

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Gálfalvi Ágnes

Egy könyves anket
utógondozása

Lovassy Cseh Tamás

Utazás Karinthy körül

Plainer Zsuzsa

Egy irodalmi titkár
a Securitate célkeresztjében

2024
Március

Irodalom

4

Terék Anna

Arc; Katonák (*vers*)

7

Bánáti Hanna

Helyet követel; Ahogy egy nőnek;
Holdfogyatkozás (*vers*)

10

Lokodi Imre

A lékvágó vasárnapja (*próza*)

13

John Landry

Tánc a szférák zenéjére;
Prérifarkas kitelepítési blues
– Gyukics Gábor fordításai (*vers*)

15

Hilgert István

A monarchia diszkrét bája
(*regényrészlet*)

18

Lajtos Nóra

Úton (*vers*)

20

Andó Réka

Felszakítottunk egy hónap eleji
sebet az ujjamon, és most fáj.
Neked fáj? (*vers*)

Galéria

22

Zsikla Mónika

A szín képe, a kép misztériuma

30

Mravik Patrik

A tekintet hozzáférhetősége

Esszé

32

Lovassy Cseh Tamás

Utazás Karinthy körül

Dialog/Párbeszéd

34

Fazakas Márta

Egy nagyváradi olvasó esete
Mircea Cărtărescuval

Tandem

36

Magyari Sára, Simon Szabolcs

Kisebbségi lét – a mindennapokban

Kultúra

39

Szűcs László

Kilenc szerző, kilenc tekintet

44

Gálfalvi Ágnes

Egy könyves ankét utógondozása

Társadalom

46

Mayer Ágota

Aki kiszolgáltattott,
az a legkiszolgáltattottabb

48

Irodalmi titkár a Securitate
célkeresztjében – **Plainer Zsuzsa**
antropológussal **Nagy Mihály**
Zoltán történész beszélgetett

Kritika

53

Kovács Edward

Csak az épül, ami omlik – Áfra
János: *Omlás* (*könyv*)

56

Simon Judit

Körhintán a világ (*színház*)

58

Sall László

A lakosság élvezete (*kiállítás*)

61

Beretvás Gábor

Kísérlet egy koncepció per
megértésére – *Onódy, a hatvanas*
évek császára (*film*)

Előhívás

64

Kőrössi P. József

Nekrologizálok. Négy

A CÍMLAPON:

Hagan Bengtsson: *Kubus*, 2001–2002, olaj, fa
50,5 × 50,5 × 50,5 cm

A HÁTSÓ BORÍTÓN:

Jeong Sook Ahn: *Tension*, 2002, akril, vászon

Lapjárás ifjú kezekben

Egy új online ifjúsági lap, a Majomsziget.ro indulása körül bábáskodva ültünk le beszélgetni pár hete vagy harminc nagyváradi középiskolással, akik a téma iránt némi érdeklődést mutattak. Élve a találkozás adta lehetőséggel, mialatt azon diskuráltunk, miként művelődnek, tájékozódnak, tanulnak a tizenévesek, milyen eszközöket használnak, hogyan, milyen közösségi oldalakon lógnak előszeretettel és huzamosan, közben gyors felmérést dobtunk össze általános médiafogyasztási szokásaikról. Az ad hoc vizsgálat nyilván sem nem reprezentatív, sem nem elég szakszerű, ám eredményei ettől függetlenül meglehetősen egyértelműek.

A Nagyvárad jobb középiskoláiból verbuválódott, jellemzően 16-18 éves társaság kézfelemeléssel és kommentekkel válaszolt kérdéseinkre, melyek közül az első úgy hangzott: az elmúlt egy hónapban kinek a kezében járt legalább egy alkalommal nyomtatott sajtótermék. Nos, egyetlen kéz sem emelkedett a magasba. Hasonló képet kaptunk, amikor a kérdés úgy szólt, hányan néztek tévéműsort, televízió előtt ülve az elmúlt egy hónapban. Egy lány a biztonság kedvéért megkérdezte: „Az számít, amikor a sorozatot néző anyám háta mögött átmentem a nappalin?” Rádiót kábé egyharmaduk hallgatott, kizárólag autóban ülve, de hogy mit, arra már senki nem emlékezett. Jobb hír, hogy a társaság fele olvasott könyvet egy hónapon belül, igaz, közülük csak minden második nem azért, mert kötelező volt. Ami a telefonjaik (tabletgépeik) képernyőjén médiatartalom-hordozóként leggyakrabban megjelenik, az mind social media: Instagram, Facebook, Tik-tok, YouTube, Spotify, utóbbi kettőn nem feltétlenül zenét, hanem tematikus videókat és/vagy podcasteket is néznek, hallgatnak.

A találkozó második részében, szünet után kiosztottunk a társaságnak egy-egy példányt a friss Újváradból. Érdeklődve lapozgatták, szagolgatták, forgatták, pontosan úgy, mint egy igazi kuriózumot. Igen, jó volt látni a lapot a fiatal kezekben. Egy lélegzetvételnyi időre elhittük, van még remény. Persze, azt is pontosan tudjuk, hogy e sorok aligha kerülnek bármelyikük elé. Ha tévedünk, minden kellemes csalódást okozó ifjú barátját megajándékozza

A SZERK.

Újvárad 2024/3

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

IV. évfolyam, 3. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette

SZERKESZTŐK: Gálfalvi Ágnes (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Szabó Anna Mária (művészet)

FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Fazakas Márta, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Traian Ștef, Ujvárossy László

MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva

KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:

Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.

Telefon: +40/725-944-956

E-mail: ujvarad@gmail.com

Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:

Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)

ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)

FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök

E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.

FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel),

6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).

Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej

(2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással

(RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes,

RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával

(Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes

utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve,

címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés

feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea,

str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen

a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Terék Anna

Arc

Ősz vége volt már,
omlós november,
talpak alatt porzott az avar,
hideg bútorok közt ültem,
kezemben jegyre kapott
csokoládéval.
Kihűlt a ház, arra gondoltam,
János lábnyomát simára
verte az eső, lám,
kimos belőlünk mindent
szépen és lassan
az idő, és a gyerek
megmozdult a hasamban.

Mondták mindig
az asszonyok, hogy
félelmetes és szép
egyszerre, mikor
először mozdul meg
a baba a hasban.

Féltem én már
akkor is tőle,
nem tudtam, milyen
arca lesz neki,
melyik partizánra fog
hasonlítani.
Azt hiszem reméltem,
hogy belőlem nem is kerül
ebbe a gyerekbe semmi,
hogy nem keverednek össze
benne az apja
vonásai az én arcommal.

Mintha csak belém tették volna,
egy állomás vagyok,
átmeneti otthon
ennek a gyerekeknek,
a partizán gyerekének,
és ha erre a
romok alatt rohadó
világra hozom,
magától el fog menni
majd innen.

TERÉK ANNA
(1984, Topolya,
Jugoszlávia) – költő,
drámaíró. 2012-ben
szerzett oklevelet
az Eötvös Loránd
Tudományegyetem
pszichológia (MA)
szakán. Legutóbbi
kötete 2020-ban
jelent meg, *Háttal
a napnak* címmel,
melyet Füst Milán-
díjjal jutalmaztak.
2020 óta Térey
János alkotói
ösztöndíjban
részesül.
Budapesten él
és dolgozik.

Emeltem, ugrottam,
áztam forró vizes lavórban,
és közben féltem még
attól az Istentől,
aki rég elengedte
a kezem.

Nem történt semmi.
Keservesen sírva
a világra jött,
és arcában látom
az apja arcát,
már megismerem
melyikük volt az,
melyik hagyta itt nekem
a képét örökre.

Az volt, emlékszem,
aki a fejemet is
ütötte közben,
hogyan ne sírjak és
ne imádkozzak
a fasiszta nyelvemen.

Az ő gyereke mászik felém,
lóg a mellemen,
ezeket az ütések táplálom
ha enni adok reggel,
a gyereke arcából néz vissza rám,
mindig a szemembe,
mosolyog és nevet,
és nekem meg kéne ölelni
ezt a gyereket,
a szájába kéne adni
ugynannak az arcnak
a mellemet,
és én sírok
elfogy folyton a tejem.

Katonák

John

Egy teherautóra zsúfolva
negyvenkét arc egyszerre remeg.

Tele a vérem félelemmel,
és tele van vérrel a félelem.

Állunk épp Isten tenyerén,
a hajamat borotválják oldalt.
Fejemen mohawkkal fogom bombázni
apám földjét,
felperzselünk mindent a fiúkkal.

Belemarkoltunk a napfénybe,
barnul az arcunk, hullik a hajunk
a lábunk alá és mormoljuk, mint akik
egyetlen szájjal kérik:
puhítsd meg köztünk
a távolságot, Uram,
törd szilánkjaira az időt, a teret,
emelj egészen arcod elé, aztán
hajíts vissza ugyanabba a pontba,
ahonnan elindultunk feléd.

Ahol az ég hajlik az emberek fölé,
éhes a föld gyomra,
minden halottját magába húzza.
Az érben a vér, iránnyal szemben
gázol visszafelé a szívbe.
Torokba szorul a dobogás,
görcsben vergődik az izom.

Fekszik a szív a mellkasban,
nem érez, nem fél,
nem súg, nem remeg.

Apróra törik a fény előttem,
megkettőződik minden vonal.
Kering körbe testünkben a
vérrel az alkohol.
Isten tenyerén iszunk,
bár a keze
minduntalan remeg.

*A szerző a versek megírásának idején
Térey János irodalmi ösztöndíjban részesült.*

Bánáti Hanna

Helyet követel

BÁNÁTI HANNA
(1986, Beszterce)
szülővárosában
érettségizett, jelenleg
egyetemi oktató
Németországban.

Helyet követel bennem a sötétség.
Árnyékok úsznak a véráramban,
szerte a testben, burjánzik, megtapad,
mint borostyán, mint repkény,
ha kimetszed, lecsupaszítod,
az egész fal rád szakad.
Már csak ez tartja egyben, ez takarja el,
rothadó test, málló vakolat.
Röntgenképek, mágneses rezonanciák,
aprólékos átvilágítása a testnek.
Hogy ne maradjon egyetlen zug sem
rejtve, titkon a szentnek
szélesre tárni minden ablakot,
leszaggatni a poros sötétítőket,
felhasítani bőrt, zsírt, az élő szövetet.
Könyékig turkálni a traumákban,
a megfelelési kényszer,
a megélt testiség ambivalenciája,
felforgatni a dohos szekrényeket,
figyelni, ahogy a fénypázmákban táncolnak
a felkavart elfojtás mikroszemcséi,
anyád őrjöngése és apád káromkodása.
Egy tökéletes gömbforma a jobb petefészken,
három másik sötétlő folt a balon.
Gerincsérv, zsibbadó végtagok,
pohár alján felejtett kocsonyás anyag,
romlott hús és penész lepte köret,
beázott mennyezet, beszakadt padló.
Rég elpusztult növények, családi kép,
kimerevített hamis pillanat,
nyirkos hideg, nyikorgó lépcsőforduló, pinceszag.
Mélyre ásni, kiskanállal kaparni meg
a gennyes részeket, kimetszeni a holt anyagot,
a burjánzást, ami helyet követel bennem, benő,
mint a repkény, a borostyán egy régi ház falát.

Ahoggy egy nőnek

Amikor egy pillanatra elfelejtet,
aztán meglepődsz,
hoggy odabent alszik a gyermek,
te meg már a tizedik cigarettát
gyűjtöd titokban, lopva-félve,
hoggy rajtakap Apád és felpofoz,
mint mikor nem értél haza időben
vagy rosszul szótagoltál.
Meglepődsz, hoggy te már megint a régi úton,
pedig már máshová fizeted a lakbért.
Kis késsel piszkálsz az elemes autó csavarját,
és arra gondolsz, most felnőtt lettél,
venni kéne végre egy csavarhúzó, hogy ne mindig más férfiak
mondják meg, mikor, mi
a helyes döntés, út, válasz.
Mert apád is mindig mindent jobban tudott,
és mindig mindenkinek igazabb igaza volt
nálád, hiába szólt odabent a sziréna,
és hiába mondtad volna,
hoggy cseszd meg, hadd próbáljam meg
egyedül elcseszni, majd helyrehozom.
Szikszalag, szerotonin, altató.
Júniusban az autózaj elé lépsz,
de ráeszmélsz, hoggy van egy fiad,
visszalépsz, a szemüveges pasi öröklten dudál,
aztán hazamegy és elmeséli,
hoggy valami örökl luvnya majdnem
az autó elé vetette magát,
de az utolsó pillanatban, hálistennek.
És a pszichológus azt mondja,
az értékeid nincsenek rendben,
mert az elfogadás, az *acceptare*, az két irányú,
ha te engem, akkor saját magadat is,
de én csak azt tudom,
hoggy fésűljem szépre a hajamat
és hoggy két számmal kisebb nadrágot hordjak,
amíg bíborvörösre sűrlődik a bőr
a combon és a térd hajlataiban,
hoggy ne lássa senki, én tudjam csak,
hoggyan kell gyűlölni a testet, a húst, a hájat,
pedig így harminc fölött már igazán
megtanulhattam volna a méreteimhez
megfelelően öltözködni.
de minek.

Holdfogyatkozás

Magaságysokat tervezel, paradicsomot,
csupa fényes, gömbölyű életet.
Szagosat, egészségeset,
tápanyagban, vitaminban
és nevetésben gazdag jövőt.
Repkénnyel és borostyánnal benőtt
falaimat letakarítod,
hozzáértéssel és türelemmel
javítod ki a repedéseket.
A kiszáradt gallyakat lemetszed,
helyükre igazítod a kilazult léceket,
madáretetőt akasztasz a körtefára,
csupa napfény, csupa csivitelés.
Szikkadó harmat és lüktető megújulás.
Aztán ránk borul az este, majd az éjszaka.
S amíg te az ágyásokról álmodsz,
én egyenként tépem ki a palántákat,
varjakkal szedetem fel az elszórt magot,
mésszel és sóval szórom fel a földet,
a fák gyökerét lúggal öntözöm,
repedéseimből pusztá kézzel
kaparom ki a friss vakolatot.
A kert madarainak tojásait összetöröm,
és titokban elköttetem a petevezetékeimet.

Lokodi Imre

A lékvágó vasárnapja

Az Ignázt-telep alatt kanyargó mellékvágányon rakodásra vár a szerelvény, meglepetésre nem villany-motoros, hanem gőzmozdony pöffög fel újabban, a munkások tájtják a szájukat, rég nem láttak vagy soha nem találkoztak gőzmozdonyval, csak mozivásznon esetleg, a völgyben a fekete ördög számlájára írják a rakodás szokatlan lassúságát, Rafaelnek mindegy, a kormos mozdonyvezető mindegyre kapja a kéztörlő rongyot, lobogtatja, rázza, kis furfang ez, tulajdonképpen integet, Vírusnak integet, hogy értsük, a mosónőnek szólna a rongyázás, stílszerűbben a kormozás, eredményességére való tekintettel nagyon is kétes ez az olcsó kis céeferes manőver, legalább annyira kétes, mint a kevés hó tisztasága, amire rászáll a mozdonyfüst, a masiniszta kódjele még nem tűnt fel senkinek, hallgatnak a férfiak, s mint egy jó köztéri történetet, körbeállják a hófoltokat, éjjel felé körbehugyozzák a szigeteket, majd holdvilágnál hazamennek, pontosabban a barakkokig, ahogy vannak elfeküsznek, orrhegyig húzzák a pokrócot,

Rafael éjszakára megjön, tolat a szemnek is alig észrevehető kaptatón, nagy fekete füstöket nyom a havas ördögének, tűzről szikra pattog, szuszognak, sőt sípolnak a szelepek, néha dudához nyúl Ráfael, rohadj meg, kiabálják a barakk megnyíló ablakán álmosan kihajoló férfiak, rohadj meg, kinek sípolsz feszt, egyem a köcsög fejedet, de Rafael nem hallja, a nyomásmérővel van elfoglalva, különben is mit ér a rakodómunkás éjjeli álma, fűrészpont, annyit esetleg, hogy a völgyben jár, asszonyt ölelget, belenyúl a fazékba, viszont a mozdonyvezetők súlyosak, rámenősek, dübörgősek, erélyes hangjuk van, ha nem kezdi ki torkukat a rák, és nem köpnek a strekkek mentén nagy vörös foltokat, egyszerűen érthetetlen, mit képesek elművelni pokoli kuckójukban, pedig csak két kezük van, de mégis, amikor a mozdony áll, vastag füstöt ereszt magából, kis gőzök törnek elé mindenféle lukból, szelepeken, forró vizet pisil mínusz harminchat fokban, a rakodók szaladnak megint csak kétes tisztaságú vödörrel, fognak ki meleg vizet kapcát áztatni, kigőzölögtetni a bendős gumicsizmát, megszokás kérdése, álmukban is tudják, Rafael mikor fog forróvizet csurogtatni, viszont nehéz megérteni a gőz logikáját, nehéz megérteni az életet, elvégre nehéz fejük van a rakodómunkásoknak, mintha Szervátiusz, de nem is ő, hanem görgényüvegcsúri kőfaragók nagyolták volna szálanként,

és nem csak a telep munkásai lassulnak le a rakodással, amikor a placcon meglátják Vírust, hanem a szo-

LOKODI IMRE (1960, Nyárádremete) író, újságíró, az Erdélyi Magyar Televízió műsorvezetője. Romániai és magyarországi irodalmi lapokban publikál. Legutóbbi kötete: *Ölelni galagonyát* (2023, Magyar Napló Kiadó).

kásos hármas is lassúbbra veszi – a halastavak lékvágója, a döggút nyúzója, és a helyi népművészeti szövetkezet taplóbegyűjtője - nem mennek el privát ösvényükön és ösztönük szerint szerre leadott fütyöntések nélkül, megállnak, rúdra, baltanyélre, dögszagra támaszkodva várják, mi lesz az eredmény, illúziójuk nincs, megszokták, aligha kapnak többet a mozdonyvezetőnél, Vírus általában nem reagál, pedig ha egyszer is reagálna, hoznának neki fel vadhalat, így nevezik a tenyésztett pisztrángot, de a nő nem foglalkozik ilyesmivel, mert buta és egyáltalán nem magának való, noha a lékvágó esélyét még ne temessük, tudni lehet, a pisztráng mindösszesen fedő ürügy, ha úgy alakulna, másról van szó, olyasmiről, ami a havason távolról sem feltűnő, ahol kevés van nőből, majdnemhogy alig, férfi pedig bőven, majdnemhogy több mint fából, feltéve, ha szálára vesszük, ha derekas és csenevész bükkökről beszélünk, valahányan salopétában töltik el az életüket, és valamilyen halvány mozikra emlékeznek, mondják, hogy King-Kong, és Tarzán, vasárnap délután a hóban megküdenek, mert időközben Pardalián is szóba kerül, küzdhetnékük támad, amíg megunják, nem beszélve arról, hogy jönnek a hétfők, a fejtisztító kemény és csákanyszínű hétköznapiak,

középút nincs, ezek a férfiak vagy kövérek, zsírosak és mosdatlanok, és sok szuvas foguk van, egyszerre minden és olyannyira, hogy a gombok minden ingről lepattannak, mindenkinél nyitva az elő, és beszélni kezdenek mind selypítenek, ha indulatosak, fogukba akad az ajkuk, Rafael eleje is nyitva, mutogatja megpörköltödött köldökszörét, a rakodók nyaka lila és eres, arcuk megfejthetetlen a borostától, a sovány ember pedig csontsovány, mint a vörösre száradó bükkgallyak, ha rálépnek nem roppan ketté, még a redves sem roppan, mint a zsírosak alatt, a soványak általában tiszták és kevésbé borostásak, mintha ismeretlen, legalábbis íratlan törvény diktálná így, Dudás néni eléggé dugja valamennyit, nem az enyémet dugom a belükbe, mondja, a Romsilva számlájára merít nekik kétszer is az inox-szal, így mond-

ják a meregetőnek, Dudás anyu kérek még egy inox-szal, tartják a kasztront, beleszippantanak a levegőbe, anyu, halbűz van, mondják,

a lékvágó, a taplógyűjtő, és a döngyűző is szívesen előgyeleg a ház körül, aminek neve mosóház, spalatorie mondva két nyelven, Vírus nem hallja a matatást, mert az ipari mosógép elkezd a dübörgést már a reggeli órákban, később elindul meghatározatlan szakaszon a mosóház saktáblás platóján, ilyenkor Vírus fütttyent a rakodóknak, mennek készségesen, visszaállítják a mosógépet, aztán nézik az asszonyt, ha volna még valami, ő pedig rutinosan kezeli a légüres teret, azt mondja, tűnés, ilyenkor a rakodók lenézik róla a zöld gumicsizmát, a zöld gumikötényt, a dupla varrásos vászon nadrágot, lehúzzák a szemükkel Vírus megint csak gumifejkendőjét, kibontják a haját, gombolnának lefelé, ezt a mozdulatot viszont Vírus jól ismeri, tudja, viszonylag barátságos, egyáltalán nem agresszív mozdulatokat prezentálnak, ekkor szólja ki a száján, hogy tűnés, csak a lékvágónak nem mond ilyent, a lékvágó nem húz el mindjárt megalázottan, nyüszítve, mint az Ignázt-telepiek, szépen beadja az ablakon a szennyest, ő nem gombolna lefelé mindjárt,

hármuknak, mármint Gáspárnak, Menyhártnak és Boldizsárnak van valamilyen titkuk, lehet, azt a tudást, bölcsességet hozzávarrt belső-zsebben hordják, vagy attól dagad fel a férfi kebel, nem is az ing alá bebújó szélőtől, kétségtelenül jól eladják magukat Dudás néni-nél, akinek a lékvágó a tavakról halat is hoz fel, és miután elmennek a telepesek, beülnek a kantinba, fognak egy-egy kasztront, kapnak levest, 2x1 inox-szal, második fogást melléje, azt már kínai porcelánban, legutóbb krumplifőzeléket, a tetején meghűlt, színét váltott fasírttal, az ölükbe ültetik Dudás nénit, rövid időre és felváltva, cirógtatják, csókolgatják az asszony fülcimpáját, a lékvágónak kevésbé szagos a lehelete, ám annál cirkalmasabban érdekes bizsergető technikája van, amikor belehajol Dudás néni nyakába és a szóban forgó fülcimpája körül ténykedik, mondja a lékvágó, né, Dudás néni-nek arany fülbevalója van, igen, hagyja rá az asszony, de kötelezően hozzáteszi, az ékszerek Radautból vannak, a férje hozta a zsidótól, mennek is a hátsó kijáraton, a lékvágó vállára veszi a rudat, a taplóbegyűjtő fogja hosszú nyelvű szekercéjét, meg a fényesre sikált taplóbökött, a döngyűző a nyaka köré tekeri a tetemet felfüggesztő kötelet, pedig megparancsolta neki Dudás néni, hagyja a nyavalyába, mert rém bűdös, szóval lábuk alá veszik az utat, ráállnak az ösvényükre, feljebb a mosóháznál úgy tesznek, mint akik megpihennek,

a lékvágó nagyobb levegőt ereszt a mozdonyánál, jó a szelepje, feltéve, ha ilyenkor megjelenik Vírus, ha megjelenik egy nagy Té-vel, és kék alapon piros szívvel ellátott ájlvéju-s kínai pulóvert terít a feltörlőre, majd felüti a hóba, úgy áll a kézi dolog mint egy letakart ortodox

szentháromság, a troita két nyelven mondva, és, kétségtelen, Vírus a lépcsőn megmutatja Ignázt-telepnek, miről szól a történet, az veszi a lapot, akinél van sütnivaló, gondolja Vírus, kérem szépen, őrjöngenek a rakodók, írja a jelentésbe a kiküldött revizor, aztán meggondolva magát összetépi a papírost, nem lesz leépítés, hírlík a telepen, viszont a büfét nem engedélyezik, úgylát ezután is Dudás néni méri a feleseket, Rafael mozdonyvezető hordja fel az italt, a demizsont nem kell visszavinni, egész raktárral van a telepen freccsentett demizsonból, a férfiak körbeállják a hófoltokat, hallgatnak nagyokat, számba veszik, mennyivel hízott a linóleumvászson fordított színén levő saját rubrikájuk, mert saját rubrikájuk van a rakodóknak, Dudás néni nyitja és zárja, Dudás néni okvetlen jegyez és okvetlen töröl, majd, ha ideje engedi, elvégzi egy özönvíz előtti kalkulátor txt-s programján a könyvelést, állandóan figyelmeztet, táxálok, fiuk, táxálok, amikor bért fizet a vállalat csakugyan taxál, ott ül a kasszásné mellett, vonalzót húzogot a rubrikán lefelé, a kifizetett kontókat besöpri mindegyre egy Dacia feliratú, erősen minőségi tasakba, ami leelőzi a legendás Tohan-gumicsizma tartósságát, aztán elmegy krumplilevest főzni füstölt csonttal nekik,

né, a rohadékok, mondják az Ignázt-telepen, ha látják a három horgas embert egymás után baktatni, egy kaptafáról jött le mind a három, tartják a telepiek, nevük szerint Gáspár, Menyhárt és Boldizsár, utóbbit az élet hangsúlyosan kiemeli az ordenálásából, nem mintha a többieknek valamivel több lenne, mindösszesen magasabb, de az is kellőképpen felkelti a telepi barakklakók figyelmét, hogy mindig elől halad, a hosszú vállán fekvő rúd még inkább nyújt rajta, caplatnak fel majd le a vízmosáson, nagyon is tartva a tisztas távolságot, mert a jégvágó csákány nem játék, acélból formázott v-betűt utánoz, úgy kalapálják ki a völgyben lakatosoknak mondott hideg kovácsok, a villa egyik szárát melegen meghajlítják, lesz belőle szigonyszerű lékvágó, videával ellátva, amit a Gáspár nevű férfi nagy lélegzettel, szorosra zárt szemmel kezel, mert előfordult, hogy retinaleválással vitték le a völgybe, pattanó videa a lékvágó bal szemét találta el, amelyikkel Vírusnak szokott kacsintgatni, hangoztatják az Ignázt-telepen, de ez csak duma, tartja Menyhárt és Boldizsár, mert a lékvágó egyáltalán nem szokott kacsintgatni, legalábbis nem észleltek ilyesmit, az erdőben teljesen értelmetlen, mondják,

jesszusom, kap a szájához Vírus, nem tudja, mi legyen, kiáltson segítségért a csákányos rakodómunkásoknak, mert azok jönnek, mint a szélvész, vagy hagyja, hogy előbb kigyúlt arcát hűtse le a huzat, majd csak elmúlik a kép, mert ilyet az ember álmában sem, gondolja Vírus, tulajdonképpen nem is rossz kép, hanem szokatlan, annyira szokatlan, hogy már szép a férfi szeme hideg gyémánt-szürkén, nem is hideg gyémánt-szürkén szürkén, hanem jeges acélkéken, miután az ércet vízben meg-

edzik, serceg a férfi szeme, süt a Gáspár tekintete, mindent átfúróan lobog, talán még a tordai cementből öntött betonfalat is átvizsi, a zöld olajjal lekent vasszekrényt, amiben Vírus fehérmeműt tart, a szó szoros értelmében patyolat fehérmeműt, csak a melltartói viselnek terepszínt, lehet, hadi ellátmányból való cuccokról beszélünk, a nyári melegekre való tekintettel, szóval perzsel ez a perverz tekintetű lékvágó, új szemem van, mondja Vírusnak, Rafael ügyeskedni a telep egyetlen satuján félkilós kalapáccsal, előbb szétnyitja a lékvágó szemszögét, belevilágít egy öngyújtóval, most egy kis hidegérzet következne, újságolja, megcsípi a rögöt egy markos tűzfogóval, mert hasadt ujjbeggyel ilyesmit elképzelhetetlen, szépen becsúsztatja helyére a videát, amit a völgyben adtak át neki az orvosok az ő kifejezett kérésére, értem, tér magához Vírus, rágott hang jön fel a mosónő torkából, mint amikor farkasoktól rángatott ózsuta bög, de ezek a hangok szódától mart, gőztől párolt hangfoszlányok, adjam át, mondja a lékvágó, adjad át, mondja Vírus, az bead az ablakon 2 db. flanelinget, 1 db. Puma-trikót, 4 db. Póló típusú izominget, mindösszesen 1 db. alsógatyát, vasárnap délután értük jövök, mondja a lékvágó, hátuk mögött magából kikelve ordít a villanyos, hé, köcsög, tudomásom szerint gatyáról nincs szó,

gatyá, terjed szét a telepen, mint a nátha, hogy a lékvágó és Vírus, nahát, a végére fogunk járni, ígérnek a rakodók, az üzemmérnök állandóan uzsukál, gyorsabban, emberek, pedig mínusz nyolcra felkapaszkodott csúcsidőben szakad róluk a verejték, magukhoz ölelik a méterfát, adogatják kézzel a lépcsősre alakított rámpán, érdekes, majdnem hogy kellemes, legalábbis hűvösen kellemes ez az ölelés, élénk, erdő mélyi mohailat, majdnem hogy selymes érzés lágyéktájon, de ha nem is selymes, akkor hűvös tapintás, amíg végül jéghideg, úgyszólván sütően jeges ölelés, úgy puffan a méterfa, mint a szarvasmarha bordája, ha villanyéllal döngetik, csak mínusz harminc fölött szól ércesen, és meghasad magától, nem tudni, mire gondol ilyenkor a rakodó, talán semmire, ha pedig semmire, akkor éppen jó, gondolni valamire este kell, orrig húzni a pokrócot, látni a mozdony szikráját, ha pedig az égen áthúzó repülő kondenzcsíkját is látni lehet, akkor hajnal van, lefelé a pokróccal, felkelés, könnyen megy, és az ember még mindig nem gondolt eleget az asszonyra, így aztán a völgy felé tekinteni sem érdemes, így megy ez a havason, ki tudja, hol megyen így még,

híreket hallgatni sem érdemes, pedig volna rádió, kiváló, minőségi temesvári készülék, amelyen mindösszesen két lokális adó fogható, két állomás közt pedig a rakodók nem tudják kicsavarni magukat a BBC-ig, a luxemburgi zenéig, s így tovább, nincs is igény rá, már nehogy, meteorológiai jelentésre sincs igény, mert nem az hogy hazudnak, esetleg csak véletlenül találják el, hanem a hollók mindennél pontosabbak, ráérzően viselkednek,

alacsonyan szállnak, ha olvadás következik, általában olyankor, amikor a völgyben már híre-hamva sincs a tűzikének, pedig Vírus nagyon szereti a tűzikéket, egész csokorral kap Rafaeltól, a masinisztát a völgyből hozza fel, két szál méterfát leereszt a hátsó platóról a faluvégieknek, azok pedig akármennyi tűzikét szednének érte, a lékvágó ferdén nézi a mosóház sok-sok tűzikéjét, indulnom kell, mondja, fel kell emelni a zsilipeket, a fölös víz átzúdul a Fekete-kecskének patakjába, innen kezdődik a tavaszi időszámítás, a plébános vízáttömléskor szokott feljönni a barakkokhoz házat szentelni, jön az ortodox pópa is, belogatja a szakállát valamelyik nyílászárón, a bazsalikommal, a bazsalikommal kiadósan spriccel, mintha a barakk bűnfészek lenne vagy mi, a cechet, mármint a pálinkát és a pecsenyét Dudás néni önzetlenül állja, bor nincs, igaz, csak az ortodoxok megvendéglését tekinti hivatalosnak, előbbit nem tudja elszámolni a Romsilva vezetőségével, hiába mondja, hogy egyenlőség,

és a lékvágó a külső tónál mozog, ha nem a hullámzó víz teszi vele, mert ha ráhajol a tóra, szépen ringatja a víz, délutánra pedig megnő az árnyék, a lékvágó majdnem egészen áthasal a külső tó vizén, vasárnap délután pedig nem szokott árnyék lenni, a vasárnapot teljes egészében nap süti, az árnyék valamikor hétfő délután fél háromkor jelentkezik, Vírus is látja, olyankor nyugodt és boldog az ő szíve, amikor a sakktáblán úgy hozza a lépés, hogy ránéz a tóra, a gyér fák közötti víztükrore látja lebegni a hármak közül Gáspárt, a nyomvezetőt, az ösvényverőt, a lékvágót, látja miközben tasakba nyúl a szódás kanállal, hogy kávé tegyen a kotyogóba, szóval hogy a tó, mint a lékvágó szeme, kék, kemény, tiszta, ha úgy van, annyira feszült, hogy kész kiszökni a helyéből, hogy tűzfogójával jöjjön Rafael masinisztát,

nem tudja senki, mi van, hogy a lékvágó csakugyan átfeküdt a tavon, vagy csak az árnyéka játssza túl magát, nem mondok semmit, válaszolja sokat sejtetően ez ügyben kérdező Elemér, Jehova tanúja, mert kinek, ha nem Elemérnek kellene megmagyaráznia ezt a biblikusan furcsa jelenséget, a rakodókat ezenközben üti meg a guta, mert látják Vírust nagyon beindulva, töröl és töröl a Té-vel, pedig tudni való, hogy az ájlóvéju-s blúz nem issza fel a vizet, mert kínai műszálás, vérmesen marad az ő szeme, mint a vadcseresznye-fák törzse érés idején, ha medve a karmaival ölelgeti, később zavaros lesz Vírus tekintete, úgy látják a rakodók, ahogyan a szélvédőt záporkor, a vizet terelgetni lehet, de felitatni soha, mert a mosónő könnycsatornája erősen kitégult, akárcsak Rafael mozdonyának valamennyi szelepe, hol gőzt, hol cseppfolyózt ereszt,

Dudás néni eközben sunyin kártyából osztja a lapokat, csinálmányoz, hogy őszire kinek milyenre változik a szeme, kékre, szürkére, szilánkosra, kiköpött kökényre, esetleg betegesen vízenyősre

John Landry

Tánc a szférák zenéjére

(Dancing to the Music of the Spheres)

JOHN LANDRY
Kaliforniában élő
költő, szerkesztő,
a postbeat generáció
aktív képviselője

GYUKICS GÁBOR
(1958, Budapest)
a Szépírók Társasága
és a Magyar
Műfordítók
Egyesülete tagja,
a magyarországi
Open Reading
(nyitott versfelol-
vasó) és jazzkölté-
szeti estek
meghonosítója.
11 verses és 1
próza-kötet szerzője,
19 verses
és próza-kötet
fordítója.

Minden élőlény javára
téve élni
Desz-dúrban forog
föld
nem lakik sem a múltban
sem egy elképzelt jövőben
a folyók, melyeken átkeltünk
újabb átkelendő folyókhoz vezetnek
semmi nem független
minden összefügg

A polisz az én poliszom
Végül is
mindenki
részese a közjónak, mi vagyunk
az energia összegyűjtői
íme a természet csodálatos egybeesése
hálásak vagyunk a lehetőségért
hogy újrakezdve gyógyítunk, nem ártunk.
Ez mind az a zsanér, amin
mindannyian függünk

a cselekvés hője kiemelkedik
álmaink komposztjából
ezt gyakoroljuk
azt tápláljuk
ez az, amiben értékeink rejlenek

az egyetlen forradalom
a szív forradalma
saját mantráját lükteti: *változás változás változás*
nem azok vagyunk, akik egy pillanattal ezelőtt voltunk.

töredékek kollázsa vagyunk.
elkötelezve
a nagylelkű föld
a nagylelkű tenger rohanásának

a téveszméket járdára dobva
mítoszok közt járunk
a jelenbe lépve
meghajlunk a szemünkben tükröződő
élet fénye előtt

Prérifarkas kitelepítési blues

(Coyote's Relocation Blues)

autópályák, plazák és lakóparkok
elűzték Prérifarkast természetes
nyitott vadászterületeiről
gőzlapátok ásták ki barlangját
és golfpályák váltották fel a magas füveket.

a fényszórók hevében a Prérifarkast elhagyta tájékozódóképessége
amikor az hazafelé vezető ismerős utat kereste
nem találta megszokott ételeit
senkinek nem volt biztonságban az élőhelye
ezért kukába dobált fast food kaját

macskát és házőrző kutyát evett
miután megtizedelte a háziállatokat
túlságosan kijött a vadászat gyakorlatából
a Prérifarkas elment messze keletre, ahol
éhesen a nélkülözéstől delirálva találkozott a tengerparttal

halat fogott vacsorára.
de oly annyira belelendült
a vadászat mámorába,
oly sok halat gyűjtött össze
hogy a halrakás leomlott és maga alá temette.

amikor kimászott a rothadó halomból
a medve már várta, és
mivel sokkal több halat halmozott fel
mint amennyit meg tudott enni
olyan iszonyú bűzt gerjesztett
hogy a madarak és a többi állat száműzte a partról

9 év elteltével magányosan a Penikese-szigeten
hallgatva dobogó szívére
a Prérifarkas új következtetésekre jutott
bocsánatot kért kapzsisága miatt és
megköszönte a halaknak az ételt
amire a kezdetekben szüksége volt

GYUKICS GÁBOR fordításai

Hilgert István

A monarchia diszkrét bája

Szecessziós regény (részlet)

HILGERT ISTVÁN (1975, Nagyvárad) partiumi szerző. A nagyváradai egyetemen szerzett diplomát. 1999 óta Magyarországon él. *Várad történet* című novelláskötete 2022-ben jelent meg az Underground kiadónál.

A Zöldfa szálló dísztermében javában zajlanak az esti előadás próbái. Hatalmas a sürgés-forgás. Arnstein Dezső, az esti varieté rendezője a színpad előtt dirigál, a Pluto szigonyos szobrával idétlenkedő kellékest szidja, a takarítóval és a karbantartókkal vitatkozik, addig szorongatja a töküket, míg a helyszín készen nem áll a főpróbára. A terem elcsendesedik, csak a gramofon halk recsegése hallik, majd felcsendül a *Pokolgalopp*, a formába dalolt „Orfeusz” csúcsdallama. Hosszúlábú kánkánlányok táncolják magukat a pódiumra – a Bonbonierre elragadó menádjai –, rúzsos mosolyokat szórnak, hálóharisnyás combjaik a plafonnak lendülnek. Finom, táncszerű dallamok szűrődnek a nyitott ablakon át az utcára, hangjuk egyre tompább, egyre halványabb a távolodó füleknél... míg odébb, egy másik városnegyedben a nap még mindig valamiféle idejétmúlt csillogással süt, megvilágítja a Holdvilág utca nyurga alakjait és a Szarvassor italboltjait, de nem ér elég messzire ahhoz, hogy felfedje annak a sötét kocsmának a homályát, ahová a lány ment, hogy kiszemelje a férfit, akinek pont megfelelő a fintora ahhoz, hogy hazavigye, és elvágja a torkát. A szomszéd asztalnál egy cigánylány Tarot-kártyából jósol a város legszomorúbb költőjének. Hangsúlyából nehéz eldönteni, őszinte vagy csupán ravasz. A három lap: a Bolond, a Mágus és a Halál. A misztériumok hálója szavakban és titkos írásokban ölt formát: a jóslat szerint egy ártatlan gyermek elhagyja otthonát; mit sem sejt a csodákról és a veszélyekről, melyekkel szembe kell néznie, és az Ismeretlen labirintusából nincs visszaút. Bolondként kezdi útját, de hamarosan Mágussá válik, majd ráatalál a Szerelemre, de a Szerencse kereke forgandó és minden cselekedetnek következménye van. A Halál nem az elmúlást jelenti, hanem az újjászületést, s míg az Ördög furfangos csínját tervezi, a jóslat beteljesedik...

Az öreg sátor kanavásza verejtéktől és elszívott anyagtól szaglott. Szidoli bőrrácsos remeteágyán ébredezett; még nem volt teljesen magánál. Feje akár egy ágyúgolyó, a szemei ólomnehezék. Tudatán ködfátyol lebegett és nyáltól nedves gallérja a nyakához tapadt. Mindig ez történt, ha ópiumra hasist szívott. Képtelen volt szétszálazni a jóslatot a hallucinációtól, a jövőt az álomtól, az álmot az éberálomtól...

Szeme/szája teljesen kiszáradt, szomjas volt és enyhe hányinger környékezte. Ráadásul össze kellett kapnia magát, ugyanis randija volt a kabaréban, még hozzá Lux Bertával, a Bonbonierre szőke dívájával, aki sosem bocsátaná meg neki, ha lekésné az előadását. Legurított egy pohár szódát, levedlette összeizzadt gönceit, és hozzálátott a mosakodásnak. A dézsa vizet már korábban kikészítette, minden egyéb kellék egy karnyújtásnyira: szappan, törölköző, parfüm – ez utóbbi természetesen Chypre, az agyonutánczott és soha el nem talált üde, valódi „Chypre”, a minap szerezte be a Molnár és Moserben, egy kincsesbánya az a hely!

Miután végzett a mosakodással, nekilátott az öltözködésnek. A kifogástalanul szabott estélyi szmoking alá fehér inget vett magára és félmagas, fekete mellényt bogra kötött nyakkendővel. Pantallóját rubint színű gombos nadrágtartóval rögzítette – Szidoli stíl-elem és kiváló kellék, ha el kell tüntetni egy lapot a pakliból, vagy épp előrántani. Fejére matt szalagos cilindert húzott, pont megfelelő a péntek esti randihoz. Mielőtt kilépett a sátrából – majd’ elfelejtette! –, mellényzsebébe csúsztatta a pipáját meg egy adagot a marokkói barnából, biztos ami biztos.

A péntek mindig csöndes nap volt a cirkuszban, de a városban már éledezett a pezsgés. Kemény talpú bőrcipők kopogtak szerte a belváros utcáin, de leginkább a Zöldfa utca kövén, a város dorbézolás fertályán, és tulajdonképpen erről szólt az egész – itt nem volt nyoma se bűnnek, se a melankóliának. Vidám, jóvágású gentlemanek tódultak a vendéglők lambériás termeibe – európeér elegancia ameddig a szem ellát. A kabarék és orfeumok lassan megteltek cigarettafüsttel és nehéz parfümmel, biliárdgolyók

csattogtak aszúrban a korszellemmel, és játszi könynyedséggel cserélt gazdát a pénz.

Az előadás előtt Szidolinak bőven volt ideje beugrani egy doboz cigarettáért a Nagy Pipába – ott kapni amerikai Chesterfieldet –, két dobozt is zsebre vágott, majd a Zöldfa utcán elindult a Sas-passzázs felé. Mielőtt befordult az átjáróba, benézett a Molnár és Moser-be, ahol apró figyelmességet csomagoltatott Bertának: egy Lady Chat Noir-t a legfrissebb kölnivíz kollekcióból.

A Bonbonierre bejárata előtt a kelletténél lassabban engedték befelé a közönséget, ezért kisebb sor alakult ki a felfelé vezető lépcsősoron. Idétlen, bankárfiús poénok szálltak a szomszédos társaság tagjai között. Szidoli próbált oda se figyelni, de végül nem bírta ellenálni, kedvtelésből elemelt egy tárcát a legközelebbi szmokingzsebből, majd – etikus bűvészhez méltóan, és hogy ismételten próbára tegye a virtuozitását – észrevétlenül vissza is csempészte azt. Mire végzett a kis magán heccével, amiből a megtréfált ficsúr és anturázsa mit sem érzékelt, rákerült a sor. Felmutatta a Bertától kapott meghívóját, és hamarosan a bárpultnál iszogatta az első pohár pezsgőjét. Ismerősöket fölösleges volt keresnie, a Bonbonierre nem a cirkuszi trupp közönsége volt. Bertát is csak egy hete ismerte... azon a viharos estén talált rá az Udvari kávéház egyik szalonjában, amikor mindenki Markovics Kálmánt siratta, a kávéház egyik tulajdonosát, aki előző nap lőtte fejbe magát a Diána fürdő hátsó kertjében. Feltételezett adósságok – irták másnap a lapok... Berta személyesen is ismerte Markovicsot, és ahogy beszélgetésbe elegyedtek, Szidoli ráérezett a vigasznyújtás fortélyára, mi több, valami ősi gerjedelmet is felébresztett Bertában, aki teljesen belehabarodott azon a szomorúnak indult éjszakán.

Miután végzett a sampánnal, Szidoli elugrott a mosdóba, könnyítette magán, megigazította hátrafésült haját, majd visszatért az asztalához. A fodrozódó függönyök mögött sejteni lehetett a kezdés előtti készülődés mozzanatait. A fények lassan elhalványultak, a terem elcsendesedett, majd széthúzódott a függöny...

A konferanszié rövid felvezetőjét követően a pörgős nyelvű Bóházi Aladár nyitotta az előadást, méghozzá a Bajazzók prologusára írt persziflázssal, melyet oly ragyogó humorral adott elő, ahogy a kabaréban elhangzó találókérdések megfajlásait szokták elmókázni, minthogy „Mit mond a patkány, ha meglát egy denevért?” (Jéé, egy angyal!). A taps végén, ahogy a függöny legördült, felcsendült a zongora. A nagyszerű Kelecsényi Aurél játszott, a

zseniális és pimaszul fiatal debreceni zeneszerző. Egy-két futam, egy csodálatos pianissimo és újból felhúzódott a függöny. Ezen a ponton Szidoli kirendelt magának egy palack burgundit, hadd pörögjön fel az este, és bamba mosollyal figyelte a függöny mögül felbukkanó, pislogó szemű Weiss Manót, a kabaré aktuális kupléénekesét. Nyavalygósan furcsa előadó modora kissé idétlenné hatott, de ahogy rákezdett a „Girbic úr bálba megy” első taktusára, hangjának különös színe azonnal megkedveltette magát a közönséggel. Így már nem is volt olyan nehéz megjósolni, hogy ez az apró, groteszk fiú rövidesen a legnépszerűbbek közé fog tartozni. Weiss számának végén a színpad újra elsötétedett, és a füstfátyolos sejtelenben felcsendült a zenekar. A finom *crescendoban*, egy fehér fénycsóva kúpjában (és teljes dizőzi pompájában) megjelent Lux Berta. Valósággal transzban énekelte dalaikat. Hirtelen párizsi levegője lett a Bonbonierre-nek. Első dalát, a „Chanson d’amour”-t eredeti felfogásban, a másodikikat, a „La charmeuse de Serpents”-et egészen különös extázisban adta elő, ahogy egy modern szonon megkívánta. Hatalmas tapssal zárult az est első fele.

Az előcsarnok pálmadzsungelében a szünet alatt fel-alá hullámozó közönség elragadtatva konstataálhatta, hogy már eddig is többet kapott egy szokásos kabaréprodukciónál, pedig a műsor java még hátravolt. Berta is kiugrott, hogy köszöntse Szidolit – Bonsoir, mon chéri, Szido. Hogy tetszett a produkció? Magnifique! – jött a válasz, minek öröme elszívtak egy cigarettát, majd hömpölygött tovább az este.

A műsor második fele valóban pazar volt. Belefért egy teljes Oscar Wilde darab, *Az ideális férj*, melyet Kelecsényi Aurél zenésített meg a nagy íróhoz méltóan, majd következett néhány kuplé a jobbak fajtából. És a végén a nagy meglepetés: Offenbach *Pokolgaloppja* egy kiadós kánkánnal megkoronázva (ez persze Szidolinak nem volt akkor meglepetés, hisz ő már látta...), s a színpadon csak a fiatalok riszálták, a Berta, a Lola meg a Loknis Betti, Rúzsos Sybelle meg a Kicsi Mia, itt nem voltak öregecske cicák, mint odaát a Csarnokban vagy az Újvilágban. Volt viszont ráadás, meg rengeteg taps és ujjongás.

A műsor végén a közönség egy része távozott, míg az elszántabbak tovább maradtak. A legtöbben folytatták a táncot, és sorra rendelték rundjaikat a tálcákkal rohángáló pincéreknél, mások a bárpultnál vagy az asztaloknál iszogattak, kis szeparék félhomályában, ahol dohány és szivar füstje elegyedett karcosan a parfümök illatával.

Berta meghívására Szidoli csatlakozott a társulat többi tagjához, akikkel a Bonbonierre hátsó termében folytatták a féktelen mulatozást. Villogott a flitter meg a levantin-selyem, durrogtak a pezsgősüvegek és tucattájjal fogyott a cigaretta. Aurél Lolával flörtölt, a többiek beszélgettek, Dalcroze plasztikus táncán elmélkedtek – Ugyanis ő visszatért a görögökhöz, és nemcsak a testet, de a szellemet is ritmikus tornával neveli – magyarázta Arnstein Dezső, aki nemrég tért vissza Hellerau-ból. A táncos lábú Weiss Manó Bettinek szerenádozott részeg baritonhangon, bohém éjszakákról rögtönzött idétlen dalokat, hogy–

A holdfény puha fényében,
E bohém szellemek
Finom szerenádot zengenek,
Egy dalban, mely buta,
Ám annál törekenyebb,
Ó, bohém éjszakák,
Hol nedvesek a csókok...
A föld felett lebegek,
Széles mosollyal,
Gatyámba' dudorral.
Ó, bohém éjszakák...

és ötpercenként táncra perdültek.

Szidoli Lux Bertával fedezte fel a pillanatában rejlő lehetőségeket, például egy elnyújtott csókot, vagy kettőt Berta nyakának csupasz ívén. Csak valamikor hajnali kettő felé széledtek szét, ki amerre látott. Szegény Manó, úgy kellett felpakolni a konflisra, hogy nem is volt magánál, de egy kis plusszér a kocsis bevállalta a fuvart. A többieket sem kellett féltetni; az éjszaka utolsó bugyrában, pezsgőtől bódúltan szédelegtek hazafelé, ki erre, ki arra...

Míg Berta Váradon tartózkodott, férje (Lux Károly, bécsi cérnagyáros) a Fekete Sas Szállóban bérelt neki bársonytapétás lakosztályt. Szidóval ide igyekeztek, kellően kapatosan és alaposan felajzot-tan. Az éjszakai portás kacsintva biccentett a pár felé, akik röhecselve-botorkálva kínlódták föl magukat Berta második emeleti lakosztályába, beestek a

selyemhuzatos párnák közzé a franciaágyra, majd kezdődött a hancúr: pina, dákó, holdvilág...

Elalvás előtt Szidoli, ez a javíthatatlan cirkuszi opiomán, még előhúzta bekészített marokkói indi-cáját, gondosan belemorzsolta elefántcsont pipájába, és az ablakban ücsörögve, rágyújtott szerény kis „jó éjt” adagjára; már-már érzékien szívta a bársonyos füstöt, kifinomult négyütemben, mint egy Otto-motor: *gyujt-szív-lentart-kipufog...* a teliholdban szürkülő épületeket bámulta a folyó túloldalán. Sehol egy lámpás, sehol egy holdkóros vagy kósza kísértet. Mire elfüstölt a csarasz utolsó morzsája, és visszatért az ágyba, Berta javában aludt. Szidoli végignyúlt a díva jobbján, búcsúcsókot lehelt a meztelen vállara, majd a hátára fordult, és várta, hogy rátaláljon az a különös súlytalanság, ami átrepíti az éjszakán...

A nyitott ablak sötétítője úgy fodrozódik az éjjel utáni teliholdban, mint egy fáradt kísértet. Valahol messze a város szélén, egy klinkertéglás alagsorban gépek dolgoznak a félhomályában. Tucatnyi tengely hosszán megannyi korong és henger forog. Papírszalagok mozognak ide-oda a nyomóformák síkjában, ontják magukból a frissen nyomott lapokat. Gépszír és nyomdafesték szaga száll a levegőben. Mostanra az utolsó lap is beröppent a tárolóba. Róza Wiltz lehúzza a gyorsajtó kapcsolókarját, mire a Wörner-gép mechanikája lomhán leáll. A többiek felszusszannak, mikor Róza megjelenik a nyomda kapujában. Irány a központ! A túlparti füzek a szellő ritmusára bólogatnak, alattuk feketeöltönyös alakok surranak papírfecnikkel a hónuk alatt. Célpontjuk a Fő utca egy bizonyos szeglete, talán egy textilház mintaboltja, talán valami más... A kocsmában a lány bevetette csáberejét, s a csali horogra akadt; úgy ballagnak kettesben a sötét utcán át, mint két gálya az éjnek tengerén; a fiú részeg, gyöngéden öleli a lányt, aki némán lépdel mellette. Szépsége céltalanabb, mint valaha. Csak néhány sarokra a végzet! A kelta kereszt soron következő lapjai: a Torony és a Kardok Hármasa. A közelgő balsorsot kísértés és romlott kötődés kíséri. Az Ördög tudtára adja jelenlétét...

Lajtos Nóra

Úton

a könyvtárból jövet
a buszon állva mint a heringek
mindenkinek sós az izzadságszaga
a könyveimet nagyon félttem
a hátizsákom ide-oda billen
ütődik pontosabban s benne
Arisztotelész Lotman Utassy
rázódik össze valami drámává
a dramaturgia pontosan képezi le
a be- és kiszivárgó porszagot
poétikája lesz a benzingőznek
s Gizi néni temetői virágainak

egy tinédzser az okostelefonján
lóg fülhallgatóval fülében
ütemesen rázza a fejét
a nyári velűrbőr csizmájában
ezt is csak onnan tudom
mert padlózatnak nézett
de nem jajdul már fel ilyenén
az ember s nem is átkozódik
kinézne inkább az ablakon
de tekintete emberoszlopokba
téved így inkább magába néz
hátha a reggeli kávéfőzőgép
gőzét fel tudná idézni csészényi
létünk kicsorbult pillanatait
s közben arra gondolni hogy
de jó volna élni még egy kicsit---

de élete hatvanhatodik évében
az ember csak azon morfondírozik
vajon beszédte-e a vérnyomás-
csökkentőjét és a cukorgyógyszerét
illetve már csak leülni szerettem volna
s az ablakon kipillantani meglesni
a fodros ruhájú kislányok lecsúszó
vállpántjait a nyolcvanas nénikék
bácsikák bölcsráncú bőrpírajait
de mindezek csak belső képeim
kiállításai s közben hallom fülemben
csengeni Solvejg dalát elkezdem
dúdolni de erre sem hederít senki
s mire egyre heringesebb lesz a
tömeg nekem le kellene szállnom
Arisztotelészestül Lotmanostul
Utassystul de a hátizsákom
beleakad egy kislány mazsorett-
botjába s tovább kényszerülök

DR. LAJTOS NÓRA
(1977, Püspök-
ladány) irodalom-
történész, költő, író,
kritikus, szerkesztő.
Legutóbbi
kötetei: *Cserbóka*,
gyermekversek
(Hungarovox Kiadó,
2022), *A tölcser-
jázmin éneke, Istenes
versek* (Cédrus
Művészeti
Alapítvány, 2021),
Példázat és etika,
*Sánta Ferenc
rövidprózájáról*
(Magyar Napló
Kiadó, 2019).
Debrecenben él.

utazni a 22-es buszon
de mondják a bácsi úgyis
ingyen utazik---

hazaérve lepakolom
létem hátizsákos értelmét
eszek pár kanál levest
a vasárnapi maradékból
és újra nekiindulok az útnak
ha visszagondolok tetszettek
Gizi néni temetői virágai én is olyat
viszek majd a feleségemnek
ha odaérek még ma alkonyatig---

Andó Réka

Felszakítottunk egy hónap eleji sebet az ujjamon, és most fáj. Neked fáj?

egy leendő köztitok

Egy ilyen hosszú cím után engedd meg:
azt kérdezted, hiányzik-e Várad.
De értem, ezzel mire céloztál:
magadra.
Várad azért jobban.

egy lila szoba lebegő emlékei

Az pedig, hogy nevemen szólítasz,
mert *jól esik kimondani* (vagy valami ilyesmi),
miközben mi csak csetelünk,
na de mindegy is.
Szóval, mindez visszarepített abba a lila szobába,
tudod, ahol egyszer, utoljára az öledben ültem épp,
és sosem voltam még annyira boldog és nem szerelmes.
Ennek nem lehet így vége,
mégis
pont
így
lett
vége.

egy nonszensz játék

Nem akarok semmit,
és nézd meg, akkor mit keresel itt?
Akarod a világot is,
a világom is,
csak még nem látod.
Ha közelebb jössz, átfutjuk,
mert több szem többet lát.
Utána felőlem mondhatunk nemet is,
mert ha meglátjuk, egyikünk úgyis elfut.
Azt pedig tudjuk, hogy te lennél az,
én meg csak halványodnék.
Teszünk még egy kört?

felelek

Az idő meg elrepült valahova.
Hiába keresem még mindig, én csak meg akartam kérdezni,
miért szerettelek meg.
Kissé elfoglaltak vagyunk most mindhárman,
megértem.

(folytatom, na)

Már szabad vagyok,
És ennek ára van.
Amennyire szerettelek,
már pont annyira nem.

Azt meg tudnád még mondani esetleg, hogy
az idő milyen madár? Neten nem írja.

ANDÓ RÉKA
a nagyvárad
Partiumi
Keresztény
Egyetemen végzett,
Magyar–Angol
Nyelv és Irodalom
szakon.
A *Majomsziget*
online ifjúsági lap
főszerkesztője.
A család
a mindene, a kilenc
macskája és a két
kutyája. Meg
a mintás zoknik
és trapéznaik.

A szín képe, a kép misztériuma

Az Antal–Lusztig-gyűjtemény monokróm szegmense,
MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ, Debrecen
2024. február 10. – 2024. május 12. Kurátor: Zsikla Mónika

A MODEM kiállítása átfogó válogatást mutat be a legjelentősebb magyarországi magángyűjtemények közé tartozó Antal–Lusztig-gyűjtemény monokróm festészeti darabjaiból. A kollekció tulajdonosa, dr. Antal Péter a 2000-es évek közepén kezdett monokróm festményeket vásárolni, ezek azóta gyűjteményének fontos szegmensét képezik.

Az Antal–Lusztig-gyűjtemény monokróm szegmenséből válogató kiállítás 7+1 külön egységbe szerveződve kalauzolja végig a látogatót egy egyszerű fizikai és imaginárius útvonalon. A monokróm festők kutatásain keresztül a festészet olyan evidensnek gondolt fogalmain vezet végig, mint a gesztus, a kép tere, a kép határa vagy a kép rétegei.

ZSIKLA MÓNIKA (1979) művészettörténész és esztéta. A PPKE Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karán művészettörténetet és esztétikát tanult, az ELTE BTK-n doktorált. 2007 óta rendszeresen publikál magyarországi folyóiratokban, nemzetközi kiadványokban, számos kortárs képzőművészeti kiállítás kurátora és társkurátora. 2017 és 2020 között a Budapest Galéria kurátora, 2017-től a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem oktatója, 2020 óta a budapesti Q Contemporary kuratori igazgatója.

22

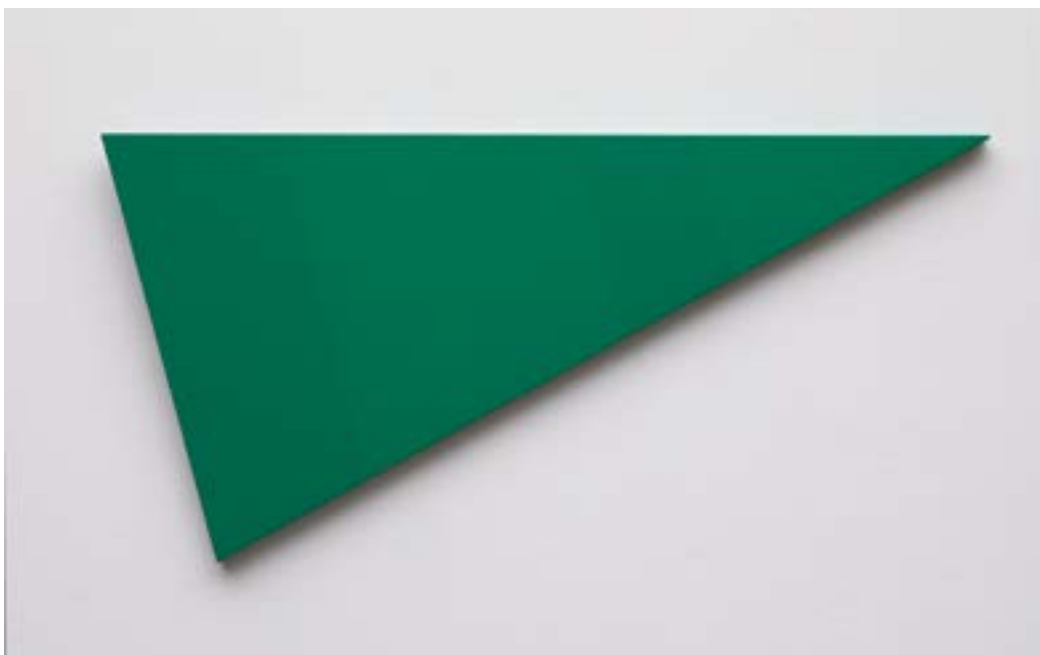

Az egyes szekciókban kiállított festők legtöbbjét a festészet önreferenciális lehetőségei foglalkoztatják, ilyen irányú vizsgálódásaikhoz a legbiztosabb terepet a monokróm formanyelv nyújtja: ennek keretei lehetővé teszik számukra, hogy minden üzenet közlésétől és minden narratív tartalom megjelenítésétől radikálisan elzárkózzanak. A radikális festészet (*Radical Painting*) irányzatának képviselői a monokrómia lehetőségén keresztül a festmény és a hordozó strukturális vizsgálatára, ezzel párhuzamosan pedig a színre és a kép tárgyjellegére helyezik a hangsúlyt. A színt önálló, minden felülettől és formától elhatárolható entitásként kezelik, és ezt a mindentől független entitást az önmagáért való (kép) tárgy fizikális dimenzióinak lehetőségén keresztül állítják a néző elé.

A kiállítók között olyan nemzetközi művészek munkáival találkozunk, mint Marcia Hafif, Joseph Marioni, Jerry Zeniuk, Phil Sims, Günter Umberg, Alan

Hencze Tamás: *Gesztus*, 1986, akril, papír

*Arturo Di Maria:
Cím nélkül, 1988,
akril, vászon
(fára kasírozva)*

Charlton, Hartwig Kompa, Imi Knoebel, Dirk Rathke, Kuno Gonschior, Jakob Gästeiger, Jason Martin. A magyar alkotók között szerepel Tölg-Molnár Zoltán, Bernát András, Gál András, Károlyi Zsigmond és az egykori „legendás monokróm festőosztályának” hallgatói közül Káldi Katalin, Cseh Szilvia, Erdélyi Gábor és Szabó Dezső.

(Kompozíció monokrómban) A festészet önreflektív lehetőségeit kutató monokróm festészet irányzatának képviselői az elsők között fogalmazták meg azt a törekvést, hogy a festéket és annak legfontosabb adottságát, a színt minden formától, felülettől és ábrázolástól független, önálló entitásnak tekintsék. A kiállítás ezen szekciójában bemutatott

Feledy Gyula Zoltán, James Lumsden, Manfred Jäger munkái

alkotások nem tekinthetők explicit monokróm műveknek, ugyanis a képtereket uraló színt az alkotók minden esetben kompozíciós „elemként” használták. Ennek ellenére ezek az egymás mellé rendezett művek érzékletesen villantanak fel olyan izgalmas alkotói pozíciókat, amikor egy kompozíciót egyetlen színre összpontosítva hoz létre egy-egy művész.

Az egyetlen színnel (és annak árnyalataival) létrehozott „monokromasztikus” alkotások között egyaránt láthatunk geometrikus formákból és alakzatokból megalkotott, expresszív gesztusok rétegződéseiből felépített, illetve szkripturális jellegű műveket is. Közös bennük, hogy az adott képteret uraló szín sohasem függetleníthető a formától, s azzal együtt az ábrázolástól, vagyis a színnek minden esetben kompozíciós értéke van. A kiválasztott színek nem csupán formákat töltenek ki, hanem formákat és teret alkotva képi összefüggéseket teremtenek. Vagyis nemcsak átértelmezik, hanem érzéki, asszociatív és narratív tartalmakkal is megtöltik a síkot.

(Gesztus) A kiállítás *Gesztus* című szekciója olyan műveket sorakoztat fel, amelyek a festészet meghatározó princípiumai közül a pillanat dinamikáját rögzítő (kéz)mozdulatot és annak sokféleségét tematizálják. A hordozóra applikált festőanyag(ok)

és a felületalakítási eljárások változatossága által létrejött faktúrák a művész kézjegyeként időtállóan őrzik az egymástól eltérő gesztusprofilokat. Ezek érzékletesen tanúsítják, milyen különböző technikákkal (ecsettel, spaknival, seprűvel, festőkéssel, hengerrel vagy akár ujjal) lehet a hordozóra (papír, textil, fa, alumínium stb.) felvinni az eltérő festészeti anyagokat (víz-, olaj-, akril- vagy zománcfestéket). Az alapra felhordott anyag(ok) faktúrája, azaz a festmény felülete pedig fosszilizálódott nyomokként, a legkülönbélebb módon mutatja fel a festő „ujjlenyomatát” jelölő gesztust.

(Festék) A festék anyagságát a monokróm festők az elsők között tematizálták. A monokróm vásznak és a különböző típusú, egy színre (be)festett hordozók ugyanis a befogadó figyelmét már nem az egyes toposzok bravúros leképezésével, hanem a kép egyetlen témájává tett festék (szín) jelenlétével igyekeztek magukra irányítani. A monokróm festészet önreferenciális vizsgálódásai által a festék önálló szerephez, sőt főszerephez jutott: a monokróm festők a festékhez annak fizikai aspektusai felől közelítettek, a súlyára, sűrűségére, kémiai összetevőire (pigment, kötőanyag) vagy akár formálhatóságára reflektálva. A festék másik legfontosabb adottságát, a színt szintén önálló, minden felülettől és formától elhatárolható entitásként kezdték kezelni, ezt a mindentől független sajátságot pedig az önma-

gáért való (kép)tárgy fizikális dimenzióinak lehetőségein keresztül állították a néző elé.

(A kép tere) A nyitott (all-over) képmező kapcsán egy másik tendencia, a formázott vászon (shaped canvas) is meghatározó jelentőséggel bírt. A téglalap-formátumtól eltérő szerkezeti konfigurációk lehetővé tették a festők számára a kép sík felületének háromdimenziós kibillentését, ami a táblaképnek plasztikai minőséget kölcsönzött. A formázott vászon irányzatának egyik legtöbbet hivatkozott festője Frank Stella.

Formázott vásznain a képsíkot uraló emblematisz motívumok a kép vakkeretének a formáját, azaz a mű formátumát is a motívumhoz igazították. A formázott vásznak pedig forradalmi módon léptek tovább az illuzionista festészet minden korábbi vívmányán, egyedi formáik megkérdőjelezték a táblakép hagyományos téglalap-formátumát és felszámolták az illuzionista háromdimenziós térre nyíló, ablakként felfogott (festett) kép évszázados koncepcióját. Ennek köszönhetően a formázott vászonképek háromdimenziós kiterjedése a kép „tárgyi”, „tárgyszerű”, plasztikus karakterére is ráirányították a figyelmet.

(A kép határa) A kép terének határait (ki)jelölő képkeret a festmény ugyanolyan fontos része, mint

a képtér. Artur C. Danto így ír erről: „A képkeret szélei mindig fontosak voltak a festészetben, és minden bizonnyal mintegy generálták az átaluk kijelölt teret kitöltő kompozíciót, hiszen a fókusz és a nézőpontok a szélekhez viszonyítva tesznek szert kompozíciós jelentőségre. A szél fontossága ott derül ki leginkább, amikor semmibe vész...” De mi történik abban az esetben, amikor egy festménynek klasszikus értelemben nincsen a képtérét/a kompozíciót körülhatároló kerete? Ebben az esetben milyen demarkációs vonal jelölheti ki a kép határát, és mi az, ami „beke-retezi” a kompozíciót?

A kiállítás jelen szekciójába olyan művek kerültek egymás közelébe, amelyek egymástól nagyon eltérő pozíciók mentén közelítettek a képhatár lát-szólag evidens fogalmához. Egyes esetekben a kép-test éleit hangsúlyozva maguk a festők szabtak határt a kompozíciónak, máskor pedig éppen hogy nem merészkedtek el a képélek síkot megtörő, azt bekeretező határáig. A szekcióban helyet kapó művek között olyan festmény is található, amelynek festője a festés folyamatát visszatükröző és a lecsor-gó festék esetlegességének helyet adó terepként tekint a képtest oldalaira, míg más alkotó a vászon-kép síkját határoló élek milliméteres „peremvidéké-re” komponálta festményének eseménydús színka-valkadját. Akad olyan mű és műegyüttes is, amely a képsíkot meg(fel)nyitó hasítékokkal vagy a kiállítótér

falára kiterjesztett színreflexiókkal a harmadik dimenzió irányába is megnyitja a képteret.

(A kép rétegei) A festészet önreflektív megközelítése és materiális összetevőinek analitikus vizsgálata számtalan monokrómmal foglalkozó festő számára nyitotta meg az utat a kép rétegeivel/rétegződésével kapcsolatos kérdések és lehetőségek irányába. A képrétegek sajátossága azonban legtöbb esetben olyan szakmai probléma, amely a festőt vagy adott esetben a művet kutató művészettörténészt, restaurátort foglalkoztatja. A mindenkor befogadó számára egy festmény rétegeinek kérdése az esetek túlnyomó részében szinte lényegtelen technikai információ. Az analitikus festészet pozíciójából közelítve egy festmény/ festett felület rétegződése azonban nem csupán festészettechnikai kérdés, hanem a kompozíciót és az általa nyújtott esztétikai élményt is potenciálisan befolyásoló szempont. Jus Juchtmans belga monokróm festő saját megfogalmazásában úgy utalt a rétegekben történő festésre, mint olyan sakkjátszmára, amelyben a festő minden lépése után az anyag lépése következik, majd a festő újabb lépése egészen addig, amíg a kép utolsó rétege is el nem készül. A rétegelt technikájú monokróm festmények között a „lakk-monokrómok” szinte önálló csoportot alkotnak. Ezek esetében a festészet vakkeret–vászon–festék klasszikus hármasából a

Giuseppe Amadio: Cím nélkül, é. n., akril, formázott vászon

festők a legtöbb esetben a vakkeretre feszített vászonhordozót megtartják, de a festék szubsztanciáját transzparens vagy színes ipari lakkokkal és pigmentporral helyettesítik.

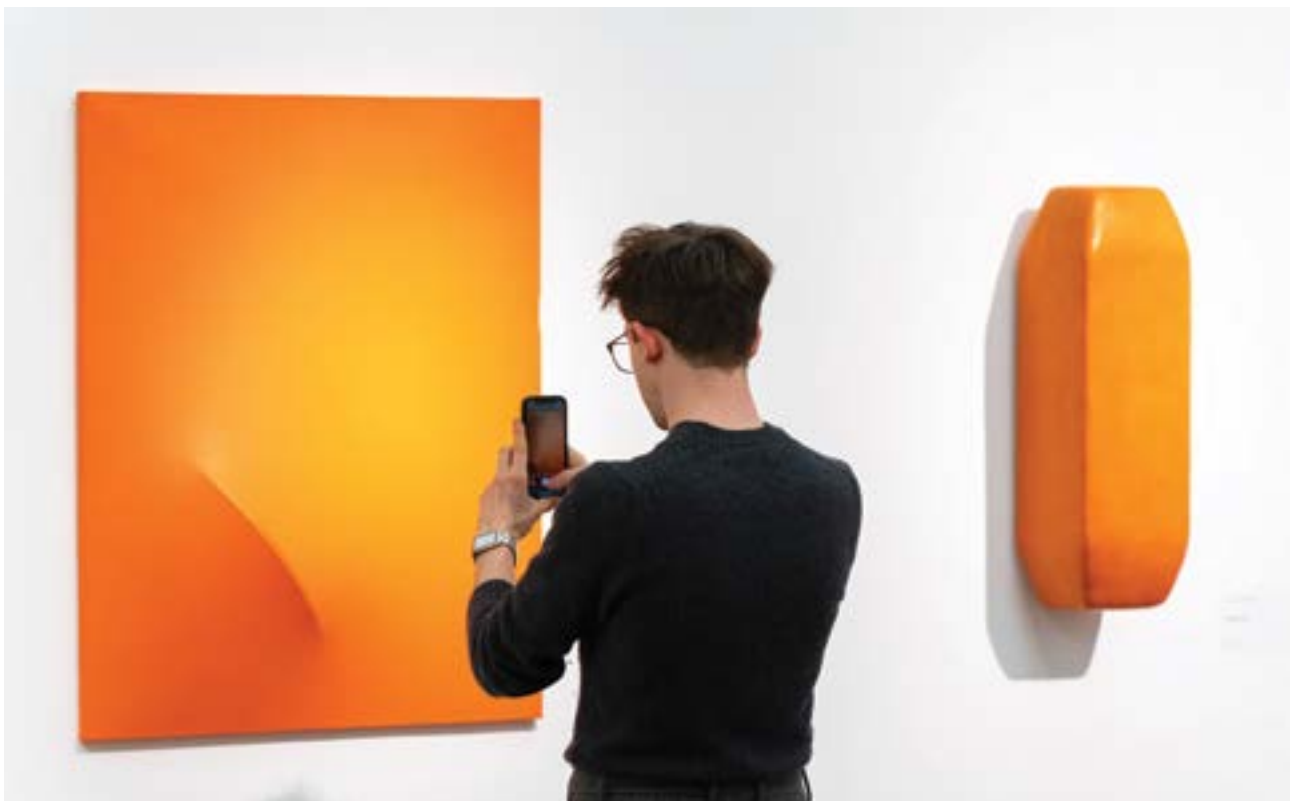
(Monokróm a magyar festészetben) A monokróm tendenciák egyik első magyarországi megnyilvánulása 1989-re datálható, amikor a „rendszerátalakítás” szele és hatása a Magyar Képzőművészeti Főiskolán is markáns átalakulásokat hozott. Ekkor lett az intézmény tanára többek közt Maurer Dóra, Károlyi Zsigmond és Jovánovics György. Egy évvel a főiskolai rendszerátalakítást követően, 1990-ben Károlyi Zsigmond pedig már azzal az Ad Reinhardt által inspirált gondolattal indította a monokróm stúdiómokra alapozott programját, hogy „a monokróm: korunk akadémizmusa”.

A pedagógus Károlyi első festőosztályának növendéke volt többek közt Káldi Katalin, Cseh Szilvia, Braun András, Erdélyi Gábor, Szabó Dezső, Uglár Csaba és rövid ideig az ELTE Művészettörténeti Tanszékéről áthallgató Páldi Livia is. Ők azóta Károlyi „legendás monokróm festőosztályának” művészhallgatóiként vonultak be a magyar művészettörténetbe. Az osztályban kézről kézre adott elméleti szövegek és a Károlyi által szorgalmazott monokróm festészeti stúdium hatása több pályatárs szemléletét a mai napig meghatározza. Károlyi jelentős

pedagógiai aktivitása ellenére ugyanakkor a monokróm festészet – néhány tanítvány életművét leszámítva – csupán zárvány maradt, nemzetközi integrációja pedig még mindig várat magára.

Károlyi monokróm szellemében indított festőosztályának kibontakozását megelőzően, a szintén évtizedekig pedagógusként (is) tevékenykedő Tölg-Molnár Zoltán festészetét akkoriban már jó ideje redukált színhasználat jellemezte. Tölg-Molnárnál a *fekete szín* megjelenése már az 1960-as évek végétől, főiskolai tanulmányainak időszakától megfigyelhető. A redukció és a végpontokon berendezkedő színhasználat evidens párhuzamba hozza életművét a monokróm gyakorlatával. Ennek ellenére Tölg-Molnárt sohasem foglalkoztatta a festészet/festmény szisztematikus analízise, és egy 2022-es interjúból az is kiderül, hogy saját *anyagművészetére* sohasem gondolt monokrómként, mert mint mondta: „A monokróm nem ábrázol, márpedig nekem látszó, mi több olvasható formáim és gesztusaim vannak. A monokróm valami ennél sokkal költőibb.”

Az egykori Tölg-Molnár-tanítványok közül Gál András maradt a monokróm festészethez legkonzekvensebben kötődő művész. Az akadémiai képzés befejezését követően, 1995–1996 között Károlyi tanársegédjeként még egy évig tevékenykedett az egyetem berkeiben. Ezután Gál a monokróm fes-

Omar Ludo: *Lát(om)ás*, 1980, akril, vászon; Johannes Girardoni: *JG04-158*, é. n., viasz, fa

tészet örökségének nemcsak elkötelezett híve, hanem aktív folytatójává maradt. Festészetével sikerült abba a nemzetközi diskurzusba is bekapcsolódnia, amely az elmúlt évtizedek során a monokróm Marcia Hafif és Joseph Marioni körül formálódott radikális irányzatának holdudvarában zajlott/zajlik. A közösség tagjaival számtalan nemzetközi csoportos kiállításon vett részt, műveit több tucat egyéni kiállításon mutatta be világszerte. A nemzetközi diskurzusokba való beágyazottságát az irányzat teoretikus képviselőivel folytatott aktív és kollegiális párbeszéd is jól mutatja, aminek köszönhetően levélváltások és e-mail-beszélgetések során több fontos szöveg is született Gál munkásságához kapcsolódóan. Következésképpen építkező monokróm munkásságát a verbálisan, formailag, technikailag hivatkozott, újrarájátszott és remixelt referenciák alappozzák meg. Ezek használatával olyan unikális megközelítésmódot dolgozott ki, amely a festészet princípiumait új és szokatlan képi szituációkban (re)kontextualizálja.

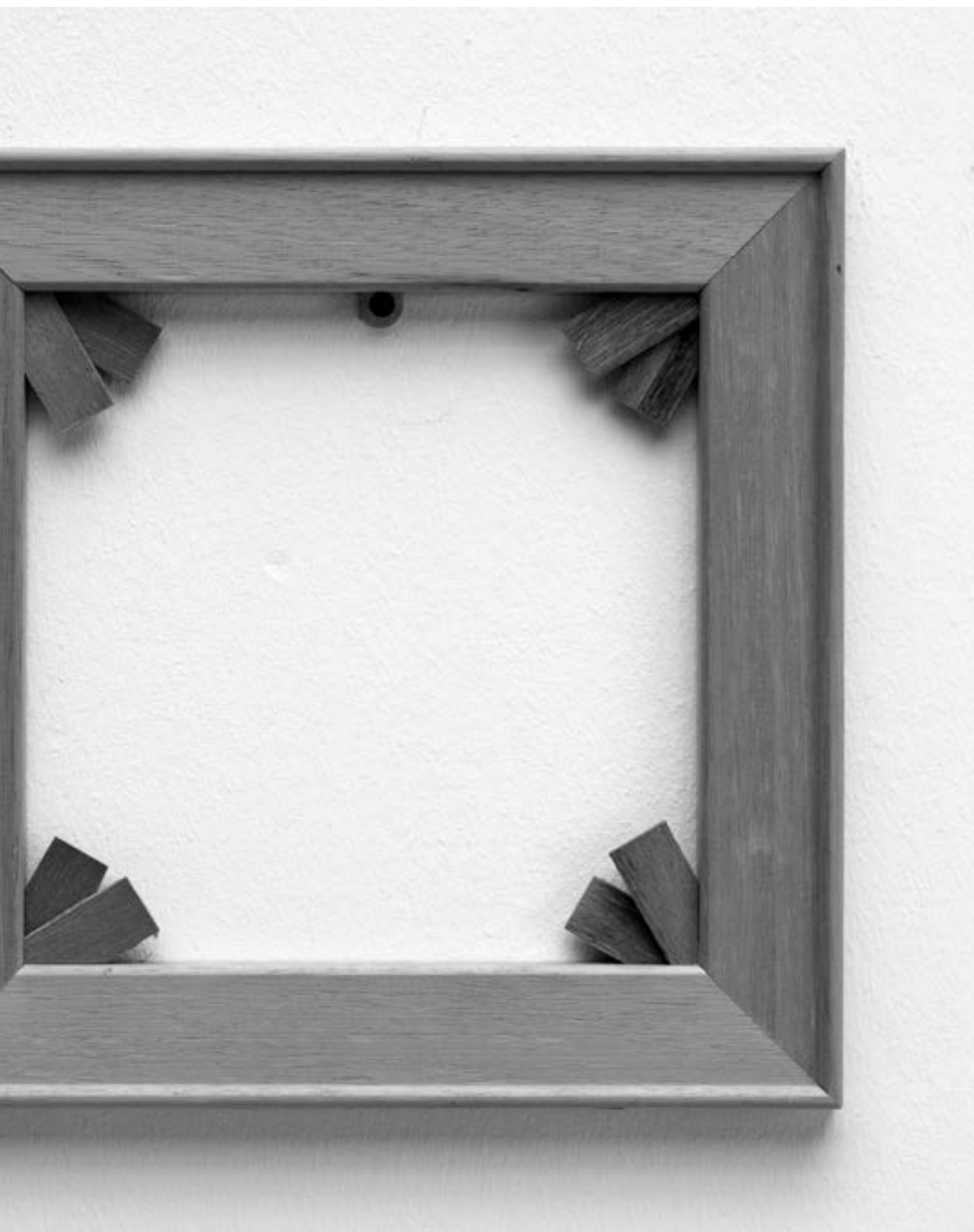
26

Bernát Andrásnak az 1980-as évek végétől kibontakozó festészete – ahogyan Tölg-Molnár Zoltáné is – csak áttételesen hozható összefüggésbe a monokrómmal. Pályatársával, Károlyi Zsigmonddal szakmai beszélgetéseik során időről időre előkerült közöttük a monokróm festészet „ügye”, többek közt a monokróm osztály pedagógiai programjához kapcsolódóan, de Bernát festészete mindvégig az ábrázoláshoz (ember, csendélet, táj) kötődött. A kezdetektől a táj látványa foglalkoztatta, amelyet korai képein még erős utalásokkal, felismerhető tájképi elemekkel, az 1990-es évektől pedig már egyre absztraktabb megfogalmazásban ábrázolt. Festészete konzekvensen hű maradt a horizontális képformához, ami látáspszichológiailag megfeleltethető a tájnak. A monokróm festészettel legtöbbször összefüggésbe hozott *Objektum*-sorozatának (látszólag) egyszínű képtáblái ezeket az imaginárius tájképekké rendeződött hullámvonalakat ábrázolják. A szériához két festészettechnikai újítás – az ezüstpor és a szintetikus lakk használata – is kötődött. A festékbe kevert ezüstpor mágikus belső fénnnyel, a gyorsan száradó szintetikus lakktól foszilizálódott ecsetnyomok barázdáin megcsillanó (külső) fény játéka pedig a mozgás hatását keltő dinamizmussal töltötték meg a képtereket. Az atmoszferikus benyomást keltő tájképek kezdetben monokróm, később polikróm szín- és tónusvariációkat mutattak. Bernát festészete azonban mindvégig távol maradt a monokrómia önreflexióitól és analitikus szemléletétől.

(A kiállítás kurátori anyagának szerkesztett, rövidített változata)

Imi Knoebel: Vakkeret,
é. n., fa

A tekintet hozzáférhetősége

Ajánló a debreceni MODEM Tar Sándor *Az vagyok, aki vagyok. Úgyse lehetek más: miért féljek hát felfedezni, ki vagyok?* című kiállításához

Első pillantásra is rendkívüli erővel hat, mikor a Petőfi Presszótól 19 emeletnyi emelkedést követően egy fagyosszürke januári délutánon az emblematis debreceni toronyház tetejéről tekintünk le városra, a vasút mögötti ipartelepre vagy az egymást mellett magasodó paneltömbök mozgalmas világára. Ez a nézőpont mégsem maradhat az ártatlan szemlélődőé, mikor immáron a szociográfus, az író, a munkásfelügyelő vagy a besúgó nézőpontjából figyelünk éberen a galambháló mögül.

A Don Tamás és Lakner Lajos kurátori munkájával megvalósuló kiállítás arra tesz kísérletet, hogy Tar Sándor író karakterén és az ahhoz kapcsoló ellentmondásokon keresztül szóljon hozzá azokhoz a kelet-európai sorskérdésekhez, amelyekkel egyszerre közvetlen kapcsolatban éljük mindennapjainkat, mégis nehezen férünk hozzájuk. Mindezt egy olyan térben, amely leképeződése, egyben élő valósága a felvetett dilemmáknak, valamint egy olyan szereplőn keresztül, akiben ezek az ellentmondások végletesen ott feszültek. Ily módon tehát nem klaszszikus irodalomtörténeti kiállításról beszélhetünk, kevésbé az alkotói életmű rekonstruálásának vagy akár megértésének útját igyekszik kijelölni, mint inkább a léthelyzet és sorsirányok hangsúlyosak, amelyek az alkotót meghatározták. Egy olyan izgalmas nézőpontot kínál tehát, amely felvillantja a sajátos K-európai paranoiák, játszmák, dilemmák hálóját, és az abban küszködő ember sziluettjét.

Tar Sándor munkásként, művezetőként, valamint munkásfelügyelőként dolgozott Magyarországon és az NDK-ban, mielőtt 1976-ban egy munkásszociográfiai munkával elnyerte a *Mozgó Világ* pályázatának első díját. Innentől indult ellentmondásos kapcsolata a Kádár-kori értelmiségi közeggel, akiknek alighanem vágyott a támogatására, egyben rossz érzéssel, talán féltékenységgel és haraggal a szívében is viszonyult. Részben ezek az érzések jelenthették az üzemanyagot később azokhoz a rendkívül részletes és sok esetben nem kevés rosszindulattal megformált jelentésekről, amelyeket róluk mint III/III. ügynök készített a hetvenes évek végétől. Tar az elnyomott rétegek, elsősorban a munkás-

MRAVIK PATRIK TAMÁS (1994)
társadalomtörténész, az ELTE BTK Atelier
Interdiszciplináris Történeti Tanszéken doktorált,
kutatásait a magyarországi film- és tévékultúra
valamint a szocialista korszak
társadalomtörténetéből folytatja.

ság sorsa iránt rendkívül érzékeny, a valóságot metsző pontossággal és remek elbeszélői érzéssel megragadni képes alkotói tekintete ilyen módon feloldhatatlanul összekapcsolódik a hatalom elvárásait nemcsak teljesítő, de túlteljesítő – barátait és támogatóit kiszolgáltató – jelentésíróival.

Nemcsak izgalmas kordokumentum, de egyben az említett ellentmondások tükröként tekinthető az a levélváltás, ami az *Élet és Irodalom* hasábjain eleinte a jelentő, Tar és a jelentett, Kenedi János között, majd pedig a magyar értelmiség számos prominens tagjának reflexiója mentén zajlott. Az első, érzelmekkel teli 1999-es levélváltás megmutat valamit abból az emberségből, ami a létező szocializmus embertelenségében is kiviláglik, egyben azt is, hogy mit jelent jelentőnek és jelentettnek lenni. Tar szégyenkezett és megbánta tettét, Kenedi pedig megbocsátott, sőt katartikus pillanatként írta le, ami Tarban és kettejük között megtörtént. Sokatmondó e sorokat olvasva az a társadalmi tét, amely egyértelműen feszítette akkoriban az ügynökakták nyilvánossá tételével kapcsolatos vitákat, és hogy Tar esete, mint az egyik „első” ügy mekkora téttel bírhatott ezzel kapcsolatban. Egyszerre jelent meg az értelmiségi közeg jogi és morális dilemmái, akár az ügynökakták, akár magának Tarnak a megítélése kapcsán, valamint az író mindennapi valóságban feszítő tehetetlensége, büntudata. Ahogy a kiállításban felvetett dilemmák, úgy annak részeként azonban ez a diskurzus sem kínál feloldozást vagy kézzelfogható tanulságot. Kenedi 2004-es esszéjében, megismerve a jelentések mindenre kiterjedő részletességét, visszavonta korábbi állítását Tarral kapcsolatban, aki szerinte menlevélként használta a felkínált áldozati pozíciót a szembenézés helyett, Tar pedig levelének tragikus ígéreteként tényleg

halálba itta magát – sem az alul lévőek sem az elitben helyét nem találó Tar 2005-ben halt meg, bő kilenc évvel korábban mint a hasonlóan tragikus sorsban osztozó debreceni pályatársa Borbély Szilárd, aki szinte napra pontosan 20 évvel ezelőtt vetett véget életének.

A kiállítás ugyanakkor a fókuszba állított konkrét emberi sorsokat szándékosan nem bontja ki, nem értelmezi, sokkal inkább az ezeket körülvevő atmoszférát járja körbe különböző eszközök révén. Mindezt már a hely szelleme is felerősíti: az ódon épület, a lift vagy a sötét folyosó, amelyek együttesen vezetnek el a kis panellakáshoz, ahol a városra letekintő megfigyelő tehetetlensége és hatalmi helyzete is zavarba hozza a befogadót. Kínálkozott volna a lehetőség, hogy a kurátorok egy berendezett, személyessé tett világba nyújtsanak betekintést, ezáltal a látogatót méginkább a voyeur pozícióba helyezve, aki így maga is benézhetett volna egy másik ember életének intim tereibe. Ez a választás ugyanakkor azzal a veszéllyel járt volna, hogy a Kádár-korszak ismert tárgyai a nosztalgikus befogadást, egy hagyományosabb – ún. „hiteles” tárgyakra épülő – muzeológiai koncepció szerint rekonstruált környezet pedig elidegenítő hatást gyakorolhatott volna.

Annak érdekében, hogy a kiállítás a hely aurájára, egyben az alkotó életmű általánosabb sorskérdéseire reflektáljon, a kurátorok kortárs művészeket kértek fel, hogy új vagy már meglévő műalkotásaikkal reflektáljanak az életműre. Gerhes Gábor, Kádár Emese, Németh Ilona, Szilágyi Lenke, Tóth Balázs Máté munkái azokra a Tar-féle életutat meghatározó elvont, egyben nagyon is valóságos motívumokra fókuszálnak, mint a megfigyelő és megfigyelt *tekintet*, a *rejtőzködés*, a *sehova sem tartozás*, vagy a szerepek közötti *átjárás*. Ebben a narratívában és légkörben nem érződik idegennek egymás mellett a kortárs művészeti alkotás és a zsírfoltos konyhabelső.

A kiállítás fontos kísérlet a helytörténet újrágondolásában is. Egy összetett és súlyos témát emel ki a sok esetben elidegenítő hatással bíró intézményi térből, és helyez át egy élő, önmagában is összetett és problematikus társadalmi és fizikai valóságba. Egyetértve a kiállítás alapvető céljával, fontos célkitűzés, hogy a helyek története ne a múzeum tereinek távolságtartó, a pozitivistá történettudomány kimért száraz elemzése mentén születő történet legyen, hanem élő, a helyi közösséget bevonó és befogadó közegben formálódó narratíva. Jelen kiállítás megmutatja, hogy amellet, hogy a kulturális tér inkluzív, nem szükségszerűen a kései kapitalizmus könnyen fogyasztható kulturális termékét kínálhatja csupán,

Fotó: Sulyok Miklós

hanem képes azokat a tételeket és ellentmondásokat is felvillantani, amelyek a vizsgált életforma természetéből fakadnak. Ilyen módon a helytörténet a fizikai terek rekonstrukcióján túl, egyfajta antropológiai, szociográfiai műveletté válhat, amelyben ugyanakkor kulcsfontosságú a befogadói tudatosság és érzékenység. Tar Sándor karakterének megfjtésére vagy még inkább megfjtetlenségére adott kortárs művészeti reflexiók ugyan segítik az elmélyülést, de biztos fogódzókat vagy itinert nem kínálnak.

Tar Sándor sorsa és dilemmái mélyen gyökeresnek a kelet-európai ember sorsában, akinek az előrejutás, a kortársak szerint is kiragyogó tehetségének kiteljesítése és a szégyen elkerülése érdekében vállalt megalkuvás, az elnyomottak és kizsákmányoltak iránti szolidaritás, a kivételes képességeknek a hatalom szolgálatába állítása, vagy a barátok elárulásának gyötrő terhe foglal keretbe. Az őt körülvevő közeg számára az egyik legfőbb kérdés, hogy képes lehet-e morális vagy jogi kategóriák alapján feldolgozni, megérteni, végső soron pedig megbocsátani a jelentőnek, amit tett. A kérdés, hogy sikerülhet-e feldolgozni mindezeket a gyötrő dilemmákat, már nem csupán Tar Sándor, hanem mindannyiunk sorskérdése, mint ahogy az is – és ezzel alighanem maga Tar sem vitázna – ha ezek a dilemmák nem csupán az *Élet és Irodalom* hasábjain zajló értelmiségi diskurzusokban, hanem szűkös panellakásokban megidézett történetekben is megelevenedjen.

MRAVIK PATRIK TAMÁS

Lovassy Cseh Tamás

Utazás Karinthy körül

Karinthyval foglalkozom. Az *Utazás a koponyám körül* többszöri újraolvasása – a Csíki Játékszínben állítja színpadra átiratomat Visky Andrej – felkavar. Elviselhetetlen szembesülni azzal az újramegzés reményével átitatott hangvétellel, amely a regény utolsó fejezetére jellemző. Egy felépülőben lévő író szól az utókorhoz, hozzánk, akik már tudjuk: Karinthy Frigyes mindössze két évvel éli túl 1936-os stockholmi agyműtétjét, az addig ismert világ pedig csakhamar felszámolja magát a 20. századi pokoljárásában. A betegségmemoár soraiba belopakodnak a kor baljós jelei: az olaszok elfoglalják Addisz-Abebat, a rádióból Mussolini beszéde szól, a Harmadik Birodalom díszletei pedig már készen állnak. Az *Utazásban* kirajzolódó világra, amely – sajnos – ismerős, úgy is gondolhatunk, mint a nagy zuhanás előtti utolsó pillanatra. Karinthy szövege egyféle happy end-be torkollik, de ha utólagos tudásunk nyomán mégis sorstragédiaként olvassuk, tekinthetünk rá – a görög tragédia-irodalom értelmében – a sorsfordulat pillanatának rögzítéseként is: egy váratlan, külső esemény hatására a hősök élete jóvátehetetlen változáson megy keresztül. Semmi nem lesz már olyan, mint amilyennek megismertük. És mindez nemcsak Karinthyra érvényes, hanem a körülötte hömpölygő (korabeli) valóságra is. A kortárs olvasó számára számtalan felkiáltójelet és a jelenünkkel kapcsolatban lévő párhuzamot tartalmaz az *Utazás*. A következőkben szóljunk egy adaptációs folyamat két megfigyeléséről.

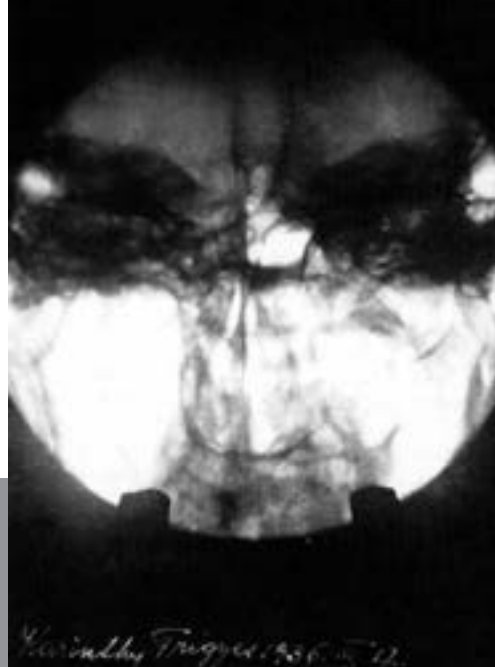
Elsőként a hétköznapi rítusairól. Kevésbé ismert tény, hogy a bethleni konszolidáció éveire, valamint az azt megelőző és az azt követő időszakra jellemző, pezsgő budapesti kávéházi életnek építészeti okai (is) vannak. A kiegyezést követő Bécs–Budapest versenyben a magyar főváros bár kétségtelen fejlődésnek indul, és gombamód megszaporodnak a városképet mindmáig meghatározó bérházak, de a megfeszített (építkezési) tempónak vagy az anyagi körülményeknek köszönhetően, a bécsihez képest jóval alacsonyabb komfortú lakóterek jönnek létre. Műmárvány, gipsz-díszítések és hatalmas belmagasságok válnak meghatározóvá, ráadásul a legkülönb-félebb társadalmi osztályok képviselői kerülnek szomszédsági viszonyba. A hétköznapi élet kifűthetetlen terei így nem biztosítanak lehetőséget ahhoz, hogy az erre igényt tartók otthon éljenek társasági

LOVASSY CSEH TAMÁS (1992, Nagyvárad) dramaturg, drámaíró. A BBTE Színháztudományi szakán végezte az alapképzést, a Kortárs színház szakon mesterizett. Drámáit erdélyi és magyarországi színházakban is bemutatták. Rendszeresen publikál erdélyi irodalmi és szaklapokban.

életet. Mi marad hát? A kávéházi asztalok demokratikus miliője, amelyben ugyanazért az összegért – proletár, hírlapíró vagy dzsentrí – ugyanolyan szolgáltatást kap. A kor irodalma épp ezért (és bizonyos olvasatban) kávéházi irodalom is. A lokálok mindennapjai szerves részét képezik az alkotók életének, s mindez az *Utazásban* is pontosan kirajzolódik. Tiringer Aranka *Karinthy Frigyes pszichobiográfiája* című doktori értekezésében ehhez kapcsolódva jegyzi meg: míg 1914-ben 300 kávéház működött Budapesten, addig 1947-ben már csak 70. Láthatjuk tehát: az *Utazásban* is oly jelentős kávéházi létezés (Karinthy agydaganatának első tünetei is ott jelentkeznek) a második világháborút követően csakhamar felszámolódik. De miért fontos mindez és mit árul el jelenünk élehetetlenségéről? A választ a kávéházi kultúrához kapcsolódó szertartásosságban, egyszersmind a rítus totális felszámolódásában találjuk. A korszak kávéházi létezésével együtt jár – a biztos találkozási pont és a folyamatos interakciós lehetőség révén – a cselekvés rituális formája. Byung-Chul Han *A rítus eltűnése* című forradalmi erejű esszéjében rámutat: a rítusok szimbolikus cselekvések, amelyek „egy közösség alapjául szolgáló értékeket és szabályokat hagyományoznak tovább”, ezáltal pedig egy „kommunikáció nélküli közösséget hoznak létre”, amelynek alapja a szimbolikus észlelés, és ahol a szimbólum az újrafelismerés előfeltétele. Ezek a rítusok stabilizálják az életet egy folyamatosan változó világban. A kávéház mindig nyitva áll, oda újra és újra betérhet, aki akar, és nagy eséllyel megtippelheti, ki mindenkit talál majd ott. Állandósult találkozási pont ez, ahol a maga valóságában megtörténik az élet. Karinthy *Utazását* olvasva nem tekinthetünk el befogadói alapállásunktól, vagyis attól, hogy az abban megfogalmazottakat mi

a jelen többlet tudásával receptáljuk. Így amikor egy, a korszakban egyértelmű világrend rítusaival szembe-
 ütközünk, egyszersmind ezen elveszett rítusok
 tényét is nyugtázzuk. Mert a jelen stabilitása ma már
 hazugság. Mert a jelen rítusokban szegény, ahol
 immár a „közösség nélküli kommunikáció” dominál.
 Megrendítő párhuzam: az *Utazás*ban nyomon követ-
 hető személyes leépülés kezdete (Karinthy betegsé-
 ge) egy világrend hanyatlásának is kezdeti pillanata.
 A kávéházi kultúra – klasszikus értelmének tekinte-
 tében – mára teljességgel felszámolódott. A mégis
 működő vendéglátóipari egységek átmeneti befoga-
 dói a véletlenszerűen arra járóknak, a patinás buda-
 pesti kávéházak turistalátványosságokká lettek, az
 IKEA-dominálta új terekből pedig társadalmi osztá-
 lyok egészei szorulnak ki a szolgáltatások megfizet-
 hetetlensége okán. Karinthy nem éli meg az általa
 ismert világ totális felszámolódását, s épp ezért meg-
 rendítő jövőbetekintő reményeit olvasni.

Másodjára pedig az összeomlás ritmusáról.
 Láthatjuk tehát: az ismert valóság felbomlása két-
 ütemű az *Utazás*ban. Egyrészt Karinthy saját beteg-
 ségtörténetén vezet keresztül minket, a „még min-
 den rendben” állapotától indulva az élettel össze-
 egyeztetetetlen tünetek elhatalmasodó kiteljesedé-
 séig, másrészt pedig ott vannak az alakuló világpo-
 litika és a közeledő kataklizma lappangó (és rémisztő),
 egyre fokozódó jelei. A kor társadalma nyugtázza
 az egyre feszültebb közhangulatot, a fegyverkezési
 lázat, s mindeközben megpróbálja saját normalitá-
 sát megteremteni. Ha ismerős e létállapot, az nem a
 véletlen következménye. Az úgynevezett külvilág
 beszüremkedése az *Utazás* szövetébe – és ismét-
 len csak a mából olvasva – vészjósló. Csak egy pél-
 dát említsünk! Karinthy regényének előszavában
 füllent azzal kapcsolatban, hogy mi készletű műve
 megírására: „(...) soha nem szántam volna magam rá,
 ha egy órával ezelőtt nem olvasok az egyik szélsőjobb-
 oldali lapban egy széljegyzetet, mely azzal vádol, hogy
 betegséggel s a hírneves agysebész budapesti látog-
 atásával (a műtétet végző Herbert Olivecronát
 Horthy Miklós Vöröskereszt-érdemrenddel tüntette
 ki Budapesten) reklámozta csinálatokat magamnak.”
 Karinthy levelezéseiből tudjuk: már az első diagnó-
 zis után elhatározza, hogy élményeit megírja, s azok
 – folytatásokban – meg is jelennek, az áprilisi
 beavatkozást követően pedig már ősszel könyv for-
 májában is tömegekhez jut el az *Utazás*, ugyanakkor
 mindaz, amiről Karinthy a fentebbi idézetben beszél,
 valóság. Budaváry László, a *Nemzeti Élet* című nyilas-
 keresztes nyomdatermék főszerkesztője, cikket írt
 Karinthy operációjával kapcsolatban, melyben szóna-
 tette, hogy a „zsidó Karinthy” (akinek anyja és apja
 még születése előtt áttért az evangélikus hitre) ope-
 rációjának költségeihez a kultuskormány kétezer

Karinthy Frigyes koponyájáról készült
 1936-os röntgenfelvétel

pengővel járult hozzá, míg „ugyanekkor magyar
 tehetségeket veszni engedtek”. Karinthy zsidó szár-
 mazásáról ennek hatására kisebb sajtóvita kereked-
 dik, a világpolitikai események pedig mindinkább
 arról árulkodnak, hogy az első világháborút követő
 átmeneti nyugalom csak időleges. (Külön megren-
 dítő, hogy Karinthy második felesége, Böhm Aranka,
 akivel legendásan viharos házasságot élt, 1944-ben
 visszatér Magyarországra, majd nem sokkal később
 Zalaegerszegen vagonírozódik be. A „jól” szervezett
 magyar holokausztot nem éli túl, beszámolók szerint
 pedig elhurcolása pillanatában, az örület határán ezt
 kiabálja: „Én a legnagyobb magyar író özvegye
 vagyok!”)

Jól érzékelhető: miközben a betegség egyre
 inkább elhatalmasodik Karinthy felett, ezáltal érzé-
 kelése eltorzul, végül pedig darabjaira bomlik, az őt
 körülvevő világ is gyökeres átalakuláson megy át –
 épp csak lassabban, egy saját ritmust követve. Az
 egyre inkább tomboló kór, valamint az abból szár-
 mazó – jogos – írói kétségbeesés a regény agymű-
 tét-jelenetében teljesedik ki, mint egy tehetséggel
 megkomponált opera nagyjelenetének harsogó dal-
 lamai. Ahol pedig az *Utazás* felfokozott ritmusa
 véget ér (teret engedve a gyógyulás és újrakezdés
 reményének), ott kezdődik a történelem tombolása.
 Erről azonban Karinthy már nem tud számot adni:
 1938. augusztus 29-én a siófoki Vitéz Panzióban
 lehajol bekötni cipőfűzőjét és agyvérzésben meghal.

Az *Utazás* többszöri újraolvasása, valamint a
 regény kontextusának megismerése segíthet felis-
 merni a jelenbe (is) beszűrődő, úgynevezett „baljós
 jeleket”. Ha ez sikerül, talán nem késő a kortárs tár-
 sadalmat sújtó agyi elváltozásokat kezelni.

Egy nagyváradi olvasó esete Mircea Cărtărescuval

Irodalomolvasó koromhoz képest későn találkoztam Cărtărescuval, egészen pontosan a tavaly ősze olvastam először a *Szolenoid* című regényét. Egy csapásra lenyűgözött az a regényvilág, amibe bekerültem. Olyan sokrétűen mozdítja be az elmét, annyira újszerű volt számomra ez az írói nyelv, mint ha egy új szigetet fedeztem volna fel, de legalábbis egy váratlanul nagy ajándékot kaptam volna. Aztán néhány hete másodszor is elolvastam a könyvet, valamivel nagyobb figyelemmel és ugyanolyan, ha nem még nagyobb lelkesedéssel.

34

Egyszerűen a rajongói hangoltság adta volt ahhoz, hogy örömmel fogadjam a hírt, miszerint az író maga Nagyváradra érkezik egy, *Az irodalom kalandja* című beszélgetésre. Ámbár engem mindig nyugtalanít egy íróval/szerzővel való találkozás, a *személye* iránti kíváncsiság mibenléte: vajon mit akarunk tapasztalni, mit várunk tőle, mi a normatív kerete egy ilyen alkalomnak? Az a gyanúm ugyanis, hogy az igazán jó írók alulmaradnak a saját műveikkel szemben vagy fordítva, az igazán jó művek meghaladják az írójukat. Hogy ha nem is árt, de végső soron nem a személyes élet hitelesíti az alkotást, jó esetben is legfennebb egy kimunkált író-szereplővel találkozunk, aki eseményszerűen kínálja fel magát fedezetül a műveihez – amire olvasóként valójában nincs szükségünk. Ezzel együtt van valami nagy vonzása is ennek a személyességnek, magyarul: bár valójában majdhogynem fölöslegesnek találom az ilyen találkozókat, mégsem tudnék otthon maradni, ha például a legnagyobb élő román író itt tartózkodik egy karnyújtásnyira.

S akkor már részben benne is vagyunk a közepében ennek az élménycsomagnak, amit ez az Cărtărescu-beszélgetés adott. Először is nem tudom nem megemlíteni, hogy a reggel 9-kor kezdődő belépőjegy-osztásnál reggel 9-kor már egy darab sem volt a meghirdetett 150-ből, aztán a további 200 is elfogyott egy óra alatt. S nem tud nem eszembe jutni, hogy vajon hány magyar írónevet tudnánk felsorolni, akiért több száz fős, felnőtt olvasóközönség tolongana a városban. De még mielőtt ebben a versenyben kevésnek találtatnánk, gyorsan megjegyzem, szerintem itt a román irodalmi életben is egyedi jelenséggel van dolgunk. A fokozott érdeklődésben Cărtărescu nem éppen

könnyen olvasható könyvei mellett valószínűleg legalább olyan fontos tényező éppen személyének a szimbolikus ereje – lévén egy nemzetközileg elismert, híres író, akire büszke lehet a román társadalom, továbbá a karaktere, amelyben az egyszerűség, jovialitás jó arányban keveredik a művészi attitűddel, bölcsességgel, hitelességgel. Miközben persze nehéz felfogni, hogy az a komplexitás, sokszor örületig hajszolt képzelőerő, nyelvi bravúr hogyan tud megférni egyetlen elmében és egy ennyire decens személyiségben.

Mert végül is pusztán ettől a helyzettől, hogy itt egy nagyszámú közösség tagjaként hallgatjuk az Író, megképződik egy olyan illúzió, hogy (nálunk) az irodalomnak (még) megvan az az ereje, hogy a világ elsajátításának egy par excellence módjaként viszonyuljunk hozzá. Ráadásul a beszélgetés témája is nagyrészt az irodalom mibenlétének a kérdését járta körül, legalábbis számomra ez adta meg a fókuszát.

S ebben a „kalandozásban” most Cărtărescu nem is annyira mint író, sokkal inkább mint olvasó játszik kulcsszerepet, ő ugyanis történetei, művei, személye révén az olvasásnak is a nagy apologétája, mondhatni az olvasáskultúra apostola. Ahogy a beszélgetésben is elhangzott, az a történelmi közeg, amiben ő felnőtt, amiben olvasóból íróvá vált, s ami még a mai 40-es, 50-es generációnak bőven ismerős lehet, a könyvek jelentették a menedéket, majdnem az egyetlen lehetőség a releváns világ- és önmegismeréshez, tapasztalathoz. Ez a kitüntetettség azonban mára nemhogy megkopott, hanem majdhogynem az eltűnés veszélyezteteti, jó eséllyel generációs attitűddé, rétegjelenséggé válik. S ezt a tényt a könyvpiac akármekkora expanziója sem cáfolja.

De, mint ahogy a Cărtărescu történeteiből kiderült, ezzel az attitűddel nem vagyunk annyira

FAZAKAS MÁRTA (1975, Székelyudvarhely)
a kolozsvári BBTE-n filozófiát, a marosvásárhelyi
MME-en teatrológiát tanult. 2007-től a nagyváradi
Szigligeti Színház irodalmi titkára.

magunkra a világon, legalábbis Cărtărescu-olvasóként vannak rokonaink, főként Latin-Amerikában, ahol, úgy tűnik, társadalmi konszenzus van az irodalom világmegváltó erejének a kérdésében, s ahol a népszerű író a nagy elődökhöz, Marquezhez, Llosához, Cortazarhoz hasonlatosan sztárként ünneplik. Könnyesre kacagtam magam azon a sztorin, miszerint az írók szó szerint ki kellett menekíteni a rajongók tömeges támadásából, ahol is az egyik szakállas, aranyláncos mexikói olvasó az író nyakába borulva, sírva vallotta meg, hogy a Szolenoid megmentette őt az öngyilkosságtól, és ennek bizonyítékként meg is mutatta a karjára tetovált könyvborítót. Nem mellesleg ezek olyan országok, amelyekre a nyugati világhoz képest nagyfokú gazdasági-társadalmi elmaradottság jellemző. S anélkül, hogy itt most messzemenő következtetéseket vonnék le, azért felsejlik egy választóvonal abban is, ahogy ehhez képest az amerikai Cărtărescu-recepció egyféle kelet-európai sajátossággént, couleur locale-ként értelmezi az általa létrehozott szöveg univerzumot, aminek a tétjét még afféle filozófiai létkérdések fémjelzik, miközben az „nyugati” irodalmat már régen egy újféle nyelvi magatartás és főként az identitásbeli, társadalmi problémák uralják. S akkor innen nézve nagy kérdés, hogy hová állunk, hogyan viszonyulunk az irodalmi művek nagy rendszeréhez, milyen ambíciókkal veszünk kezünkbe, ha még kezünkbe veszünk – egy könyvet, amit nem mellesleg Cărtărescu kijelentése szerint mi magunk is: írunk. Emögött nyilván az a már közhelyszerű gondolat van, hogy egy irodalmi mű minden olvasóval és minden olvasással újraíródik, de innen is köszönöm Cărtărescunak, hogy ezen a kellemes márciusi estén engem is írótárssá avatott.

S akkor rögtön idekíváncsozom az a monumentális hasonlat, amit Cărtărescu a beszélgetés alatt felvázolt, miszerint az irodalom egy magas hegyre épült kastély, aminek az alsó szintjét a tömeges fogyasztásra szánt könyvek alkotják, a kaland- és lányregényektől kezdve a gyerek- és ifjúsági irodalom át a krimi- és sci-fi irodalomig; ahonnan belépünk ebbe a világba, s ami a széles és megkerülhetetlen alapja ennek az építménynek. A következő szintjén vannak a nagy, világalkotó írók, akik a nagy rendszereket, a nagy elbeszéléseket hozzák létre, mint Tolsztoj, Balzac stb. A második szintjén helyezkednek el azok az írók, akiknek az irodalom a szó művészetét jelenti, az artistikus megformáltság mesterei – mint például Nabokov. A harmadik emeleten van az irodalom szentélye, ahová csak az igazán nagy, mindenek fölött álló alkotók tartoznak,

Mircea Cărtărescu Nagyváradon

mint Homérosz, Dante, Shakespeare. És még mindig nincs vége, mert van még egy szint, a csúc, ahol egyetlen szobor van... Hölgyeim és uraim, tegyék meg tétjeiket – nem, nem az, amire és akire gondoltak, ugyanis a körülöttem ülő barátaim és a magam nagy megkönnyebbülésére ez a hely Cărtărescunál Franz Kafkának van fenntartva. Talán ideje lenne Kafkát is alaposan újraolvasni.

A hasonlat tűnhet akár avítottnak is vagy túlságosan konstruáltnak, mindenesetre házi feladatnak nagyon jó, hogy ki hogyan húzza fel ezt az építményt, kit helyez annak csúcsára és miért, hogyan lakja be, vagy egyáltalán elfogadja-e a lakozásnak ezt a módusát. Cărtărescut látva-hallgatva nekem úgy tűnt, hogy ő, bár önmagát nem sorolta be egyik emeletre sem, boldog, beteljesült lakóként bolyong, keres, kutat, épít ebben a kastélyban.

S akkor a végére egyszerre fog el az öröm és a szorongás, hogy ez az egész író-olvasólét valójában egy ténylegesen kivételes, rendkívüli állapot, s minden okunk megvan rá, hogy kastélylakóként osztozzunk Cărtărescu boldogságában; ugyanakkor rendkívül efemer is, törékeny, kiszolgáltatott.

Ennek a kastély éthosza mintha azt diktálná, hogy minden ajtót ki kell nyitni, de talán jobb nekünk addig, amíg nem találjuk meg rajta a kijáratot.

FAZAKAS MÁRTA

GYakran tapasztalom mostanság, hogy a kisebbségi lét egy életérzés, lelkiállapot és viselkedésmód is. A többségiek

viszonylatában mi valahogyan mások vagyunk. Hogyan érződik ez Szlovákiában, és miként Romániában? Valóban kevesebbnek, kisebbnek érzik magukat a mi közösségeink tagjai? Mit mutatnak a nyelvi és viselkedést vizsgáló kutatások? Van-e arra oktatási, kutatási stratégiánk, hogy ezeket a különbségeket csökkentjük? Vagy ebbe bele kell törődni? Vagy egyáltalán, hogyan is van ez?

(Simon Szabolcs)

Fiatalkoromban gyakran játszottunk arra az unokatestvéreimmel, hogy milyen nemzetiségűek lennénk, milyen mást választanánk, ha nem lehetnénk magyarok. Erre a kérdésre sokáig az volt a válaszom, hogy német szeretnék lenni. Bizonyára imponált a németek közismert precizitása, fociiban elért sikerei. Gyermekkoromban, ha valamelyik nemzeti válogatott játszott a németekkel, a vége mindig az lett, hogy nyertek a németek.

Ma, ha arra a kérdésre kellene válaszolnom, milyen nemzetiségű lennék szívesen, ha nem lehetnék magyar, azt a választ adnám, hogy szlovák. Gyermekkorom óta jó néhány év eltelt. Azóta már nem mindig nyernek a fociban a németek, s egyéb dolgok is történtek. Ezenkívül rájöttem arra, szakmám gyakorlása közben, hogy a kisebbségi szemmel többségi szlovák nemzet nagyon hasonlít a kisebbségi szlovákiai magyarokra, vagyis ránk. Ez a hasonlóság tetten érhető a mentalitásban, helyel-közzel a vérmérsékletben, ünnepeink megtartásában, szokásainkban, vallásosságunkban, étrendünkben, értékrendünkben, természetesen gyarlóságainkban, egyáltalán az életvitelünkben. A többségi szlovák nyelvű környezetben eltöltött évek tapasztalatai minderre rádöbentettek. Nem szólva a közös történelmi múltunkról. A többségi nemzethez tartozó munkatársakkal is eltöltött évtized alatt előfordult, hogy például nekem kedveztek a feletteseim, a többségi nemzethez tartozó munkatársammal szemben. Ő ezt akkor nehezen viselte. Személyes jelenlétemben tette szóvá, hogy hogyan kedvezhetnek nekem, a „kisebbséginek”, egy magyarnak. Később még

néhány nap sem kellett, bocsánatot kért a megjegyzésért. Én azonban nem csináltam ebből problémát. Kisebbségiként „benne van a pakliban” az ilyesmi. Nem ingatott meg. Utána barátok lettünk.

S a nevem. Hányszor, de hányszor felrőttem lélemben szüleimnek, hogy adhattak ennyire sajátosan magyar nevet nekem, olyat, aminek nincs szlovák megfelelője. Nevem miatt sosem tudtam elvegyülni a soka-

ságban, nem lehettem egy a sok közül; mert szinte világított, ki vagyok. Egy alkalommal azt is megkaptam egy többségi nemzethez tartozó hivatalnoktól, hogyan adhattak ilyen csúnya nevet a szüleim. De ez már nem ért váratlanul, igazából csak mosolyogtam rajta. Később azonban, érdekes módon azt tapasztaltam, hogy a többségi nemzet tagjai elsajátították nevem írásképét és ejtésformáját egyaránt. Elkönyveltek másnak, mint ők. De nem származott ebből hátrányom. Sőt, talán még jól is esett, hogy nem kell magyarázkodnom, mert a nevem mindenről árulkodott. Ekkor gondoltam arra először, milyen jól választottak számomra nevet a szüleim, épp amiatt, hogy nem kell magyarázkodnom. S így is elfogadtak. Igaz, ehhez az is kellett, hogy jól bírjam a többségi szlovák nyelvet.

József Attila mondta, hogy a többnyelvűség áldás és átok egyszerre. Valóban így van, vannak árny- és fényoldalai egyaránt. Ha nehéz is vállalni, mindenképpen megéri. A homokóra nyakában, két kultúra között, sajátos az élet, a nyelvi létmód is. Egyszerre áldás és átok is. Mégis, azt gondolom, jóval nagyobb részben áldás.

Anyaországi barátaimmal beszélgetve, többször hallottam a véleményüket, „lerí rólatok, hogy kisebbségiek vagytok”, olyan mindent elfogadók, beletörődők, fejlehtajtsak, talán rejtett félelem is bujkál a viselkedéseitekben... Igaz, hozzájuk, az anyaországiakhoz képest valóban más a kisebbségi magyar. Hiába az édestestvéri viszony, életérzésünk, gondolkodásunk némileg más. Tükröződik benne kisebbségi sorsunk, ha akarjuk, ha nem.

Nemrég egy felmérést végeztünk, néhány nemzetiségileg és nyelvileg vegyes dél-szlovákiai város-

ban. A felmérésben rákérdeztünk a szlovákiai magyar és szlovák nemzetiségű adatközlők általános emberi értékekről vallott nézeteire is. Ebből az derült ki, amit fentebb megállapítottam, hogy szlovákiai magyarok és szlovákok nagyon hasonlóak vagyunk értékítéleteinkben is. Azok az eltolódások, amik tapasztalhatók, magyarázhatók a kisebbségi léthelyzettel; ti. a nyelv, a nemzetiség „kategóriának” tulajdonított nagyobb jelentőség a kisebbségi részeről, mint a többségi társadalom részeről. Több más dologról vallott vélekedés, szabadság, egészség, anyanyelv, demokrácia, foglalkozás, család, nemzetiség, vagyon, vallás stb. egészen hasonló. Felméréseink alapján a magyarok számára a legnagyobb érték az egészség (80%), ezt követi a család (72,5%), a nemzetiség (55%) és nem utolsósorban az anyanyelv (52%). A magyar adatközlők szerint a legkevésbé fontos a vagyon megléte. A szlovák adatközlők számára a legnagyobb érték az egészség (85%), ezt követi a család (80%), majd a szabadság (75%), az anyanyelv (72,5%) és a foglalkozás (72,5%). Számukra a legjelentéktelenebb érték a vallás, illetve a vagyon megléte.

Ezért, a bevezetőben felvetett kérdéshez visszatérve, ma már, ha azt kérdeznék tőlem, hogy ha nem lehetnék magyar, mi szeretnék lenni, azt válaszolnám, hogy szlovák szeretnék lenni. Ez a nemzet áll hozzánk, magyarokhoz a legközelebb. Vele van közös történelmünk, s ezt ismerem, tisztelem és becsülöm is. Ma már inkább élvezem a kétnyelvűségemből, kétféle kultúrában való viszonylagos konformizetemből adódó helyzetemet, semmint szégyellem a fogyatékos többségi nyelvtudásomat. Inkább helyzetem áldásait tapasztalom.

(Magyari Sára)

Alig voltam húsz éves, amikor először hallottam, hogy mi itt, a szórványban haldoklunk, fogyunk. Én ezen igen csodálkoztam, mert akkoriban tanítónő voltam: 27 kiskölök ugrabugrált az osztályban, éppen a Temesvári Magyar Ifjúsági Szerve-

zetnek voltam az egyik alelnöke, és itt voltak fiatalok, bulik, programok. Azaz nem nagyon éreztem sem magamon, sem a közvetlen környezetemen a haldoklást. Elég gyakran és igen nagyképpően mondtam akkoriban, én nem vagyok kisebbségben sem tudásom, sem életerőm révén. Mondjuk, ezt ma is így gondolom, csak már nem olyan nagyképpően hangoztatom, mert azóta rá kellett jönnöm: van valami a kisebbségi létben. Valahogyan másképpen működünk.

Gyakran járom a falvakat, régiókat váltakoztatok a mindennapjaimban, így alkalmam van hús-vér emberekkel beszélgetni. Igen gyakran hallok, hogy ők már nem beszélnek szépen, helyesen magyarul. Mondják ők. Pedig szerintem szépen és helyénvalóan beszélnek. Csak éppen másképpen, mint én, vagy mint egy magyarországi. Azt is hallok és látom, hogy a kiüresedő, elöregedő falvak lakóinak életkedve fogytán van. Olyan kis megtörtek. Céltalanok. Sok faluban nincs pap, nincs iskola. Nincs közösségi vezető.

Aztán tapasztalom azt is, hogy igen jó képességű, jól felkészített hallgatókkal eljutunk egy-egy kárpát-medencei versenyre, és „megijednek” a többségi kollégáiktól. Hangoztatják, hogy ők nem tudnak annyit, mint amazok. Pedig dehogynem! Sőt! Csak szerényebbek. És szerintem önbizalomhiányosabbak. Talán ez a legjobb szó. És ezt évek óta tapasztalom.

Saját kutatásaim, amelyben a kétnyelvűséget, a vegyes házasságot vizsgálom, gyakran mutatják, valami nincs *rendben* a kisebbségben élő önértékelésével. Ennek gyakori oka, hogy nem beszélnek jól az államnyelvet, így nem tudnak kellőképpen boldogulni, ügyet intézni.

Munkám során szintén gyakran beszélgetek papokkal, pedagógusokkal, magyar intézmények vezetőivel, és sokat panaszkodnak. Hiábavalónak érzik a befektetett munkát, ne beszélve arról, hogy többszörösen túlterheltek a többségiekhez képest. Például egy óvónőtől kisebbségi helyzetben a tanításon, nevelésen túl, elvárjuk, hogy képes legyen magyar tannyelvű óvodába vonzani a gyereket, megtartani ott 3-4 éven keresztül, majd a magyar tannyelvű iskola felé irányítani őt, pontosabban a szüleit. Ehhez többet kell nyújtania, mint egy román óvodában dolgozó kollégájának, például (át)látható eredményeket kell felmutatnia szinte állandó jelleggel (pl. közösségi oldalakon), folyamatosan közösségépítéssel is foglalkoznia kell (szülői kirándulások, bálók szervezése stb.). Működtetnie kell egyfajta interkulturalitást is, hiszen hídnak kell lennie

SIMON SZABOLCS (1964, Dunaszerdahely) a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén nyelvész, a Variológiai Kutatócsoport alapító tagja.

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legutóbbi kötete: *Tandem* (Holnap Könyvek Kiadó, 2024).

két nyelv, két etnikum között. És ez csak a jéghegy csúcsa.

Egy kisebbségi közösség, de valójában bármilyen közösség fennmaradásának alapja a minőségi munka és a minőségi oktatás. Ennek egyik feltétele az igényorientált képzési struktúrák kidolgozása, melynek figyelembe kell vennie a megváltozott nyelvi környezetet és a megváltozott kommunikációs szokásokat is (melyeknek technológiai, kulturális, antropológiai okaira itt nem térek ki), valamint a változóban levő értékrendszereket. Ez utóbbiakhoz érdemes figyelembe vennünk a kultúrakonfliktus-elméleteket: különböző csoportok együttélése eleve ütközési felületeket generál, ha e fölé még egy uralkodó kultúra normái is boltozódnak, akkor igen viszonylagossá válnak egyrészt a személyközi kapcsolatok, másrészt a csoportos interakciók is. Evvel a helyzettel számolva a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége 2017-ben kezdeményezte annak a továbbképzésnek az elindítását, amely a kétnyelvű környezetben tanuló diákok kommunikációs kompetenciájának differenciált óvodai nevelését tűzte ki célul a szociális környezet kontextusában. A program tananyagát a Partiumi Keresztény Egyetem Neveléstudományi Intézete készítette el, és az országos szintű képzésben is részt vállaltunk. A kurzus egyik altémája a családokkal való kommunikáció az óvodai nevelésben. Ennek keretén belül

tudtunk foglalkozni a kommunikációs kompetenciák óvodai fejlesztésével kétnyelvű környezetben és a (kétnyelvű) családokkal való kommunikációval az óvodai nevelésben. Próbáltuk felvértezni a kollégákat.

Külön képzési programokat, nyílt előadásokat tartunk különböző intézmények meghívására, amely segíti a kisebbségi emberek szakmai fejlődését. Például 2021-ben a temesvári Gerhardinum Római Katolikus Teológiai Líceum meghívására beszéltem szülőknél arról, hogy milyen előnyei vannak a kétnyelvűségnek. Általában jobban teljesítenek az egzekutív funkciók bizonyos területein, ilyen pl. a kezdeményezés, a döntéshozatal, a jelenségek fontosságának felismerése, a cselekvés következményeinek felmérése, jobb a figyelmük, komplexebb feladatok tervezésére képesek stb. Ráadásul kevesebb esetben mutatható ki: autizmus, hiperaktivitás, diszlexia kétnyelvűek esetében, vagy a demencia később jelentkezik. Sőt, a kétnyelvűek kommunikációs érzékenysége fejlettebb az egynyelvűekénél. És még nagyon sok előnye lehet a kétnyelvűségnek.

Ugyanakkor a kisebbségi létre lehet többletként is tekinteni: két nyelv és két kultúra elsajátításának lehetősége rejlik benne. Kérdés: akarunk-e élni is az előnyökkel vagy csak a negatívumokra koncentrálnunk?!

Kilenc szerző, kilenc tekintet

SZÜCS LÁSZLÓ (1965, Nagyvárad) költő, lapszerkesztő, a *Várad*, majd az *Újvárad* folyóirat főszerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének elnöke.

Én úgy hiszem, hogy senki sem tud úgy végignézni egy utcán vagy egy városon, mint az a valaki, aki street fotót készít. Mi többiek, rohanók és vára-kozók, csak azt hisszük, hogy figyelünk, valójában erősen korlátozzuk a látásunkat – éppen annyit veszünk észre a városi forgatagból, amennyi a túléléshez szükséges. Az igazán figyelő tekintet a street fotósoké, akik észrevettek valamit, mialatt mi, többiek, szuggesztív tekintettel próbáltuk kicsikarni a zöldet a közlekedési lámpából. Egyik kedvenc fotósom, Elliott Erwitt mondta azt, hogy a fotográfia a megfigyelés művészete. Különösen érvényes ez a street fotóra szerintem, mert ilyenkor a megfigyelés rettentően fókuszált és mégis – nem kevés önellentmondással – gyakran tárgy nélküli. Nem biztos, hogy tudjuk, mit keresünk, de érezzük, amikor megtaláljuk.

A Spectator Média Szakkollégium diákjai pedig megtalálták Kolozsváron azt, amit mi nem vettünk észre. Az urbánus tér ingerdús szövetéből soha vis-sza nem térő pillanatokat szakítanak ki ezek a képek, amelyek új keretekbe helyezik a hétköznapi és az ismert. A street fotó műfaja és Kolozsvár helyszíne laza megkötéseként formálják ezt a képsorozatot, zöld utat adva a színekkel, formákkal, a mozgóval és mozdulatlanul való játéknak. Kilenc szerző, kilenc tekintet bújik meg e fotók mögött, és noha akadnak itt közös nevezők – bizony a cicáknál és szobroknál nem létezik hálásabb portréalany – mégis szeretnénk Titeket, fotósokat, külön-külön kiemelni, mert mindegyikötök valami mást talált meg abból a kaval-kádból, amit Kolozsvárnak hívunk. Figyelem: rop-pant hosszú bővített mondat következik! Anna megtalálta a múltat, legyen az kőbe vésve, feliraton vagy analóg fotón, Bori felfedezte az apró élet az élettelen nagyság mellett, Heni meglátta a segítségre szoruló embert, Kriszta felfedezte ember és architektúra

Kolozsvári újságírás és digitális média szakos egyetemi hallgatók, a Spectator Média Szakkollégium diákjai fotóiból nyitottak januárban a Planetáriumban kiállítást *Komplementer Kolozsvár* címmel, az anyag február végén Szovátafürdőn a Teleki Oktatási Központban is látogatható volt egy hétvége erejéig. Az alábbiakban FARKAS BOGLÁRKA megnyitó beszédét olvashatják, továbbá a kiállítók közül öten vállalkoztak arra, hogy válaszoljanak az *Újvárad* kérdéseire.

Gondos Borbála: Csatakiállítás

párbeszédét, Krisztián meglátta a gyermek- és felnőttkor konvencióit, Orsi megtalálta a sejtelmességet az arc nélküli emberben, Rebeka felnézett és meglátta azt, amit alanyai nem, Soma megtalálta a kivételesen NEM szürke ég alá szoruló Kolozsvárt (nem

is értem hogyan), Zsófi pedig megtalálta régi és új nászát, ember és környezet humoros kölcsönhatását.

Bevallom, nagyon puritán logikával gondolkodom, amikor az mondom, hogy mindaz, amit megtaláltatok, az a tiétek. Az a kisvilág, amit keretbe zártatok, amiben különböző elemeket ütköztettetek egymásnak, ugyan hasonló a fejekben élő kollektív Kolozsvárra, de ez végtére a ti Kolozsvárotok. Köszönöm, hogy elhívtatok minket ide, hogy új perspektívából láthassuk az ismerőset. Kívánom, hogy ezt a látást, ezt a street fotós tekintetet, amit az utóbbi időben aktiváltatok, használjátok és fejlesszétek tovább – nemcsak művészi elköteleződésből, hanem azért is, hogy önmagatokkal töltsétek időt – kötelességek nélkül, rohanás nélkül, elvárások nélkül.

FARKAS BOGLÁRKA

*

Mit jelent számodra a kolozsváriság – kolozsváriként vagy nem kolozsváriként? Illúzió vagy valóság mindez?

Szabó-Kádár Henrietta: Számomra a kolozsváriság –nem idevalósíként– az egymásra találást, az összetartást, a változatosságot és a befogadást jelenti. Az ilyen nagy, „multi-kulti” egyetemi városokra olvasztótégelyként szokás hivatkozni. Szerintem, ahogy a beceneve is mondja: kincses. Ékszerdobozos, mindenféle különböző drágakővel. Maradok naiv s hiszem, hogy ez tényleg így van és nem csak illúzió.

Batrin Krisztián: Számomra Kolozsvár mindig is egy nagy célpont volt, már első osztályos koromban ide vágyakoztam jönni egyetemre. Kolozsvárinak lenni – a tapasztalataim alapján – mivel a városlakók jó nagy része nem is innen származik, már rég nem tud igazán arról beszélni, hogy te ide születted, hanem hogy mennyire tudod itthon érezni magad itt, mennyire tudod beleépíteni magadba a város sajátosságait, jellemét, karakterét, és mennyire tudsz azono-

Hogy illúzió-e a kolozsváriság?
Igen, ha egyetemes kolozsváriságról beszélünk, mert olyan nem létezik.
Mindenkinek kicsit más,
mindenkinek a sajátja, mint
minden más ebben az életben.
(Gondos Borbála)

Beke Bőjte Anna: A marionett búcsúja

|||||

sulni egy olyan várossal, amelyik valóban városként is viselkedik.

Elég sok problémám akadt az első évemben azzal, hogy adaptálódjak a távokhoz, hogy semmi sem megy olyan hamar, mint egy kisvárosban és hogy tudjam felfedezni azt a számtalan lehetőséget, amit meg tud adni Kolozsvár, csak nyitott szemmel kell járjak. Ma már otthon lenni nehéz, sokkal természetesebben mozgok és otthonosabban is érzem magam Kolozsváron.

Gondos Borbála: Amikor még kevés tapasztalatom volt – mintegy külső szemlélőként, átutazóként vagy néhány napot itt töltőként – Kolozsvárral, nem volt szimpatikus hely. De itt igazolódik be, hogy az első benyomás közel sem számít annyit, mint hisszük. A kezdeti ellenérzéseket legyűrve nagyon jó barátok lettünk Kolozsvárral, és már állíthatom, hogy ez a város is az otthonom: tudom, hol árulják a legjobb kávékat, tudom, melyik útvonalon a legkellemesebb a séta, és tudom, hogy amikor a híres kolozsvári szél útjára indul, mindig a kézdivásárhelyi Nemere jut eszembe.

Én sosem lehetek teljesen kolozsvári – ha van ilyen egyáltalán. De ez nem gond, éppen ellenkezőleg. Én mindig kézdí kolozsvári leszek, ami egy olyan kiindulópont és alapsomag, ami képes szeparáció helyett mindkét várost közelebb hozni hozzám.

Hogy illúzió-e a kolozsváriság? Igen, ha egyetemes kolozsváriságról beszélünk, mert olyan nem létezik. Mindenkinek kicsit más, mindenkinek a sajátja, mint minden más ebben az életben.

Tamás Zsófia: Számomra a kolozsváriság ismerni a nyusztis bácsit a központban, a párás

buszablakok és „asta e problema dumneavoastră” ellenőrök, az elrettentő mărăști-i aluljárók, a kilátás a Fellegvárról, a folyton akciót hirdető outletek, a csend a Házsongárdban, a fröccs a Planiban, az ötszemélyes lift az egyetemen, amit úgyis hatan használunk, mert sok jó ember vagyunk, a mérleget, hogy megéri-e futni, hogy elérj a buszt, amire a válasz általában az, hogy nem, a büszkeség, hogy tudod, merre jár a hatos és a büszkeség, hogy, ha valaki megkérdezi el tudod mondani románul, a hónap végén mekire költött maradék pénz, az ócskán vett levesestányérok, a heti Lidlös kvótalasagna (ami jobb, mint a Kauflandos), a Mátyás-szobor lovát simogató kisgyerekek, távfűtéses lakásban a november, névtelen kérdések a Kolozsvári Egyetemisták csoportban, a karácsonyi vásár feliratozására való éves felháborodás. Ez illúzióknak talán túl specifikus, valóságnak talán túl kevés, de kolozsvárinak kolozsvári, még ha én nem is vagyok teljesen az.

Beke Bőjte Anna: Iskolás koromban sosem vágytam nagyobb, mozgalmasabb városba, mint Csíkszereda, amíg nem csöppentem bele Kolozsvár forgatagába. Kolozsvár sokféle arca mindinkább az emlékeimbe ivódott, kezdve a viszonylag csendes, karanténban megnyilvánuló Mărăști piactértől, a villamos zajától robajló Írisz negyedig. Első benyomásom óta mindezek változtak, egyre rokonszenvesebbé váltak a brutalista építészet ezernyi ablakával kukucskáló tömbházak és felkeltették kíváncsiságom a mögöttük élő emberi lelkek történetei. Érzem, most már én is egy vagyok közülük, életem a kisvárosi lányból lett nagyvárosi élet illúzióját, és nem engedem, hogy bárki felébresszen belőle.

Ha már komplementerség, te hogyan egészíted ki a várost, s hogyan egészít ki a város téged?

SZKH: Lehet, hogy Kolozsvár jobban kiegészít engem, mint én őt. Teret ad nekem a kibontakozásra, a szakmai fejlődésre, a kiteljesedésre mind magánemberi, mind újságírói minőségemben. Én magam viszont a székelységgemmel, a máshonnan jövősemmel, és a szakmámmal egészítem ki, teszek hozzá a városhoz. Legalábbis a magyar közösséghez biztosan.

BK: Erre leginkább azt tudnám válaszolni, hogy én vagyok az egyetemista, aki kéz a kézben jár Kolozsvár fogalmával. Részei vagyunk a város „tájának”, mi vagyunk a hangja az utcának, – ha csak nincs focimeccs aznap, akkor van, aki hangosabb nálunk – mi vagyunk a jövője a városnak, és szerintem nyugodtan kijelenthetem, hogy szinte mindenki azon dolgozik, hogyan tegye Kolozsvárt jobb helyülé. Van, aki a művészetével, az alkotásaival, van, aki a szakmai tudásával, vagy csak a két kezével, de mindenképp hagy a diák legalább egy apró nyomot maga után amíg itt tanul.

Ezzel, az ide érkező emberek által alkotott sokszínűséggel egészít ki a város engem, és ezzel tudok én is visszaadni a városnak valamit. Itt mindenki megkapja azt, ami tényleg magának való, ami tényleg őt érdekli, és az érdeklődési köreinek megfelelő barátokat/kapcsolatokat tud szerezni, amelyek könnyedén egy életre is tudnak szólni.

GB: Nem mondhatom sem magamról, sem másról, hogy esszenciális szerepe volna egy város

41

|||||

Tamás Zsófia: Ócskapiac

Szabó-Kádár Henrietta:
Nagyvárosi zajban

formálásában, hiszen nagyjából minden és mindenki pótolható (pláne ekkora távlatokban nézve). Újságíróként remélem, hogy a munkám a város és lakói számára jelentőséggel bír, de nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy bármelyikünk nélkül összeomlana a rendszer (bármilyen rendszer, amelyben éppen működünk). Viszont biztos vannak olyan pillanatok, amikor számít az egyén jelenléte, legyen az segítségnyújtás, részvétel egy eseményen, a pillanat megörökítése a Sétatéren... Csak remélni tudom, egyszer majd én is kiegészíthetem a várost valamiféleképp, de a jelenlegi kapcsolatomb Kolozsvárral nem a társfüggőségre, hanem a biztonságos barátságra épül.

TZS: Kolozsvár lehetőséget adott arra, hogy megismerjem magam általa. Megtanított gondoskodni magamról és másokról, szembenézni félelmetesnek tűnő kihívásokkal, eltévedni, elkeseredni, de mégis megtalálni az utam, a fényt az alagút végén, vagy a Mátyás-utca elején. Azt hiszem, szeretnék én is az lenni Kolozsvárnak, ami ő volt nekem, szeretnék utat mutatni annak, aki bolyong, szeretném megmutatni másoknak, hogy őket, hogyan egészítheti ki.

BBA: A komplementerség számomra a festészetben jelenlévő kiegészítő szíkontrasztokat jelenti, amelyek nem csak egymás párjaiként vannak jelen, hanem ki is hozzák egymásból a legdominánsabb és leghatásosabb alakjukat. Az évek során ilyen kölcsönhatásban éltünk együtt Kolozsvárral, ahol egymást segítve, eddig ismert arcunk egy-egy új formáját sikerült megjelenítenünk.

Kerested-e a témát, vagy csak jött veled szembe az utcán, s mit mutatsz meg a fotó által?

SZKH: Eredetileg nem kerestem a témát, csak hagytam magam sodródni az árral és „a téma az

utcán hever” alapon, fotóztam, ami megtetszett. Egy idő után azonban észrevettem, hogy keresem az embereket, a lehetséges emberi történeteket az utcán és azokat akarom megörökíteni. Talán sikerült is ezt mutatni a képeim által: különböző lehetséges emberi történeteket. Az utca emberét, akiről nyilván nem tudjuk az igazi élettörténetét, de a képek lehetőséget adnak arra, hogy elgondolkozzunk és a kreatív fantázia által történeteket képzeljünk a fotón szereplő emberek mögé.

GB: Szervezett fotózásra az ember azzal a szándékkal megy, hogy témát kell találnia, de én nem ragaszkodtam görcsös elképzelésekhez. Ezt valószínűleg a két kiállításba emelt képem is mutatja: az egyikben kamerába néző galambok vannak, a másikon egy Mátyás szobra előtt ásító macska. Ezeket a képeket nem lehetett eltervezni, jókor voltam jó helyen. És hogy mit akarok mutatni a fotóimmal? Optimista nihilizmust. Amikor fényképezőgép van a kezemben, nem szeretném a hárommilliomodik képet elkészíteni a több száz éves épületekről, arra hivatkozva, hogy az én szememmel kicsit más. Mindenkinek kicsit más, és mind akkora egyéniségek vagyunk, hogy az hamar átcsap díszített monotonitásba. Olyan kerestem, ami pár percig létezik. Olyan kerestem, ami jelentéktelen. Olyan kerestem, amit nem fogunk kolozsvári képeslapra nyomtatni, és azzal dicsekedni a kanadai rokonoknak, hogy milyen szép helyen járunk. Kolozsvár nemcsak a Szent Mihály templom, a Farkas utca, az egyetemek, hanem minden réteg alatt egy átlagos város, mint bármelyik másik. Én nem akarom piedesztálra emelni, ódákat zengeni a különlegességéről, csak emberközelinek láttatni, olyannak, amilyennek én élem meg.

TZS: A fotóimat leginkább a tartalmi kontrasztok jellemzik (főként az új-régi, élet-halál közti párhuzamok). Szeretem az ellentéteket, szeretem észre-

venni őket a hétköznapiakban és újabban szeretem megmutatni őket másoknak is, ez utóbbi néha sikerül és néha úgy, ahogy elképzeltem.

BBA: Gyakran veszem észre magam azon, hogy mind a fénykép készítésben, mind az általam kedvelt képző- és iparművészeti alkotói folyamat során, előnyben részesítem a világ azon megnyilvánulásait, amelyek nem föltétlen egy idealizált képet nyújtanak. Képeim többnyire a hétköznapi, egyetem utáni hazafele vezető utam mérföldkövei voltak, egy-egy domborművet megvilágító napsugár, pár kopott kép egy rózsaszín fal oldalán, valamint egy ablakban megjelenő üzenet.

Kolozsvár Európa tíz legélhetőbb városának egyike egy friss felmérés szerint. Mi az, amiben szerinted is az, s miben mutatja élethetlenebb arcát a város?

SZKH: Élhető az egyetemi szféra tekintetében, kulturális életben, munkalehetőségben és fejlődésben. Élethetetlen azonban zsúfoltsága miatt, az autók mennyisége miatt, és sok esetben az árai miatt.

BK: A rengeteg lehetőség és a város többszínűsége mindenképp egyedi sok szempontból, és teljes szívemből szeretem, de egyre inkább élethetlennnek érzem. Kicsit olyan számomra a város, mint az alma, amit a mostoha ad Hófehérekének. Bármennyire szeretnék itt élni és maradni egyetem után is, nem tudok könnyen szemet hunyni a város súlyos problémái felett, amelyek inkább az elköltözésre késztetnek, de túl sok mindenről le kell mondanom cserében, szóval egy erős dilemmába keveredtem.

A legsúlyosabb baj szerintem az árakkal van, már csak a lakbér gondolatától futkos a hideg a hátamon, a boltban is kétszer meg kell nézmem az árakat, ha nem akarok már egy hét alatt legatyásodni. A másik nagy kellemetlenség az a túlszűfoeltság, sokszor a járdán sem férnek el az emberek egymás mellett, az autókról pedig ne is beszéljünk. Kellemetlen, hogy az ötperces út a dugók miatt könnyen egy órássá válhat. Ha egy mozdulattal rá lehetne venni az embereket, hogy a szomszéd utcáig ne autóval menjenek, hanem barátkozzanak meg a tömegközlekedéssel, nagyon, de nagyon szuper lenne a kolozsvári élet, és már én sem szorongnék annyira a nagybetűs élettől.

GB: Mióta itt élek, vallom, Kolozsvár nagyon élhető város (lehet azért, mert Kézdi a viszonyítási alapom). Ide sorolom a tömegközlekedést, a lehető-

A kolozsváriság ismerni a nyuszi bácsit a központban, a párás buszablakok és „asta e problema dumneavoastră” ellenőrök, az elrettentő mărăști-i aluljárók, a kilátás a Fellegvárról, a folyton akciót hirdető outletek, a csend a Házsongárdban, a fröccs a Planiban, az ötszemélyes lift az egyetemen, amit úgyis hatan használunk, mert sok jó ember vagyunk. (Tamás Zsófia)

ségek sorát, legyen szó a szabadidő eltöltéséről, tanulásról, sőt, munkáról is. Van itt csend, zaj, egyes negyedekben kisvárosi légkör, a város mellett erdő annak, akit vonzana a természet. Sokáig lehetne folytatni a sort arról, mit kínál az itt lakóknak Kolozsvár. Az „élhetetlenségét” számámora az árai adják, mint például az albérleteké. Viszont, ha olcsóbb volna Kolozsvár, megközelítené a tökéletest, ami bűn volna más városokkal szemben.

BBA: Kolozsvár legélhetőlenebb arcát mutatja a város területéhez képest a népsűrűségben, valamint legélhetőbb arcát mutatja a rengeteg lehetőségben, ami engem csodálattal és nagy örömmel töltött el.

TZS: A sok pozitívum mellett, amik a várost jellemzik, legyen szó szentimentális, történelmi vagy kulturális értékekről, nehéz elvonatkoztatni a negatívumoktól. Úgy képzelem el a várost, mint egy szélszélyes macskát.

Annak, aki szereti a macskákat, nem zavarja a macskaszőr a fekete nadrágján, a karmolásnyomok a kanapén és a nyávogás az éjszaka közepén, annak őszintén ajánlani tudom Kolozsvárt. Azt is megértem viszont, aki megelégtelte, hogy a macskatáp már szinte havonta drágul, allergiás a cicaszőrre és amúgy is, inkább kutyapárti. Nem mindenkinek való, de ha megtanulsz alkalmazkodni hozzá, sok felejthetetlen élménnyel gazdagít.

A kiállítás kurátorai: Deak Anita és Tompa Réka

KÉRDÉSEK: SZŰCS LÁSZLÓ

Gálfalvi Ágnes

Egy könyves ankét utógondozása

Olvasóink közül néhányan talán emlékeznek még, hogy 2022 májusában volt lapunknak egy melléklete, a *Könyvműhely*. (*Műhely* lapszám azóta is megjelenik minden félévben, és a könyvkiadás témája vissza-visszatér interjúk alakjában vagy egyéb formában.) A mellékletben hét kiadóvezető válaszolt az Újvárad hat kérdésére a romániai magyar könyvkiadás helyzetéről, a koronavírus-járvány hatásáról a könyvszakmára, a könyvkiadási támogatásokról, a könyvterjesztésről.

Furcsa, kettős érzés most, 2024-ben újraolvasni ezeknek a romániai magyar kiadóvezetőknek a véleményét, akik általában evidenciaként kezelik, hogy a könyvkiadókat (és nem csak a könyvkiadást) támogatni kell, ezzel párhuzamosan meg a magyarországi, illetve a román könyvszakmai tájékoztatásokat, nyilatkozatokat, amelyek – találóan – többnyire „könyvpiaci” (románul: industria cărții, azaz könyvpiari) híreként jelennek meg, és amelyekben hasonlóképpen axiómának számít, hogy a piaci logika révén elválik a búza az ocsútól a könyvkiadásban is.

Szűcs László főszerkesztő a melléklet címlapján olvasható, *A könyv szövevényes útja a kiadótól az olvasóig* című vitaindítójában a romániai magyar könyvkiadás önismeretét sürgeti. „A cél, hogy induljon vita, folytatódjon párbeszéd” – írja. És igen, a megkérdezett kiadóvezetők véleménye megnyugtatóan sokféle, ugyanakkor természetesen egységes is (hiszen ugyanazon a területen, hasonló adottságok alapján folyik a tevékenységük), ami szerintem ideális keretét képezné a vitának és a párbeszédnek, azonban sajnos az *Újvárad* kezdeményezésével nem élt senki. Erdélyben (is) gyenge lábakon áll a demok-

GÁLFALVI ÁGNES (1970) a kolozsvári Irodalomtudományi Intézet doktorandusza, műfordító, a Lector Kiadó vezetője. A rendszerváltás utáni romániai magyar könyvkiadás történetét kutatja.

rácia, nincs vitakultúra – lépten-nyomon ezt a tanulságot vonják le az alig pislákoló értelmiségi társadalmi párbeszéd aktorai.

Ami az ankétot illeti: bár egyesek teljesen elégedettek a könyvkiadás lehetőségeivel, mások elégedetlenkednek, a legtöbb kiadóvezető válaszaiból az derül ki, hogy magát a könyvkiadót mint intézményt érintő féltő gondoskodásukkal egyedül állnak, nemigen számíthatnak sem a közönség, sem a támogatók empátiájára. Ez sajnos azóta sem javult, sőt – a romániai és magyarországi források apadása, utóbbiak esetében pár intézménycentrikus pályázattípus megritkulása folytán – romlott. Megrázó volt néhol a sajtóról olvasni az ankétban, tudván, hogy megjelenése óta nyomtatott erdélyi napilapok tűntek el – és ezt a válaszadók még nem sejtették.

Számomra így, két év távlatából egy apró, másnak talán jelentéktelennek tűnő részlet sűríti magába az ankét tanulságát. Az utolsó kérdés ez volt: „Milyen könyvet olvas, illetve olvasott legutóbb?” Az elevenbe vágó kérdés a vitaindító egy mondatára rímel, miszerint „érdemes lenne tudni (...), milyen szakmai felkészültséggel bírnak azok, akik ezt a hivatást űzik”. Ide tartozik az is: olvasunk is könyvet, nem csak kiadunk? Hát persze, hogy igen, de bizony olyan is van, hogy a korrektúrázást össze-tesztjük az élményszerű olvasással, és 2024-ben még mindig ugyanazt a címet adjuk meg aktuális olvasmányunkként a sajtó érdeklődésére, amelyet 2022-es nyilatkozatunk szerint korrektúráztunk. Túlhajsolt, illetve önmagukat kizsákmányoló kiadói dolgozók, igénytelenség, felületes, de kényszerítő erejű diskurzív elvárások a közbeszédben, amelyekhez a nyilvánosságnak szánt mondatainkat igazítjuk – soroljam még a hipotéziseimet a jelen-ség magyarázatára?

A tisztán piaci alapú kultúrfinanszírozás nem kedvez a minőségnek és az innovációnak, a tetejében irreális elvárás a magyarországihoz hasonló kis és alacsony fizetőképességű piacok esetében.

|||||

*Az Újvárad Könyvműhely
címmű mellékletének
bemutatója 2022
májusában, a csíkszeredai
könyvvásáron*

Az a terület, ahol a 2022-es ankétára válaszoló kiadóvezetők többsége szerint változásra van szükség, a támogatáspolitikai. Nemrég fontos interjú jelent meg a témában a *Revizor Online*-on (Levko Esztella: Kettős kudarc? Beszélgetés a magyarországi kultúrafinanszírozásról Filippov Gáborral, az Egyensúly Intézet kutatójával. *Revizor*, 2024. február 19). Érdekesnek tartom pár bekezdés erejéig ismertetni azok számára, akik nem követik a kritikai portált (amelyet, hogy a témánál maradjunk, a kulturális lapok legutóbbi pénzosztásánál kihagytak).

Az Egyensúly Intézet nevű független agytröszt 2024 tavaszán megjelenő szakpolitikai javaslatában a kultúrafinanszírozással foglalkozik, döntéshozók, szakértők és művészek bevonásával. „Próbálunk egy szakpolitikai területet nem úgy bemutatni, ahogy az általában a közbeszédet uralja, hanem újszerűen, sokszor mítoszromboló módon” – vezeti fel az interjú a témát. Filippov Gábor szerint a kultúratámogatás kudarca kettős: a piaci és az állami finanszírozás is problémákat vet fel. Érvelésének alapja az az evidencia, hogy a kultúra „közjóság”. A tisztán piaci alapú kultúrfinanszírozás nem kedvez a minőségnek és az innovációnak, a tetejében irreális elvárás a magyarországihoz hasonló kis és alacsony fizetőképességű piacok esetében. Állami szerepvállalásra van szükség tehát, de ha ez a szükségesnél nagyobb, „az alkotó tevékenység kiszolgáltatottá válik a hatalomnak”. Ezt a meglehetősen általános állítást ki is fejti: költségvetési megszorítás kényszere alatt a kultúra szenved először, és a „történelmi tapasztalatok”

szerint az állami forrásoknak való túlzott kitettség a művész függetlenségét veszélyezteti. A megoldást az Egyensúly Intézet egy megosztott (azaz államilag is támogatott) finanszírozási rendszerben látja, amelynek a lényege a kiszámíthatóság az alkotóművészet számára. A szakpolitikai javaslat első kérdése tehát a kultúra finanszírozása. A második a hatékony forrásfelhasználásra vonatkozik, a harmadik pedig annak a módjára, hogy az „erősen megváltozott piaci környezetben” hogyan jusson el a műalkotás a közönséghez.

45

Szó van még az interjúban a kultúragazdaságtani képzés hiányáról, a kulturális teljesítmény mérésének hogyanjáról, a külföldi kultúratámogatási modellekről, amelyekből tanulni lehet, és arról, hogy bár az utóbbi időben sok döntéshozó kijelentése szerint a művészeknek, kulturális intézményeknek a magánmecenatúrához kellene fordulniuk finanszírozásért, „ennek Magyarországon jelen pillanatban az objektív feltételei még nem adóttak, vagy legalábbis nagyon korlátozottak”.

Magyarországon tehát szakpolitikai javaslat készül egy független agytrösztnél. Ahogy az interjú bevezetője mondja: „Égető kérdés, hogy az elmúlt évek kultúrpolitikai viharában mit kezdünk a kultúrafinanszírozás kérdésével.” De mi készül Romániában? És mit jelent ez számunkra, itt élő magyarok számára, különösen a bár tökéletlen, de mégiscsak létező etnikai párhuzamosság keretei között? Nos, számunkra ez az égető kérdés.

Aki kiszolgáltatott, az a legkiszolgáltatottabb

46

A Gyermekotthonban az élet kiszolgáltatottjai, az árvák, az eldobott gyerekek élnek, akiknek nincs családjuk, ezért ők a Társadalom, mindannyiunk gyermekei. Azért is hozunk létre ilyen intézményeket, hogy tőlünk telhetően biztonságos, megértő és segítő környezet teremtsünk nekik, akikért, mivel nincs saját családjuk, mindannyian felelősséggel tartozunk. A Gyermekotthon feladata elősegíteni a nekünk kiszolgáltatott gyerekek felemelkedését, egyengetni a társadalomba való beilleszkedésüket. Az ott élő fiatalok már helyzetüknél fogva is kénytelenek bizalommal viseltetni azok iránt a felnőttek iránt, akik azzal vannak megbízva, hogy jó szándékkal tanítsák és neveljék őket. Irtózatos lehet azoknak a gyerekeknek a megdöbbenése, megrendülése, akiket a Gyermekotthon igazgatója arra kényszerít, hogy a nemi szervét szopogassák! Milyen felnőtt válik azokból a neveltekből, akik ilyen testi-lelki megaláztatást kell elviseljenek? Sokan közülük egész életükben lelki gyötrelmekről szenvedő emberek lesznek, mert ahelyett, hogy megkapnák a szükséges gondoskodást a későbbi boldogulásukhoz, a Gyermekotthonban megtapasztaltak miatt még nehezebben tudnak beilleszkedni a Társadalomba, ha sikerül nekik egyáltalán.

Semmi nem maradhat titokban örökre, és egyetlen szenvedést sem lehet a végtelenségig tűrni, a Gyermekotthon áldozatai közül voltak, akik nem bírták a folyamatos megaláztatást, és segélykiáltásokat hallattak. A nyomozó hatósághoz is eljutott a szenvedésük híre, 2011-ben vizsgálat indult az ügyben, de a Gyermekotthon igazgatóhelyettesének közreműködésével sikerült rávenni a nevelteket vallomásuk visszavonására. Emiatt további öt évnyi szenvedés várt a gyerekekre. A förtelmes abúzust az egyik gyerek már nem bírta tovább, és 2016-ban vonat elé vetette magát. Ekkor a halálba menekülő egyik barátja, egy másik egykori nevelt és áldozat vallomást tett a nyilvánosság előtt arról, mi is történt valójában a Gyermekotthonban. Ennek nyomán bírósági eljárás indult, amelynek következtében mind az elkövetőt, a Gyermekotthon igazgatóját, mind pedig a bűncselekmények eltussolásában részes igazgatóhelyettest elítélték.

A Bíróság tette a dolgát, igazságot szolgáltatott az áldozatoknak, az egész Társadalomnak, és utóbbi

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született
Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

nem igényelt ezen felül semmilyen más jóvátételt, bár talán voltak, akik kevesellték a nyolc év fegyházát az elkövetőnek és a három és fél évet a bűnrészesnek. A gyermekek védelmének általános kérdéskörét nem, de ezt a konkrét ügyet a Társadalom lezártak tekintette. Mindaddig, amíg a Hatalom akaratától független körülmények, illetve a Sajtó éberségének folyamán napvilágra nem került, hogy az Államfő kegyelmet adott az ocsmány bűnök leplezésében aktív elítéltnak. A Társadalom döbbeneténél már csak felháborodása volt nagyobb, mert nem kapott semmilyen magyarázatot arra, hogy az Államelnök miért cselekedte ezt, kezdetben be kellett érnie azzal az érveléssel, hogy minden kegyelmi döntés megosztó. De ahogy a Sajtó munkájának révén egyre több részletet lehetett megismerni, egyre nagyobb lett a düh. Kiderült ugyanis, hogy az elkövető kegyelmi kérvényét az Egyház egyik vezetője egyengette az Államfőnél, többek között arra hivatkozva, hogy az elítélt és a családja is jó egyháztagok. A különböző hivatalos eljárásokban nem feltétlenül jártasak azt is megtudták, hogy a kegyelmi kérvényeket az Igazságügy Minisztérium terjeszti az Államfő elé, majd szintén ennek a Minisztériumnak kell ellenjegyeznie az Államfő kegyelmi döntését, enélkül az ellenjegyzés nélkül egyszerűen nem érvényes a kegyelmi döntés. Az Igazságügy Minisztérium vagy tudatos összejátszás folytán vagy bűnös hanyagságból jóváhagyta az államfői szándékot, mindennek nyomán törlődött egy olyan embernek a bűne, aki gyermekek szenvedéseit és megaláztatását hosszabította meg.

Megszólalt az ügyben maga a kegyelmet kapott elítélt is, aki ártatlannak vallja magát, ezért is fordult felsőbb jogorvoslati fórumhoz felmentést kérve, mert neki nem volt elég a kegyelem. Ő nem megbocsátást akart a bűneire, azt akarta, hogy mondják ki azt, hogy ő ártatlan. Ennek az embernek a saját ártat-

lanságába vetett hite volt az, ami végül az Államfő és az Igazságügy-miniszter teljes, az Egyház vezetőjének pedig a fél bukását hozta, természetesen mindezen érintettek szándékától teljesen függetlenül. És ha már ő maga előhozakodott vele, eljátszhatunk a gondolattal, hogy az igazgató-helyettes elítélése netán valóban elhamarkodott volt, valóban nem volt kellőképpen megalapozott, de ha ez így lenne, az esetleges hibát csak a Bíróság hozhatja helyre, az ártatlanságot csak a Bíróság mondhatja ki, a kegyelem viszont mindig egy bűnösnek szól.

Ezért a kegyelemnek mindig van egy erkölcsi üzenete, amely a Társadalom számára érthetővé és elfogadhatóvá teszi a döntést, még akkor is, ha az Államfő nem indokolja tettét, hanem csak annyit mond, hogy minden kegyelmi döntés megosztó. Csakhogy már ez a kényszerből odavetett megjegyzés is valótlan állítás, mert a Társadalom teljesen egységes abban – és ez meg is mutatkozott a továbbiakban –, hogy pedofíliával kapcsolatos bűncselekmények esetében nem kell kegyelmet adni. Az Államfő e hamis állítással színezett hallgatásával bizonytalanságban tartotta a magyarázatot igénylő és kereső Társadalmat, mert kételyeket ébresztett a Bíróság működése iránt azáltal, hogy felülírta egy olyan ítéletét, amely megegyezett a Társadalom igazságérzetével, másrészt pedig azért, mert a Társadalomban még létező talán utolsó konszenzust kérdőjelezte meg: azt, hogy a pedofília bűncselekményével kapcsolatban semmiféle engedmény nem elfogadható, tehát azzal összefüggésben kegyelem sem adható.

A kezdeti bizonytalanság és értetlenség kódét az újabb és újabb feltároló részletek oszlatták el, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a kegyelem megadásában az elítéltnak és családjának az Egyházhoz való kötődései játszottak meghatározó szerepet. Ez pedig a Társadalom minden reményét szertefoszlatta arról, hogy a kegyelmi döntés mögött valóban morális megfontolás állt. Az államfői akaratmegnyilvánulás igazi üzenete a megismertek fényében immár így hangzik: csinálhattok bármit a gyerekekkel, használhatjátok őket fogyasztási eszközként, élvezeti cikként is, ha jó kapcsolatot ápoltok az Állam, az Egyház magas rangú képviselőivel, és ha netán lebuktok, és a Bíróság elítél, akkor mi majd segítünk rajtatok, sőt, ezt a segítséget, ha indokolt, titokban is tartjuk. Pusztító hatású üzenet ez a gyermekeknek, az áldozatoknak, az egész Társadalomnak, mely képes megrendíteni egy Közösség morális felépítményének az alapjait. Egyetlen Állam sem tökéletes, mindenhol történnek mindenféle visszaélések, vannak alatto-

mos hatalmi játszmák, de már az emberré válás hajnalán azért jöttek létre családok, közösségek, hogy óvják az utódokat, hogy a lehető legbiztonságosabb környezetet biztosítsák számukra az élet viszontagságai közepette. Ez egy olyan megkerülhetetlen erkölcsi törvény, amit nem lehet áthágni anélkül, hogy maga a Közösség bele ne rendülne egy ilyen morális transzgresszióba. Az ebből a felismerésből fakadó hatalmas felháborodás, és nem az elkövetett erkölcsi vétés belátása kényszerítette az Államfőt arra, hogy lemondjon.

Akik mentetetni próbálják az Államelnököt, azt mondják, hogy tulajdonképpen nem hajtott végre semmilyen törvényteleniséget. Ez igaz, de mint az a fentiekből lesűrhető, a kegyelem megadása bár jogi aktus, de morális döntés, és mivel a Törvények erednek a Társadalom morális alapelveiből és nem fordítva, ezért a formailag törvényes jogi aktusok sem kérdőjelezhetik meg a Törvények alapjául szolgáló morális elveket. Ezért is követelhetette a Társadalom az Államfő lemondását annak ellenére, hogy nem követett el törvényteleniséget, mert az mégiscsak abszurdum, hogy az Államfő Törvény adta lehetőségével élve mérjen csapást a Közösséget összetartó erkölcsi alapelvekre. És mindezt súlyosbítja az, hogy tette ezt az Egyház vezetőjének a sugalmazására, a Minisztérium bűnös asszisztenciája mellett, vagyis ilyen hatalmas erők mozdultak meg azért, hogy egy gyerekek ellen vétkező megkegyelmezésével tegyék még kiszolgáltatottabbakká a Társadalom és a Hatalom legkiszolgáltatottabbjait: az árva gyerekeket. Szerencsére a Társadalom védelmi mechanizmusai, a Bíróság és a Sajtó működtek és megakadályozták a legmélyebbre zuhanást, ami mégiscsak nyújt némi reményt arra, hogy a legkiszolgáltatottabbak számára is van, lehet védelem.

A Társadalom, és annak szövetséges erői megálljt parancsoltak a Társadalomtól igencsak eltávolodott Államnak, Egyháznak és Hatalomnak. Nem szükségszerűen ellentétes viszony ez, ideális helyeken Állam, Egyház, Hatalom és Társadalom harmonikus viszonyban áll egymással, és igazi Közösséggé forr össze, nem ideális, de jobb helyeken folyamatos a törekvés arra, hogy az összhang megteremtődjön legalább a Közösség legalapvetőbb morális értékeinek vonatkozásában. Gyermekeink védelme ilyen morális érték, amelynek kapcsán, ha Állam, Egyház, Hatalom és Társadalom ellentétbe kerül egymással, az a Közösség felbomlásához vezet.

MAYER ÁGOTA

Irodalmi titkár a Securitate célkeresztjében

A kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet és a Holnap Kulturális Egyesület új sorozata, a Pece-parti Műhely nyitóestjén múlt év novemberében KELEMEN ISTVÁN RÓL, a Nagyváradi Állami Színház magyar tagozatának egykori tagozatvezetőjéről és irodalmi titkáráról beszélgetett NAGY MIHÁLY ZOLTÁN történész a témát kutató PLAINER ZSUZSA antropológussal, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársával. Az est társszervezője a Szigligeti Színház volt.

Hogyan indult a kutatásod?

Kelemen István dossziéja a színház révén került hozzám. Én úgy tudom, a családja, egész pontosan az özvegye, Kelemen Márta kérte ki ezt a dokumentumot a Securitate archívumából. Innen, mint tudjuk, a családtagok, illetve hozzátartozók kikérhetik a rájuk vonatkozó iratcsomókat, így tett a Kelemen család is. Ők kerestek valakit, aki vállalja, hogy feldolgozza a dossziét, végül rám esett a választás. A Szigligeti Színház részéről Fazakas Márta kéréssett meg ezzel a munkával. Számomra ez volt az első alkalom, hogy a Securitate irattárából származó dokumentumokkal dolgoztam, nem lévén történész. Ráadásul a dossziét a '70-es évek elején-közepén nyitották meg, én akkor születtem, nincsenek személyes emlékeim erről az időszakról. De a dokumentumok világát mindig is igyekeztem a mindennapi élet felől megérteni. Kevésbé érdekelnek a rendszerek, inkább az, hogyan éltek meg egyes emberek vagy csoportok egy történelmi korszakot. Ezért igyekszem olyan forrásokat is használni, amelyek eltávolítanak a dokumentumok számomra kissé halott világától.

Első lépésben elkezdtem olvasgatni a dossziét, majd igyekeztem összegyűjteni minél több információt Kelemen Istvánról. Azokat olvastam, rendszereztem, próbáltam eligazodni bennük. Aztán megtudtam, hogy Kelemen István írt egy szöveget, amit én kicsit önkényesen úgy neveztem el, hogy Kelemen István naplója. Ezt sokat használtam ebben a kutatásban. Miről van szó? Arról, hogy Kelemen István a Securitate zaklatásai miatt a családjával áttelepült Debrecenbe, ez valamikor '77 tavaszán történik, és ott elkezd írni egy hosszú szöveget, ami-

nek két része van. Az egyik kisebbségelméleti megközelítés, ez az én szempontomból nem volt annyira fontos. Kordokumentumként viszont nagyon érdekes. De volt egy másik része, amiben egyes szám első személyben leírja a saját történetét, a '73-tól '77-ig terjedő pár évet, ami az ő megfigyelésének időszaka. Ezt a forrást használtam és egészítettem ki a levéltári anyaggal. A kettőt összevetve egészen érdekes dolgok derültek ki. Ezen kívül többször is beszélgettem Kelemen Mártával, az özvegygel, aki nagyon sokat segített.

Ez egy személyes megfigyelési dosszié? Mert az már a legmagasabb és a legszigorúbb megfigyelést jelenti. Ügynökök általi megfigyelést, titkos levélcenzúrát, titkos technikai operatív eszközök használatát, azaz otthoni és munkahelyi lehallgatást.

Igen, ez egy ún. DUI, azaz személyes megfigyelési dosszié. És valóban, a Securitate minden módszert bevet a Kelemen István és családja megfigyelésekor. Ahogy említetted: telefonlehallgatás, levélcenzúra, ügynökök. Volt egy olyan házkutatás is, amely a házaspár számára kellemetlen élmény maradt. A dossziéből az is kiderül, hogy Magyarországra menet a család autóját is átkutatják a határon, de lehallgatják Kelemen István otthoni és irodai beszélgetéseit is. A határon történt cirkusz hatására dönti el a Kelemen házaspár, hogy kivándorol. Ami a házkutatást illeti, először átkutatják az irodáját, ez titokban zajlik, de megvan a jegyzőkönyv. Nem találnak semmit. Utána átkutatják a lakást, azt is titokban. Majd jön a másik házkutatás, ami Kelemen István jelenlétében történt. A megfigyelés kapcsán egy dolgot fontos megérteni. Bár a dosszié egy ember nevére szól, itt nem egy egyén történetéről van szó, hanem egy családról.

Kelemen István

Hajlamosak vagyunk egy-egy megfigyelést valamely személy történeteként értelmezni, pedig nem az. A dossziében több jelentés szól Kelemen István feleségéről, Mártáról, hiszen ő is a célkeresztbe kerül. Ugyancsak a célkeresztbe kerülnek Kelemenék barátai, színházi és nem színházi emberek, akiknek a Securitate-ra kell járniuk vallomásokot tenni. Azt is tudjuk, hogy Kelemen István és Szabó József nemcsak közeli munkatársak voltak, de barátok is. Az aktából bizonyítható, hogy Ódzsára kezdetben a Kelemen István története révén irányul a Securitate figyelmére. Ahogy gyűlnek a jelentések Kelemen Istvánról, egyre fontosabbá válik a rendező is, egyre több tartótiszt utasításban szerepel az, hogy Szabó Józsefre is oda kell figyelni.

A Kelemen család története szempontjából két fontos mozzanatról kell beszélnünk, mindkettőt említettem már: egyik az autó átkutatása, a másik a házkutatás. A Kelemen házaspár, ha jól emlékszem, '74 augusztusában nyaralni indul Magyarországra és Lengyelországba. A borsi határátkelőnél megállítják az autót, átkutatják, elkoboznak bizonyos dolgokat, mindjárt pontosítom, miket, de ezt nem indokolják, a családot tovább engedik. Hogyan néz ki a Securitate dokumentumaiban ez a folyamat? Kiadják az utasítást a borsi határátkelőnek, mondván Kelemen István értékes színházi dokumentumokat készül kicsempészni Romániából, és ugyanilyen értékes színházi dokumentumokat Romániába becsempészni. Ez a végzetúra hivatalos oka. Egyébként szigorúan meg van hagyva a vám alkalmazottainak, nehogy elárulják, mit keresnek, minden legyen dehumanizáló, megalázó, titkos. Mit találnak? Először is egy doktori igazolást. Kelemen István nemcsak irodalmi titkár és dramaturg volt, de színháztörténettel is foglalkozott, írt egy fontos könyvet is a nagyváradi magyar színjátszás történetéről a kezdetektől az akkori jelenkorig. Ez volt az ő doktori dolgozata. Tehát Kelemen az említett idő-

szakban doktorandusz volt, azért is ment Magyarországra, hogy a kutatómunkáját folytassa. Ezért volt nála a doktori státust igazoló hivatalos papír. És amit a Securitate féltve őrzött és nagy értékű kéziratként aposztrofál, az két kézzel teleírt füzet, benne a Kelemen István által lejegyzett, a színház archívumából egyébként bármilyen szakember számára szabadon hozzáférhető adat. Kelemen ugyanis ebben a két füzetben kutatási céllal lemásolja a nagyváradi színház repertoárját a kezdetektől jópár évtizeden át. Na, ez a Securitate számára annyira értékes kézirat. Hangsúlyozom, a dossziében maga az államvédelem ismeri el, hogy csak ennyit talált. Odateszi szépen másolatban ezeknek a kézzel írt füzeteknek a lapjait, mindenki elolvashatja, láthatja, nincsen benne semmi.

49

Van egy másik történet, a valutabirtoklás és az ehhez kapcsolódó házkutatás. A Kelemen házaspár állítólag nagyobb összegű valutát, dollárt, birtokolt.

Ebben az esetben megnevezi a Securitate azt, akitől az információ származik: ő a váradi kulturális elit egyik tagja. Nem volt magyar az illető, szóval most ne nézzen mindenki gyanakodva a mellette ülőre, hogy vajon, vajon... Egy román illetőtől származik az információ, akiről mindenki tudta, összevissza szokott volt beszélni. Nem valószínű, hogy a Securitate számára ő megbízható információforrás lehetett, ennek ellenére rá hivatkoznak. A házkutatásnak egyébként más hivatalos oka is volt, nemcsak a valutabirtoklás gyanúja. A második ok ugyanilyen abszurd. Egy irodai beszélgetés leírata szerint Kelemen István és két-három kollégája, színházi emberek, arról beszélgetnek, hogy Romániában hoztak egy új törvényt, amely szerint a régebbi műalkotások nemzeti vagyonnak számítanak, jelenteni kell annak, aki ilyet birtokol. Kelemen és a kollégái azon poénkodnak, kinek milyen nemzeti kincse van ott-hon, de a leíratot olvasva teljesen evidens, hogy

Nagy Mihály Zoltán
történész Plainer
Zsuzsa antropológussal
beszélgetett

Fotó: Szigligeti Színház

senkinek sincs semmilyen nagy értékű műtárgya. Ennek ellenére a dossziében a tartótsízt megjegyzi, ki kell deríteni, Kelemen Istvánéknak milyen képei vannak otthon a falon. A valutabirtoklás mellett ez a házkutatás második oka. És van egy harmadik is, ami gyakran felbukkan a dossziében. Leginkább az érdekelte a Securitatet, hogy Kelemen István mit ír, mit olvas, és mire használja azt, amit olvas? Kinek adja kölcsön a könyveit? Kitől kap kölcsön könyveket? Már a legelső intézkedésekben szerepel, hogy meg kell tudni, mi van Kelemen István doktori dolgozatában? Ezek tehát az okok, amelyek miatt a házkutatást elrendelik.

Nézzük először a valutabirtoklást. Azt még elmondom, a szöveg, amit én Kelemen István naplójának neveztem el, '77 augusztusában, Kelemen István váratlan halálával félbemaradt, ráadásul egy mondat közepén. Kelemen Márta az, aki a történetet folytatja. Mind a két szöveg nagyon fontos és akkurátus. Nézzük, mit ír Kelemen Márta a valutabirtoklásról. „Valutánk nem volt. A gyermekek játékaik közt találtak egy kis játékperselyben egy maréknyi aprópénzt: magyar, cseh, lengyel, a legnagyobb érme a kétforintos volt. Találtak egy kis kulcstartót is, amerikai sógorunk ajándékát, sárgaréz keretben Kennedy fejes féldolláros. Pénznek minősítették. Ebből bírósági eljárás lett. Minket pénzbírságra ítélték, a munkahelyen a munkatársak előtt feldolgozták, mint törvénybe ütköző cselekményt, anélkül, hogy a szóban forgó összegről említést tettek volna. 44 forint, négy és fél cseh korona, 53 USA cent.”

Képzeli el a helyzetet: aprópénzek gyerekperselyben.

Igen. Gyerekként mi is gyűjtöttünk aprópénzt, tudjuk milyen ez. De nagyon jól jelzi, mennyire voltak reálisak ezek a vádak. És még egy dolog. Amikor a házkutatás során a kéziratot keresik, bizony probléma

adódik. Mert Kelemen István színháztörténeti munkái, illetve a hozzájuk felhasznált forrásanyag a hatalom szempontjából ellenséges tartalmúnak minősülnek. Ugyanis olyan történelemképet közvetítenek, Erdély történetét például, amely a hatalom számára nemkívánatos, ellenkeznek a Ceausescu-rezsim hivatalos ideológiájával. A könyveket elveszik, a kéziratokat is. Kelemen Márta azt mesélte, gyanakodtak arra, hogy volt előző, titkos házkutatás, mert voltak kéziratok, amelyek eltűntek. De nézzük meg, hogy ír erről Kelemen István. „Mindent elvittek, ami a doktori értekezéssel és egyéb tudományos munkámmal kapcsolatos volt. Pótolhatatlan értékű feljegyzéseket, adatokat, több esztendő munkáját. Elvittek minden olyan könyvet, amelynek valami köze volt a magyar kultúrához és történelemhez. Gunyoros megjegyzésekkel szórakoztak, jó, jó, doktor lesz az ember, de megmutatom-e valamikor az államvédelemnek a munkámat? Ami még bántóbb volt, a könyvekre tett megjegyzések. Kétezer kötet, majdnem mind magyar. Miért van ennyi? Mindent elolvasok? Ennyi időnk van? Kinek adtunk kölcsön? Az egész velünk kapcsolatos hercehurca nem viselt meg bennünket úgy, mint az a tény, hogy a könyvtárat polconként villanófényvel lefényképezték. Ezután határoztuk el, hogy eladjuk a könyveink nagy részét.”

Nagyon jól jellemzik ezek a részletek azt, hogyan működik a Securitate.

Igen. Általában elfeledkezünk arról, hogy ezek a dossziék jól meghatározható céllal készültek: bizonyos előregyártott kategóriákba rendezi a Securitate a bűnöket, és ebbe a létező kategóriarendszerbe próbálja meg a megfigyeltet beszuszakolni. Ha beleillenek, ha nem. Illetve addig igyekeztek, ameddig a megfigyeltet bele nem illesztették. Ez magyarázza meg azt, hogy a vádak sokszor az abszurditásba hajlanak. De ezt az állambiztonság is tudta, ezért is próbálkoztak folyamatosan. Számtalan előregyár-

tott bűn vagy vád volt. Például '89 előtt a külföldi állampolgárokat szinte automatikusan kémnek bélyegezték, ezt próbálták rájuk bizonyítani. Addig igyekeznek, ameddig ez valahogy sikerül. Ilyen előregyártott kategória volt a valutabirtoklás is. De Kelemen más vádakkal is illették: mint minden romániai kisebbségi, a Securitate személyében ő is nacionalistának számított. Amikor ehhez a vádpont-hoz próbálnak bizonyítékokat találni, az néha a korábban elmesélt abszurditáshoz vezet, más esetben nagyobb sikerrel járnak. Hiszen Kelemen István a Securitate szemében tényleg veszélyesnek tűnik a könyvei miatt, a kisebbségi színháztörténettel foglalkozó munkái miatt, rendszer szemében tiltott történelemszemlélet miatt, hiszen a rezsim ki akarja radírozni a nemzeti kisebbségeket a történelmi emlékezetből.

Mi minősült a szemükben nacionalizmusnak?

Kelemen esetében az is nacionalizmusnak minősül, hogy a színházban a jóváhagyásával magyar nyelvű előadásokat rendeznek, és ott összegyűlnek a nagyváradi magyarok. De a nacionalizmus kategóriájába tartozik az is, hogy Kelemen István a levelezésében nem használja a színház hivatalos megnevezését (Nagyváradi Állami Színház), helyette valami olyat ír a borítékra egy debreceni kollégának írt levélben, hogy Nagyváradi Magyar Színház. Fontos megértenünk, mi a lényege, a funkciója az előregyártott kategóriáknak. Az, hogy ezáltal vegzálni lehetett embereket. Nem az volt a lényeg, hogy találjanak-e Kelemen Istvánnál fontos kéziratot vagy sem. Nem az a lényeg, hogy van-e valamennyi dollár a lakásban, mert hát nincsen. A Securitate is elismeri a hivatalos jegyzőkönyvben, hogy nincsen. Viszont a Securitate szempontjából nagy eredmény, hogy zaklathatott egy családot, lefényképezte egy értelmiségi házaspár könyvespolcát, szétörthette a gyerekek perselyét. Ha valami, akkor ez volt a Securitate munkájának lényege: vélt vagy valós vádakat gyártani, és ezek nevében zaklatni az állampolgárokat. Gyanút, félelmet, a megfigyelés érzetét kelteni, ha volt alapja, ha nem. Van erről egy kedvenc történetem, Domokos Géza dossziéjából származik. Domokos Géza és Huszár Sándor beszélgetnek *A Hét* szerkesz-

tőségében, ahol lehallgatják őket. Egy helyen azt mondja Domokos Géza: „Én azt hiszem, nálunk jártak a fiúk, mert nincsenek a dolgaink a helyükön.” A leirat alatt ott a tartótiszt megjegyzése: „Nem mi voltunk ott.” Az antropológiai szakirodalom azt mondja, hogy a követési dosszié egy párhuzamos életrajz. Van az embernek egy saját élete, de a dossziében megjelenik a valós személy egy párhuzamos

alteregója, aki – a Securitate szemében – valutabirtokló, nacionalista, vagy kém. És az a Securitate működésének alapja, hogy egy adott ponton ez az alternatív életrajz, a dosszié által kialakított életrajz meg fogja határozni a valós biográfiát. Ez a Kelemen Istváné esetében is bebizonyosodik. Addig mondja neki a rendszer, hogy te az én ellenségem vagy, amíg egy adott ponton a család úgy dönt, hogy kivándorol Magyarországra. Azt is fontos hangsúlyozni, ezeket a dossziékat nem azért állították össze, hogy ebből kutatni lehessen. Ez nem igaz. Azok, akik úgy for-

dulnak ezek felé az iratok felé, hogy abban van a teljes igazság, azok csalatkozni fognak.

Akik ma este itt ülnek, sokan a közönségből Kelemen István kortársai, talán azért is jöttek el, mert azt gondolták, itt valami most a helyére kerül, történik valamiféle jóvátétel. Ez annyiban igaz, hogy újra beszélünk Kelemen Istvánról, itt, ebben az épületben, ahol dolgozott, és ebben az intézményben, amihez tartozott, mégiscsak igyekszünk megőrizni az emlékét. Valóban igazságot szolgáltatunk neki és a családjának azzal, hogy ma itt vagyunk és elmondjuk, mi történt vele és a családjával. Azokat a dehumanizáló tetteket, amelyeket el kellett szenvedniük, a nyilvánosság elé kell tárni, de ennél sokkal többet kutatóként egyelőre nem tehetünk. Ezt fontosnak tartom elmondani.

Ahogy arról az imént is beszéltünk, ezeket a dossziékat meghatározott céllal készültek. Így érthető, hogy bizonyos dolgokra nem fordít figyelmet a Securitate. Kelemen István aktájából mi hiányzik?

Nem tűnt logikusnak, hogy a színházi munkáról ne gyűjtsön adatokat a Securitate. Domokos

„
Kevésbé érdekelnék
a rendszerek, inkább az, hogyan
éltek meg egyes emberek vagy
csoporthok egy történelmi
korszakot. Ezért igyekszem
olyan forrásokat is használni,
amelyek eltávolítanak
a dokumentumok számomra
kissé halott világától.

Géza dossziéja tele van a Kritérion anyagaival. Kiadói tervek, költségvetés, referátumok, a cenzúra-kutatás számára fontos anyagok. A Kelemen-dossziében a színházi munkáról alig van valami. De elkezdtem gyanakodni, olvasgattam erdélyi magyar színházak vagy színházi tagozatok objektum dossziéit, és olyan szerencsém volt, hogy találtam egy-két infót. Emiatt arra gondolok, fontos volt a színház a Securitate számára. A kolozsvári színház objektum-dossziéjában találtam pár érdekes szöveget. Tudjuk, hogy Szőcs István, Szőcs Géza édesapja, aki jelentős színikritikus volt annak idején, az erdélyi magyar színikritika oszlopos tagja, ugye, jelentett. Őt már dekonspirálták, ki lehet mondani nyilvánosan a nevét. Az ő egyik jelentése baromi izgalmas. Szőcs egy filozófiai és esztétikai érvekkel teletűzdelt műelemzést ír. Egyszerre érvelve amellett és az ellen, hogy a kolozsvári színház mutassa-e be a Csillag a máglyán-t, Sütő darabját. Az az érdekes a jelentésben, ahogy a besúgó próbálja védeni magát, ugyanakkor győzködi is a feletteseket, hogy a darabot be lehet mutatni, nem lesz belőle baj. De kicsit azért vissza is táncol, hogy ha mégis valami baj lesz, nehogy már ő vigye el a balhét. Tehát nem igaz, hogy a színházi munkáról nem irattak jelentéseket. Lehet, a váradi esetében nem volt ember, aki ezt a munkát elvégezze. Ami a

Kelemen dossziéjából kiderül, a Securitate állandó feladatának tekinti, hogy megerősítse, növelje a színházban a besúgói hálózatot. Különösen a magyar tagozaton.

Kelemen István besúgóiról mit lehet tudni?

Kelemen Istvánnak két főbesúgója volt. Az egyik egy Marin fedőnéven jelentő egyén, aki egyrészt román, másrészt nem tagja a román művészeti személyzetnek. Gyanítom, adminisztratív munkát végezhetett. Ő ilyeneket írt Kelemen Istvánról, hogy miatta megszakadt egy előadás, mert akkor este játszották a román-magyar focimeccset, és az előadásban a színészek bementek a meccs eredményét, a közönség elkezdett őrjöngeni, felrohant a színpadra, és emiatt félbeszakadt a műsor. Ez teljesen abszurd. Mondok egy másik példát. Marin szerint Az ember tragédiája bemutatóját el kell halasztani, mert Vermesy Péter, aki az előadás zenéjét állította össze, Kolozsváron hagyta a kottákat. Ilyen örült dolgok szerepelnek a besúgói jelentésekben, mint Kelemen István elleni vádpontok, az ő nacionalizmusának a bizonyítékai.

Így működhetett a besúgók képzése is, keresniük kellett a Securitate által kijelölt vádpontokat.

Kelemen István 1996-ban megjelent műve elérhető a szigligeti.ro oldalon

Én erről keveset tudok, de valószínűsítem, hogy keresni kellett például a nacionalista megnyilvánulásokat. Aztán a besúgó mint jótét lélek, gyorsan beírta, amit annak gondolt, hogy legyen valami a jelentésben. Most persze viccelünk, de az ügynökök emberek életét nyomorították meg. Aztán volt egy másik besúgó, nem színházi ember, értelmiségi, róla keveset tudok. Ezen kívül volt valaki az színház magyar művészszerelőjében is, akit sikeresen beszerveztek. Egyetlen jelentését találtam tőle, de abban nincsen semmi. Azt írja le, hogy Kelemen István tökéletesen végzi a munkáját, szeretik a kollégái, semmifajta kifogás nem merült fel ellene a színházon belül. Volt egy negyedik besúgó is, őt nem fogom nevesíteni. A baráti társaság hamar rájön, ki lehet az, és következetesen elkezdnek titkolózni a jelenlétében. Elkecseregetten írja a besúgó, nagy baj van, kedves elvtársak, mert rájöttek arra, hogy ki vagyok. A tartótiszt pedig külön felhívja a figyelmét arra, vigyázzon, nehogy dekonspirálják. Nem akarom őket védeni, nem arról van szó, csak azt mondom, egy társadalomtörténeti, antropológiai elemzésben a besúgó alakja hihetetlenül összetett kategória.

A 2023. november 23-án a nagyváradi színház páholyelőcsarnokában zajlott beszélgetés alapján a szöveget gondozta és szerkesztette SZÚCS LÁSZLÓ.

Csak az épül, ami omlik

Áfra János: *Omlás*, Kalligram, Budapest, 2023

KOVÁCS EDWARD (1995, Székelyhíd). A DE-BTK Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, a Szkhion folyóirat szerkesztője. A mítosz újraértésének lehetőségeit kutatja a '80-as évektől napjainkig terjedő kortárs magyar lírában.

Szinte kétségtelennek tűnik, hogy a klímaszorongást előidéző antropocén, az eszkálálódó háborús konfliktusok, a hiperkapitalista gépezet embertelenítő működése, a post-truth médiamanipuláció vagy épp a dataizmus hatásai által alapjaiban meghatározott korszakunkat és életünket a különböző és egyre fokozódó krízistapasztalatok hatják át, melyek akár a végidő nyomasztó és kihívás elé állító előjeleiként is felfoghatóak. Áfra János legújabb, az eddigi életmű lírai eljárásait, esztétikai hatásmechanizmusait és kompozicionális megoldásait megszüntetve megőrző *Omlás* (2023) című kötete ezekkel a potenciális világégés-körülményekkel vet számot, „hiszen részesei vagyunk / egy folyamatnak, / ami végül újra a nem- / létezéshez vezet.” (*Kód*, 43.) Magába omló és az omladékokból kiemelkedő szövegépítménye ugyanakkor nem feltétlen az emberi létezészt ellehetetlenítő és a semmibe veszejtő nukleáris pusztulásról, valamint az azt követő megváltozott feltételekről, mint inkább csak az említettek eszkatologikus-apokaliptikus víziójának ígézetéről ad hírt. Egy olyan mindent átlényegítő változásról, mely az ember ontológiai-technomediális státuszát egyfajta – hiányosságokat is funkcionálissá alakító – transzhumán jövőendő perspektívájába helyezi: „Közben eljön a pótolhatóság kora, és minden meglesz. / Mint halak elveszett úszói, az emberi részek újránőnek, / mások mechanikus alakítás által kiborggá nemesítik maguk, / aztán egyszer csak az összes sérülés és hiány értékke válik. / Pontosabb lépés lábak nélkül, igazabb ölelés karok nélkül, / tisztább tekintet szemek nélkül. Mint azelőtt még soha.” (*Hiányzó részek*, 106.) Mindezt pedig egy olyan – az egyes szövegek egymáshoz való viszonyát tekintve – széthangzó, eltérő regisztereket alkalmazó nyelven artikulálja, mely a szó tervezhetetlenségébe, kiszámíthatatlanságába és uralhatatlanságába vetett

lehetőségteljes bizalmat, valamint az építve rombolás és rombolva építés dialektikus mozgásait viszi színre.

Míg a korábbi kötetek közül a *Glaukómát* (2012) az autobiografikus elemektől sem mentes szólamok szerepversszerű felsokszorozása és az ebből következő alanyi perspektivikusság jellemezte, a *Két akaratot* (2015) pedig a szerelmi líra hagyományába ágyazódó, intímabb viszonyokat boncolgató és párkapcsolati dinamikákat inszcenírozó vallomásosság határozta meg, a *Rítus* (2018) versnyelvét pedig a néphagyományból ismerős ráolvasásokat, mágikus formulákat idéző megnyilatkozások, vagyis poétika-illag-retorikailag a címzés gesztusai és a megszólítás alakzatai, a másikkhoz való folytonos odafordulás mozzanatai szervezték, addig a Szegedi-Varga Zsuzsával közösen jegyzett művészkönyv, *A termékeny félreértés / Productive Misreadings* (2020) a vizualitás és textualitás, a szkriptúra és piktúra újszerű párbeszédlehetőségeivel kísérletezett az equilibrium jegyében. Bár az *Omlás* – az olykor egészen eltérő költészeti pozíciók és beszédmódok látszólagos esetlegességének kockázatát vállaló – bizonyos értelemben egyenetlenebb és széttartóbb versvilága kevésbé tekinthető konceptuálisnak, mint az előző könyveké, mégis – az experimentális kiadvány kivételével – megőrzi azok sajátos, koherens és konsekvens szerkezetét. Erre erősítenek rá az egyes, minden vagy épp mitikus tartóelemektől egészen a kozmikus rendezetlenségig ívelő, architektúrális metaforikát alkalmazó cikluscímek is: *Oszlop; Alapfal; Anyagfáradás; Hidak; Entrópia*. Továbbá szintén ezt az összefüggést és összetartást markirozzák bizonyos – főként Tandori és Marno hatását mutató – paranomasztikus hangismétlődések („ég, ami égetően fontos” [*A másoló*, 22.]), az oximorokon nagy mértékű jelenléte („süket zenész”, „kezetlen vezér” [*Az úr, aki vagy*, 27.]) és az ezekből is következő auto-poetikusság, vagy bizonyos konkrét szöveghelyek trópusai és figurái, melyek valamifajta széthullási és újraépülési folyamatot visznek színre: így például a *Tengernyi hordalék* felütésében („Az idő, ez a férgjárta alma, / egyszerre adakozik és elvesz, / szór szét és összegyűjt, hatalma / vak tömbb mérevít, leleplez.” [27.]), a *Keresztidők* énbeszédjében („Anélkül, hogy felfognám, / hamarosan rám borul az / az otthon, amit most még / csak felépíteni készülünk.” [63.]), vagy épp az *Idézés* önmegszólító verstípusában („A

részek másmilyen egészsé / rendeződnek. Semmi katalógus, / csak a rémlő dolgok meg a maradék, / amiből valami összeáll, sereglük / csapkod körülöt- ted." [110.].

A pálya eddigi törekvéseiből már ismerhető beszédformációk – Vigh Levente, a kézirat szerkesztője által a fülszövegben is jelzett – egymásmelle- tiséget és kontaminált jellegét nyomatékosítják a kötet hátoldalán található, *A felejtés terei* című szö- vegből származó sorok is, melyek egyrészt felkínál- ják a kompilációként való olvasás lehetőségét, más- részt pedig önreflexív módon utalnak azokra az alkotói műveletekre, melyek eredményeképp ez az összerendezés potenciálisan előállt: „Gyűjtés, javít- ás, megőrzés, címkézés, feldolgozás. / Mielőtt bemutatnák az érinthetetlen tárgyakat, / helyet keresnek a meglévő félreértések térképén / néhány újabb ismeretlennek, s feltámadnak dolgok, / amint az eleven emberek emlékei közé visszaférkőztek. / Egy másik történet részeseiként, más szavak közt / és másféle dolgok rendszerében kiemelkednek az időből.” (45.) Emellett a már említett haladás oxi- moronszerű kétirányúságáról és a történeti kondí- cióról tanúskodik a ciklusokat megelőző nyitóda- rab, *Az éberítő elrugaskodás* filológiaiilag visszako- vethetetlen és ellenőrizhetetlen mottója is, egy ChatGPT által generált mondat: „A romok a fejlődés magvai...” (5.) A vers ugyanakkor azáltal, hogy a „boldog tervezetlenség” és a „történetnélküliség” javára megtagadja és újraszituálja az ént mint bir- tokló, akaró és ígérő kontrollinstanciát, részben ki is jelöli a kötet poétikai erővonalait, amelyek legin- kább az eltérő minőséget eredményező heterogeni- tásban, a lírai hang többszólamúságában mutatko- znak meg. Ezt a görög *eklogé*, vagyis válogatás, gyűj- temény értelmében felfogott modális-stiláris eklek- tikusságot ugyanakkor olyan tematikus-motivikus kapcsolódások tartják össze, melyek leglátványo- sabbán talán a mitológiai és az ökológiai szemlélet körül gravitálnak.

Előbbi eklatáns példáiként tekinthetünk a kötet első ciklusában helyet kapó, a (beszélt-írott) nyelv, a kép, az ember és technológia viszonyát megalapozó eredet-szövegekre, melyek ily módon önmaguk keletkezését is elő(térbe)állítják (*A nyelv a távolság; Kezds előtt; Mikor előtört*). De találkozhatunk olyan darabbal is, amely éppen a mitizáló törekvések hiá- bavalóságáról, egy – valójában állatmaradványokból és pamutból összefoldozott – sellő megpillantásá- nak megkésett vágyáról tanúskodik: „A halász tekin- tetére gondolok, / aki megtalálja halójában, / arra, hogy milyen lenne / újra hinni valamiben. / Csak jó akartam lenni, / de most itt fekszem, / és teljesen üres a szívem.” (*Ami el sem*, 61.) Mindemelett utóbbi

környezettani látásmódhoz rendelhetjük például a *Felezési idő* című, a közéleti líra hagyományhoz is kapcsolódó alkotást, mely a csernobili atomkataszt- rófa súlytotta és azóta ember által érintetlenül hagyott övezetének példáján és Petőfi *Föltámadott a tenger...* egy ikonikus sorának rekontextualizáló allú- zióján keresztül mutatja fel az élet visszatérésének vigaszát. Míg Petőfinél „a víz az úr” sor a társadal- mi-ideológiai allegória totalizálása, addig Áfra ese- tében ökokritikai élre tesz szert: „Nevével a hely újra visszhangot ver, / turistáktól férges a megtisztult város. / A víz az úr, a tűz, meg az elsodró / lendület, mi szokását tartva / mindent eltemet.” (*Felezési idő*, 67.)

A mitikus és misztikus képzetkörökhöz kap- csolódóan ugyanakkor talán a leginkább figyelemre méltóak az olyan nagyobb lélegzetvételű, esszéisz- tikus szölamok, melyek egyrészt diszkurzív jelle- gükből következően megidézik a glosszák vagy kommentárok műfaji mintázatát, másrészt a (tudo- mányos) ismeretterjesztő szövegek adatokkal meg- támogatott és kuriozitást közlő beszédmódját mon- tázsolják össze, melyek így a mitizáció és demiti- záció játékterében alakítják ki és állítják egymás mellé az alternatív jelenségmagyarázatokat. Utóbbi montázstechnika átlényegítő jellegzetessége miatt ez a szövegípus könnyen kapcsolatba hozható Borbély Szilárd *Halotti pompájának Ámor & Psziché- szekvenciák* című könyvével, amelyek bár eltérő módú, de szintén ennek a fajta elsajátításnak és kontaminációnak az egyéni hanghordozású kísér-

leteiként olvashatók. Legyen az akár egy perszonifikált alvászavar („Tíz éves korig, a nemléthez közel az éj még keveset mutat, / aztán a pubertás küszöbén kopogtatni kezd Pavor / Nocturnus. Látomásokat hoz és verejtékben ébredést.” [REM, 20]), vagy épp egy enigmatikus, az embercsempészetől az úrlényekig terjedő eltűnés eset („A földönkívüliek éjszakánként szobáról szobára járnak, / majd a kísérletek után a példányokat visszahordják, / előkészítve a hibrid létformák megtestesülését.” [Akik végleg el, 25.]), de ide sorolható még az öregedés misztériuma is („Az okmányok hiánya mítoszi szintre magasztalja föl tört- / énetünk jelentőségét, s mi eljátszunk a gondolattal, / Ádám nyolcadik utódja, Matuzsálem hogyan lélegezhetett / át az ószövetségi korban majd egy teljes évezredet?” [A vének vénei, 40.]). Áfra esszéversei mind-mind az életvilágunk különös, racionálisan nehezen vagy egyáltalán nem explikálható összefüggéseit mutatják fel, olyan rejtélyes történeteket járnak körbe, melyek ugyanakkor a különböző nézetek és inter-

pretációk következtében sosem kerülhetnek nyugópontra.

Jóllehet Áfra János legújabb kötetét könnyedén tekinthetjük az eddigi életmű egyfajta mértékadó gyűjteményeként, az *Omlás* ugyanakkor mégis sokkalta több ennél: bár az egyes versek líraipoétikai-performatív értelemben nem feltétlenül aknázák ki a – cím által is felkínált – (de)kompozíciós lehetőségeket, azonban a szövegkorpusz tagadhatatlanul egy átgondolt, következetes és szemantikailag-tematikailag rétegzett továbbvitel, mely viszonylag konvencionális összeállításával, a megőrzött jellegadó sajátságok mellett képes olyan fénytörésbe helyezni ezt a költészetet, mely annak újszerű vonásait engedi láttatni, mert ahogy *Az alvó kertben* is olvasható: „Minden omlás a vakító fényt idézi, / ami kiszakadt a tekintetekből és megtört ezerszer / a víz felszínén.” (127.)

KOVÁCS EDWARD

Vajda György

AZ UTOLSÓ VAGON

Történetek a közelmúltból

A Holnap Könyvek Kiadó újdonságát március 28-án, csütörtökön 18 órától mutatjuk be Marosvásárhelyen, a Bernády-házban.

Saját megélt vagy kitalált, sötét téli estéken elmesélt múltunk irányába zakatol az olvasóval a szerelvény. Mélyerdélyi tájban, abba a huszadik századba, ami megtörtént, meg abba is, ami megtörténhetett, akár így is megtörténhetett e könyv történeteiben, e könyv kocsmák félhomályában szabadságra szomjazó hőseivel és ellenhőseivel.

Újságírás és szépírás izgalmas határvidékére kalauzolnak a marosvásárhelyi Vajda György írásai. Aki riporteri szerepéből továbbblépve, témagyűjteményében szemezgetve akkor is ábrázol, még hozzá hitelesen, amikor színez, felnagyít, kiemel, összekapcsol, korrekt játékot űzve az egy-két kézfogásnyi távolságban lévő, távolinak és idegennek tetsző, mégis otthonosan ismerős valósággal.

Körhintán a világ

Csak protekcióval lehet jegyet kapni a nagyváradi Szigligeti Társulat Csárdáskirálynő előadására, vagy avval sem. Ezúttal még az a legenda sem bizonyul valósnak, ami szerint nincs olyan előadás, amin ne lenne egy üres hely. Hát, kiderült, van, hacsak nem a kakasülő utolsó sorában.

Kálmán Imre talán legismertebb művét 1914-ben kezdte írni, közben kitört az első világháború, ettől függetlenül 1915-ben Bécsben, 1916-ban Budapesten is bemutatták. Mi, váradiak, de nem csak mi, a Békeffi István és Kellér Dezső által 1954-ben átírt változatot szeretjük, amelyben Cecília (majdnem) főszereppé avanszált, a primadonna körből kiöregedett Honthy Hanna kedvéért és azóta számtalan színésznő meglegedésére.

Ezt a több mint egy évszázada világszerte népszerű operettet számos értelmezésben vitték színpadra, ugyanis némi dramaturgiai beavatkozással lehet könnyed vagy drámai, klasszikus vagy kortárs a rendezői megközelítés, a színészi interpretáció függvényében, anélkül, hogy a zene, az ismert dalok módosulnának.

A Szigligeti Társulat négyórás előadását Novák Eszter állította színpadra, betartva, meg nem is a Csárdáskirálynő játékkonvencióit. Megszoktuk tőle, én szeretem is azt, hogy az előadásiban mindig van egy csavar, ironia, humor és idézőjel, amivel figyelmeztet, hogy amit látunk, az színház. Jó, de mi nem az?

Kétszer néztem meg az előadást, hogy láthassam mindkét szereposztást, és folyton az járt a fejemben, hogy nagyon emlékeztet valamire, amit már valahol láttam. Annyiban voltam bizonyos, hogy nem színházban. Mielőtt írni kezdtem ez a szöveget, bekúszott elém a neten Jean Renoir 1955-ben készült filmje a *French Cancan*. Megnéztem és világosság gyúlt az agyamban: ez az, erre a nagyszerű filmre emlékeztett a váradi Csárdáskirálynő, a csillogás mögötti kopottsággal, szerelmekkel, apró drámákkal. (A körhintáról Molnár *Lilioma* is eszembe jutott, de ez magánügy.)

Novák előadásában minden kicsit kopott, kicsit fényevesztett. (Fodor Viola remek díszletei!) Az első felvonás nagyobbik részét az orfeum színpada mögé helyezi, és ezzel mi, nézők is a mulató bennfentes törzsvendégeivé avanszálunk. Hogy kétségünk ne

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

legyen, hogy színházban vagyunk, együtt játszunk a színészekkel, a szereplők a nézőtéren is jönnek-mennek, minket is dalra fakasztanak. Mi pedig örömmel énekeljük a Hajmási Pétert, amit naná, hogy tudunk kívülről. Jobban örültem volna, ha az előadás a nem túl szórakoztató bokacsattogatással fűszerezett párbajosdival kezdődik, de ezután már felpörög a produkció, kevés kivétellel ülnek a poénok.

A második felvonásban a csillárok játéka tetszett nagyon, remek megoldás a talmi pompa illusztrálására, még vicces is, ahogy „táncolnak”, amikor szól a zene.

A harmadik felvonásban már ott körhintá, ami lassan, de biztosan forog, értelmet adva a ringlispil-lónak, amin Silvia a magasból alászállt az első felvonásban. (A lovak közé keveredett béka minden pénzt megér, hogy a lányok puszilgatják is, hab a tortán.)

Számomra a harmadikban derült ki, hogy Novák előadásának a világa, az egész „rongyos élet” forgandó. Dalolja mindenki a magáét – ami finálénak szellemes – azaz mondhat mindenki akármit, a világ kereke nem áll meg, nevetve, tapsolva táncolunk a veszünkbe. Akkor sem, most sem ragyogóak a kilátások. Akkor ugye (1915, 1916) dúlt az első világháború, aminek tudjuk a végét és a következményeit. Most, 2024-ben csak reménykedhetünk, hogy a béka szerelmes királyfivá, nem haragvó hadvezérré változik.

No, de a Csárdáskirálynő mégis operett, ahol, ha más nem, de zene és az énekek, a színészek csillognak, jó, nem mindegyik, de a többség. Mivel ebben a műfajban a primadonna, a bonviván, a szubrett és a táncos komikus viszi a prímet, a rendező arra figyel, hogy a szereplők tisztán énekeljenek, mi másért hívott volna vendégeket egy-egy szerepre.

Szerencsére a Szigligeti Társulat művészei nem csak énekelni tudnak, de tehetséges, szerepformáló képességgel is rendelkező színészek.

Tasnádi-Sáhy Noémi olyan primadonna, amilyen a nagykönyvben van előírva: markáns színpadi jelenléte teszi, hogy ha feltűnik, oda kell figyelni a személyiségére, nem csak az énekhangjára. Silviája nem csak szép, hanem izgalmas, sejtelmes, szenvedélyes. Ezért a nőért érdemes feláldozni rangot, pénzt, akármit. A második felvonásban nem csak a szerelméért küzd (elénekli a bánatát a harmadikban), hanem azért csinál botrányt, mert megsértették, emberi, női méltóságát próbálták megtiporni.

Széles Flórának kifogástalan énektudásával sem sikerül többet mutatnia Silviából, minthogy egy chansonette belezúgott a fiatal hercegbe. Hiányzik belőle a szenvedély, de látványosan szenved.

Polák Ferenc operába illő tenor, de akárcsak a másodszerposztást játszó, szintén nagyszerű énekhanggal rendelkező Nagy László Zsolt, tapasztalatlan Edvin szerepéhez. Színészileg. Előbbi, mintha félne Silviától, szinte visszamenekül a mamához. Utóbbi Edvinje egy kedves srác, aki per hecc is elvenné az orfeum díváját. Polákból és Nagyból is hiányzik a tomboló férfiszexuális, a legyőzhetetlen birtoklási vágy.

Stázi szerepében viszont mindkét színésznő, Kocsis Anna és Ilyés Klaudia hozza, amit kell: ének, tánc, humor, temperamentum.

Bóniból is kettőt adatott látnom. Sebestyén Hunor árnyaltabb alakítása folytán volt a meggyőzőbb, a szellemesebb. Ágoston Péter rutinból hozta a csélcsp grófot, szemmel láthatóan minél több tapsot akart bezsebelni.

Cecília hercegné, az orfeum valamikori csillaga nemcsak egyik központi figurává avanszált, hanem ziccer szerep: kell hozzá hang és humor. Tóth Tündének mindkettő ott van a tarsolyában. Éppen annyira méltóságos és közönséges, amennyire kell, hogy kiderüljön ennek a felfelé törekvő nőnek a személyisége. Színészi eszközökkel tartja meg az egyensúlyt a primadonna és komika között.

Dimény Levente Kerekes Ferkó szerepében ezúttal is ellenállhatatlan. Humora, sármja, huncutsága, enyhe cinizmussal leplezett szentimentalizmusa teszi a váradi Feribácsit figyelemre méltó alakításává.

Tasnádi-Sáhy Noémi, Silvia alászáll a ringlispíl-lovon

Fotó: Szigligeti Színház

|||||

57

Másik ziccer szerep Miska. Kocsis Gyula jó ízléssel, kellő humorról, rokonszenvesen játssza a főpincért, ugyanakkor érzékelteti, több rejlik ebben az emberben, mint amennyit mutatni enged.

Ifj. Kovács Levente játéka azért megkapó, mert nem tudni, hogy Leopold Mária Lippert-Weilersheim hercege valóban agyalágyult, vagy bizonyos helyzetekben jól jön neki, ha nem érti, nem látja, mi történik körülötte.

A helyhiány teszi, hogy nem sorolok fel minden, olykor több szerepet is játszó színészt, de mind-egyiküket külön dicséret illeti.

Az operettből kihagyhatatlan tánc, a váradiak előadásában is abszolvták, kevesebb fantáziával, de annál több lelkesedéssel.

Egyszóval, a Csárdáskirálynő vonzereje semmivel sem csökkent az elmúlt évtizedekben, a közönség estéről-estére állva ünnepli.

SIMON JUDIT

A lakosság élvezete

avagy nekem minden jó, ahol az adópénzeimet (szerintem) jól költik el

Olvasom. (Már) erről mindenkinek eszébe jut valami. Arról, hogy mit olvasok, hamarosan (el fogom mondani, illetve, mint most, leírni).

Például, hogy egy lugas alatt olvasok, sehol egy kurva zümmögő vagy engem egyben felfalni akaró bogár, csak madárcsicsergés (és még a hangszín és a dallam is választható, beállítható), belső kép az olvasásról.

Ez is tökéletesen beleillik az *így jártam* sorozatba, mi nem azt látjuk, amit a szerző, az alkotó elképzelt, az alkotás kap egy új dimenziót, a közvetítő is és maga az alkotás is ő kell legyen. Arról nem is beszélve, hogy különböző optikai sűrűséggel megyek, megyünk be egy-egy kiállításra.

De ne szaladjak – gördülő kövön nem nő moha, svéd közmondás – ennyire előre. Olvasok, olvasom, hogy az egyik ilyen *izé* csinált egy olyan *valamit* (programot), amibe vagy aminek, ha beírnak valamit, már készíti is belőle egy filmet. Itt még nem kell megbízni bennem, amit mondok, azt majd jelzem, amikor, de vissza a lugashoz, a darázshoz (Darázs Lénárd, Budapest, 2023. augusztus 31. – ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár: „mindig minden mögött meg kell találni az embert”).

A megfejthetetlen és feldolgozatlan 80-as években vagyunk (illetve én, amikor írom ezt) legalább két barátunkkal, akik közül az egyik mindig Szűcs László, ülünk és beszélgetünk, bár ezt ők ketten nyilván nem így élik meg, mert mindig csak én beszélek. Ennek a barátunknak, aki nem Szűcs László, éppen lett egy Sinclair ZX Spectrum pécéje (most is kapható, azt mondja a google: használtan, nevessek?)!

Hogy miként „lett” neki, ez nem tudom, ezért nem is igyekszem erre több *bit*-et lenyomni. A péce – akkor ezt biztos nem így neveztük –, 1982-ben jelent meg az azóta már ismét független Királyságban. Hogy Nagyváradra ez melyik évben került, nem tudom, de nem sokkal ez után, szóval hamarosan.

Ülünk tehát és beszélgetünk, ami azt jelenti, hogy én közben ott feltalálom nekik az internetet és ezt a mostani *programot* (amit ez az *izé* csinált), hogy

SALL LÁSZLÓ (1961, Nagyvárad) költő, író, műfordító, kultúraszervező. Svédországban él. Legutóbbi kötetei: *Polikő* (Move & Walk, 2013), *Könnyű konyhalégzés* (Várad, 2014), *Versutánzó szavak* (HKE, 2016).

beírom, hogy John Wayne (nem a Gacy, a sorozatgyilkos) elővesz egy egydollárost és innen mindegy merre folytatjuk, de hogy ez a „program” tudja mi/ki ez a John Wayne és azt is, mi az az egydolláros, és ebből előállít, csinál egy filmet. Az időmegjelöléshez annyit még elő tudok szedni valami regiszterből (üvegdoboz), hogy akkor már biztos felvételiztem – sikertelenül – Bukarestben a rendezőire.

És most írom, ami nekem jutott eszembe arról, amit láttam.

De előbb a háttér: az adópénzem. Ez minden olyan, amit a városi kulturális intézmények költenek el, (mint a városi könyvtár és ez a Művészeti Galéria) és az országos közszolgálati Rádió.

A Művészeti Galéria látogatása és programjai is ingyenesek.

Ezen kívül követem őket a facebookon (a Rádiót és a Könyvtárat is!) és időről-időre elmegyek, megnézem, többnyire egyedül.

Eddig is elégedett voltam, most azonban – gondolom, hogy így nyugdíjas vagyok – úgy érzem, meg is kell írjam ezt az élményem.

Mert azt mindig tudva tudom, mi nem azt látjuk, amit a szerző, az alkotó elképzelt. Az alkotás kap egy új dimenziót, a közvetítő is és maga az alkotás is ő maga kell legyen. Mert különböző optikai sűrűséggel megyek, megyünk be egy(-egy) kiállításra. Még ezt is hadd szúrjam ide be, régen az őseim minden hülyeséget elhitt, mert nem tudott semmit, ma mindent elhisz (az újember), mert mindent tud (lásd kritikusok).

Zseng Bo a moháskertjét gondozza

Az érzékiség nélküli aktus

|||||

Persze mindegyiktől elvárjuk, elvárom ezek tiszteletben tartását: emberi méltóság, egyéni szabadság (pl. kényszer vagy manipuláció mentesség), demokrácia, jogállamiság, igazságosság, egyenlőség, diszkrimináció mentesség, szolidaritás, beleértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait (a már korábban említett Darázs Lénárd felsorolása alapján), ugyanakkor fenntartva a polgár- (és az állam) pukkasztás intézményének sérthetetlen lehetőségét.

Vagy ahogy Bolyai János (1802–1860) mondja (írja): „segíteni az embereket megismerni önjavukat, állandóul helyesen megismerni az igazat, érezni a szépet és gyakorolni a jót” valószínű forráshelye ez lehetne (Benkő Samu: Bolyai János vallomásai. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1968.) de mivel ez az erdélyi ősforrás még ma sincs digitalizálva, én a Pataki Éva rendezte Találkozás a végtelennel (2002) dokumentumfilmben hallottam.

Mindennek remekül megfelelt a Långsamhetens vállust kiállítás. Alkotónak **Zheng Bo** neve van feltüntetve, de amint az ember (én) olvassa az intézmény honlapján található információkat, és az egyik hozzáértő és az enyémtől talán nem is annyira különböző optikai sűrűséggel szemlélődő Sara Arvidsson kritikáját, még nagyon sok más ember és intézmény – és hát maga a természet – áll mögötte.

Az imént majdnem megbotlottam saját magam mondandójában, amikor „kiállítás”-ként említettem a mit is, az élményt!

Mert nem egy falraakasztós tárlatnézésre jötünk! Már belépve, a tenispályányi felületen a földre vetül szemünk, nyugszik meg a zöldön. Elér minket a zöld moha szaga is. Megérint. És innen kell

elmesélnem szó szerint és a szavak segítségével (persze néhány képet is csatolok!) az egészet.

Zheng Bo 1974-ben született Kínában, de hongkongi székhelyű a – mai fogalmak sokszínűsége vagy inkább sokspektrumusága miatt hadd nevezem csak így – *művész* (saját honlapján: an ecoqueer artist of ethnic bai heritage, zhengbo.org); aki egy svédországi ösztöndíjnak (IASPIS) köszönhetően itt töltött csekély, ám jelentékeny időt (2023. június 24. – augusztus 27.).

59

Önmagában is elvarázsolta a kiállítás, de talán még inkább azok az új fogalmak, amelyekkel most találkozom először, mint például az „ökoérzékeny gyakorlat”. Itt talán elég arra gondolni, amit az egyik kisebb térben, szobában látunk: ceruzarajzok. Zheng egyfajta naplót vezet azáltal, hogy a kertjében lévő növényeket lerajzolja. Az alkotóról szóló egyik cikkben ezt „több-mint-emberi” kapcsolatnak nevezik. De akkor és itt ne álljunk meg, mert egy másik és még kisebb teremben, kis tálkákban mohák vannak, mellettük nagyítók, papír és ceruza, nekünk is esélyt ad ennek a kapcsolatnak a megtapasztalására, kipróbálására.

Folytassuk (-sam) így, egy másik kis teremben és a termék sora lehet egy lépcsőzetesség is a várható élmény felé! Itt szintén önálló alkotásként is felfogható filmet láthatunk/nézhetünk. Le Sacre du printemps (Tandvärkstallen) címen az 59. Velencei biennálén is bemutatták. A kész filmet ide beemelve a folyamat része lesz: egy svéd őserdőben meztelen férfiak táncolnak a fákkal.

Erre a polgári lap kritikusa megjegyzi, de mit kapnak ebből a fák vagy talán mi ebben az élvezet a

IIIIII

Ökoérzékeny
– ceruzarajz-gyakorlatok

fáknak?! Azt gondolom, hogy a kritikus használati utasításként vagy propagandaanyagként értelmezte a filmet, esélyt sem adva annak.

Talán érdemes megjegyezni, hogy a városban és az országban is rendszeren folyik egy vita vagy harc arról, hogy mi a művészet és főleg, hogy a közpénzeket hogyan használják/-uk fel.

És az intimitás (az erdő de facto mindig meztelen!) buborékjára érzékenyek még nem lélegezhetnek fel!

Az igazi nagyterembe (ez lesz a mohaágy) viszszaérve egy masszázsszék vár minket! És valóban, ez itt a mohamasszázs. Aki és olyan intimitásfokon, ahogy csak akarja, kipróbálhatja a moha érintését.

Az igazi kaland vagy megpróbáltatás most jön csak. A tenispályányi mohaágnál a szombati tárlatvezetések a DACE csoport A kertész című táncát adják elő. Ami talán nem is „tánc”, de honnan tudjam én már, mi a tánc, ha nincs benne az akadémia mozgókép gyűjteményében, az nem is tánc, hanem egy és persze az aktusban az érzékiséget itt sem kizáró szereplő, aki mondjam így gondolja a mohát és egész meztelen testén keresztül élvezzi a vele/ezzel való kapcsolatot.

Ez a „kiállítás” az intézménynek az elmúlt évek legelőremutatóbb és legátörőbb vállalkozása. Ebben is Sara Arvidsson-nal értek teljesen egyet: ebben az ideiglenes és helyspecifikus munkában – ami nekem (lakosság) az élményt nyújtja! – környezettudatosság és a testi késztetések lelki és utópisztikus ábrázolása nagyon is megfér azzal a poszthumanista szemlélettel, amely szerint az ember nem áll a természet felett. Továbbra is része!

Így lesz egyszerre alany és tárgy az ember és a természet és a mi életünk, ami e kettő között zajlik.

A kiállítás címe *A lassúság élvezete* (Långsamhetens vällust) Sten Selander (1891-1957) svéd költőtől származik. És talán nem meglepetés, Zheng Bo nem maga találta ezt meg, Mats Havströmtől a göteborgi fáskert botanikusától jött az ötlet. Azt nem tudom, hogy mi volt előbb, a moha vagy a cím, az ötlet kitől is származik, nekem nem mindegy, nem tudom, miért!

A mohaágy mintázata pedig, vagy az eredetijének a vázlata az innen 900 méterre lévő Röhsska museetben található. Hästhagen, Lóudvar, Märta Måås-Fjetterström (1873–1941) az 1923-as Göteborgi Jubileumi kiállításra készült, a város 300 éves évfordulójára.

A Kertész táncjelenet a DACE (Dance Art Critical Ecology) táncsoporttal (Rickard Borgström és Rebecca Chentinell), továbbá Zheng Bo, Ina Dokmo, Ossi Niskala és Ingeborg Zackariassen közreműködésével valósult meg.

Hogy írásom végére egy másik klasszikus idézetet hozzak: Think globally, act locally (nem, nem John Lennontól származik!). Zheng Bo nemzetközileg is ismert művész segítségével egy egészen helyi remekművet alkottak a göteborgi Városi Galéria munkatársai. A mohát is az épp 400 éves lett város környékbéli erdeiből gyűjtötték.

SALL LÁSZLÓ

A kiállítás kurátora Liv Stoltz, fotók Hendrik Zeitler, az anyag 2024. 04. 14-ig van nyitva
goteborgskonsthall.se

Kísérlet egy koncepció per megértésére

Az *Onódy, a hatvanas évek császára* című filmről

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

Ha Bara Margit neve szóba kerül, általában említést kapnak a róla szóló igaztalan vádak, melyek színészi pályájának derékba töréséhez vezettek. A kolozsvári gyökerű színésznő művészi hagyatéka azonban értékállóbbnak bizonyult, mint a nevével összeforrott és a világsajtót is bejárt botrány, az Onódy-per, amely szerint a pártállam kiváltságosai vadászatokkal egybekötött orgiákon a szocialista erkölcsnek ellentmondó módon urizáltak. De ki volt Onódy Lajos, akit a kádári szocializmus kiváltságosainak mondén kicsapongásaival hoztak összefüggésbe, akinek a neve által fémjelzett perben az állampárt magas rangú politikusai buktak el, ki volt Onódy, akivel szemben a párt legfelsőbb vezetőinek szigora mutatkozott meg? Almási Tamás, a magyar dokumentumfilm iskola-teremtő figurája ennek ered a nyomába 2023-ban bemutatott, közel egyórás dokumentumfilmjében.

A rendező számára nem idegen sem a vizsgált időszak, sem a téma, hiszen a 2009-es *Puskás Hungary*-ban szintén a magyarországi államszocializmus egy kivételezett helyzetben lévő self-made-man figurájának megértésére tesz kísérletet. Igaz, a labdarúgó Puskás Ferenc a Rákosi-kor kiváltságosaként, míg Onódy leginkább a Kádár-kor luxusállampolgáraként idéződik meg a személye köré épülő filmben. Kettejük élettörténete össze-össze is ér, bár ez inkább csak utalásszerűen jelenik meg az Onódy-filmben. A sztahanovista tempót diktáló Onódy felemelkedése egy államszocialista sikertörténetbe ágyazva dolgozza fel az ötvenes éveket. Érdekes módon a Rákosi-kor árnyoldalait, vagy az '56-os eseményeket és következményeit óvatosan kikerülve jutunk el a Kádár-kor viszonylagos jólétet áruló miliójébe.

Onódy ugyanis, mint ahogy a film címe is utal rá, valóságos császárként élt a hatvanas években. Hogy mit is jelentett ez? Arra maga a főszereplő adja meg a választ Almási filmjében, aki tájékozási pontokként egy eddig ismeretlen 1992-es interjú részleteit szerkesztette be saját alkotásába. Az interjú sorvezető ahhoz, hogy a kádári szocializmusban kevésbé jártas néző is eligazodhasson Onódy felmelkedés-történetében.

A háború utáni újjáépítés, az ötvenes évek tervgazdálkodásának megfelelő iparvárosi építkezések, a kiemelt sportesemények, mint Puskásék népstadionbeli meccsei, a május elsejei felvonulások mind mint a szervezett tömegétkeztetést megkívánó események jelennek meg a híradófelvételekkel megtámogatott visszaemlékezésben. Ezáltal jutunk el az élhetőbbnek ható hatvanas évekhez. (A híradófelvételek érdekessége, hogy restaurált képanyagokról van szó. Ami némileg idegenül hathat annak, aki megszokta, hogy a kor megidézéséhez már-már patinásnak ható kopott képsorok tartoznak. Azonban az újabb generációk számára a befogadást nagyban segítheti a modern technikai feltételeknek is megfelelő képminőség.) De nem csak a nagy tömegrendezvények idéződnek meg az archívokon, hanem a kora Kádár-kor vendéglátás-propagandája is. A MALÉV állami légitársaság luxus-étkeztetése, az '58-as brüsszeli világkiállítás magyar pavilonjának éttermi részlege, ahol a legenda szerint még a belga király is sorba állt, az Onódy által megreformált kávéházi/presszó-kultúra, az állami szállodaépítési láz a Balaton partján, mind mint egy Onódy által koordinált birodalomépítés jelenik meg. Mindezekből egy olyan ember képe rajzolódik ki, aki az egész ország belső tömeg- és luxusétkeztetésén túlmutatóan a külföldi reprezentációért, az országimázst is az egyszemélyes garanciát jelentette.

Az, hogy mi vezet végül a hatvanas évek közepén a bukásához, a perhez, végül a jogerős ítélethez és Onódy többéves bebörtönzéséhez, késleltetve van a filmben. Az archívokra épülő kronológiai ív megtörik, a film visszaugrik a háború idejére, hogy a rendező az Onódy-képet újabb színekkel egészítse ki. Az akkor még fiatal munkás Onódy elégeti kato-

*Onódy, az élet császára
italt tölt Kádárnak
és Hruscsovnak*

nai behívóját, és a vészkorszak számkivetettjeit menti. A nyilas hatalomátvétel kitisztított híradó-képei, illetve a szétlőtt Budapestről készült felvételek segítik a múltidézt. Annál is inkább szükség van erre, mert a film alanya erről az életszakaszáról, a Gestapo általi letartóztatásáról, megmeneküléséről visszafogottan beszél. Azonban érthető a rendező döntése az időrend megbontását illetően, hiszen ezáltal Almási egymásra montírozza a negyvenes évek Gestapójának és a Biszku Béla által vezetett „Ávónak” Onódy életére hasonlóképpen kiható részét. Továbbá Onódy ezáltal nem csak mint minden hájjal megkent tehetséges karrierépítő jelenik meg, hanem bátor embermentőként, aki a nem zsidóknak adható egyik legmagasabb izraeli állami elismerést is kiérdemli. Egyébiránt ez a fiatalkori szál, miszerint az antifasiszta munkásfiú lehetőséget kap a háború utáni új rendszerben, nincs túlhangsúlyozva. Mint ahogy Onódy bukása is mutat némi sejtelmességet a filmben.

Almási kísérletének kulcsa is ebben keresendő. Hiszen a múltidéző dokumentumfilm a koncepció per újrajátszásába van beágyazva. A film fókusza így a koncepció perben részt vevő, szerepüket kereső vádlóknak és vádlottaknak a megértésére irányul. A filmes formai szempontból hibrid alkotást hoz létre. A már ismerősnek ható dokumentumfilmes elemek mellé beemeli a próbafolyamat részleteit. Operatőre rögzíti, hogy a rendező által felkért színészek hogyan találkoznak először az eljátszandó karakterekkel, illetve az eredeti peranyag dramatizált szövegeivel. Ezáltal Almási kikerüli azt, hogy nagy merítéssel a szovjet politikai változások magyarországi lecsapódásán keresztül világítson rá a kirakatperre. Színészei nem a történelmi tudás felől építik fel a szerepeiket, hanem a szövegkönyvből megértett

dinamika felől közelítenek, miközben a rendező hagyja kibontakozni őket.

A per, amely egy előre megírt színházi darab analógiáját hordozza magában, ezáltal a mélyebb emberi regiszterekbe engedne be. Leginkább a Kádár János, Biszku Béla, Nezvál Ferenc hármasan alapuló kapcsolatháló a legemlékezetesebb, az összes vádlott nincs is megjelenítve, Onódyt sem személyesítik meg színészek. Nem is volna jó ötlet, hiszen az 1992-es interjúban cigarettázva beszélő Onódy erős karakterként van jelen a filmben. Veszélyes terep ez, mert akiknek a perben részt vevő Kádár János manírai még ismerősek, például joggal érezhetnek némi diszkomfortérzetet. A hetvenhez közeledő Bán János Kádár-megformálása ugyanis a megszokottól némileg eltérő Kádár-képet eredményez. Bán a hatalmát veszélyben érző, látványosan ideges, elfojtottan agresszív első titkárt formál meg, aki a per idején közelebb volt az ötvenhez, mint a hetvenhez. Bán hangjának reszketegsége azonban inkább eltávolítóan hat, semmint közelebb hozna a Kádárban lejátszódó folyamatok megértéséhez. Ellenben a Biszkut alakító Méhes Jánosnak sikerült mélyebbre vinnie figurájának megértésében. Az általa alakított fővádoló könnyebben összeegyeztethető Skrabski Fruzsinaé Biszku-dokumentumfilmjének alanyával. És mivel a többi szereplőről halványabb a képi emlékezet, ott nem is marad szempont a hasonlóság keresése az eredeti pártemberrel.

Onódyról korabeli fotók bevágásai is részei a filmnek. Ezeken egy állandóan a háttérben maradó, sosem mosolygó, inkább a feladatra koncentráló figura képe merevedik meg. Talán ezt oldandó is igyekszik úgy befejezni Almási a filmet, hogy az epilógusban három nézőpont jelenik meg: Odze

György, aki *Sorstöröttek* című könyvében foglalkozott Onódyval, a történész, Orbán-Schwarzkopf Balázs és Onódy nevelt fiáé, Vajda Tamásé. A két utóbbi megközelítés felcsigázott, ugyanakkor meg is hagyta a kíváncsiságomat. A történész ugyanis lebegtetni az Onódy-per korának csempészési, sőt, kábítószercsempészési ügyeit, amikről nem lesz több információja a nézőnek. Ezzel a történész csak arra erősít rá, hogy a hatvanas évek állambiztonsági dokumentumai között bőven akad akta, amely a nyilvánosság számára ma sem nyitható meg. Illetve Onódy fiának bővebbre vett visszaemlékezései is érdekeltek volna, melyek bizonyára közelebb hozták

volna Onódyt mint akár a hatalmát veszített magánembert.

Mindent összevetve, Almási Tamás filmje egy újabb rétegét igyekszik megmutatni annak, amikor egy jól bejáratott hatalmi gépezet fogaskerekei örölni kezdik egymást. Illetve nem csak közelebb kerülünk az államszocializmus egy olyan kiváltságos figurájához, aki a magyar vendéglátást a nevével fémjelezte, hanem aktuális útmutató is a film a mindenkori hatalmi mechanizmusok megértéséhez.

BERETVÁS GÁBOR

A HOLNAP KÖNYVEK ÚJDONSÁGA

Sajtótörténeti kuriózumként tekinthetünk a Tandem rovatra, hiszen két folyóiratban is futott. Történt, hogy miután 2020 decemberében Bihar Megye Tanácsa a közjobb érdekében felszámolta önálló kulturális intézményként a Várad kulturális folyóiratot, a megkezdett tandemrepülés landolás helyett pár héttel később már az Újváradban folytatódott – megtörtént a levegőben az átstartolás.

Magyar Sára rovatgazda a humán tudományok számos kiválóságát nyerte meg e rendhagyó formájú közös gondolkodásra, szerte a Kárpát-medencéből, könyvünk mégis hangsúlyosan partiumi-bánsági, hiszen a szerzők többsége ebben a régióban él és dolgozik. Hasonló módon, tematikai hangsúlyok is megfigyelhetők, hiszen az előző kötetéhez, a Takázáshoz hasonlóan a szerző szívügyét jelentik a nyelvészettel, az anyanyelvhasználattal kapcsolatos témák, továbbá ezúttal sem feledkezett meg a másik, általa is megélt, s kutatott élethelyzetről: a szórványlét kihívásairól. Gondolatébresztő olvasmányokat, igényes értekezéseket, de nem tudományos szövegeket kínál ez az ötven szövegpár.

A Tandem következő bemutatója Nagyváradon lesz március 27-én, szerdán 19 órától a Bunyitay könyvtárban.

Kőrössi P. József

Nekrologizálok. Négy

Eörsi István

(1931 Budapest – 2005 Budapest)

Az angyalok élveznek*

„Cammogni csak akkor van bátorságom, ha nincs előttem senki.” – Te mondtad, Eörsi István.

Nem csak a barátaidat bántottad, sértetted meg jóvátehetetlenül, hanem azokat az ellenfeleket (köztük ellenségeidet is!), akik a barátaid lehettek volna. Majd csak megmutatod, gondoltam egyszer, ha listát vezetsz azokról, akik még nincsenek a listán. Számon tartod-e a hiányzókat? A megbántandókat. Azokat, akik egyszer majd biztosan megérdemlik.

Lehet-e úgy élni, ahogyan nem érdemes? Lehet-e úgy élni, hogy nem érdemes? Ezt csak gondoltam rólad, látva, ahogy élsz, egyszer, évekkel ezelőtt. Néhány hete megkérdezted: szabad-e? Akkor még éltél. Jánosért, azt mondtam, igen. Kell.

Gyermek voltál, felnőtt és felnőtt között. Eörsi és Eörsi között. Közte és közte. Mint te meg én. Mint ti, meg te, meg én.

„Ady lelkiismerete és egészséges indulata, Karinthy közveszélyesen őrült humora, Kosztolányi bénító nyelvi ereje és egy kompromisszumra képtelen Eörsi – legyen képzavar! – tombol a publicisztikában”, hallhattad (tőlem) vagy tizenöt évvel ezelőtt. „Ezt közölnöd kellene másokkal is – mondtad. Senki sem tudja rajtam kívül, miért lehetek az, aki vagyok.” Ezt írtam le rólad, az egészségesről. A betegről nem akarok írni. Tudtál, és képes voltál saját érdekeiddel szembe menni, de nem tudtál, és nem voltál képes saját eszméddel és igazaddal szembe menni.

Amíg Te börtönben, addig mások kis és nagy szövetséget kötöttek a forradalmat megtorló hatalommal. A 849-esek legalább megvárták, amíg jött egy Deák-minőségű kompromisszum, mondogattad.

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Nógrád megyei Márkházán él.

„Nem akarom magam kitűnőbbnek mutatni, mint a kollegáim, akik zseniális emberek. Külön alkut kötöttek. Egy Weöres Sándor, Illyés Gyula, egy Németh László, vagy egy Kassák Lajos, vagy ha kell bizony egy Pilinszky János. Mind nagy magyar írók. Az összes nagy magyar író, akiket felszólítottak, hogy fejezze ezt ki írásban is, az egy Tersánszky Józsi Jenő kivételével, mind aláírta azt a szennypapírt, amelyben az áll, hogy a hős szovjet hadsereg a fasizmus poklából, az ellenforradalom poklából mentette ki a nemzetet. Legelső versemben a szabadulás után ezt a magányt így fogalmaztam meg: *Hunyt szemmel csókolom szemed, hogy ne lássuk megalkuvásunk, egyáltalán semmit se lássunk, s elfogadjuk a perceket.*”

Mindenkit szeretnek. Téged nem szeretnek.

Amikor a *Szögek*, általad válogatott, gyűjteményes verseskötönyved kéziratát olvastam, egyszer csak rádismertem, megismertelek. Egy pillanat volt. Az enyém lettél. Nem tudom, néhány asszonyon kívül kié vagy még. Azt remélem, hogy sok titkos mindenkié. Húsz évvel azután, hogy először találkoztunk.

„Azért mert nem annyira kívül hordom, mint ezt Magyarországon szokás, még vannak érzelmeim. Ez Magyarországon, és nem csak Magyarországon, és nem csak a magyar embernél így szokás. Van az ész, annak van egy rekesze valahol, és vannak az érzések, az egy másik rekesz. Rengeteg olyan embert ismertem, akiknek a gondolkodás szenvedély.”

„Ő lett az, aki mindent kiterget. Az egyetlen közöttetek, aki nap, mint nap, nedves, vörös szemmel néz szembe vörös ifjúkorával, ezzel egy időben verssorok és élesre töltött metaforák mögött bujkál és rejtőzködik.” – ezt is írtam, és gondoltam rólad egyszer. Túl a *Gombrowicz*on, a *Jóbok könyvé*n, most

* Elhangzott Eörsi István temetésén, 2005. november 8-án.

már sok drámádon (drámádon!), legjobb műveid (verseid és publicisztikád) cincálásán.

Sokan, értelmiségiek, azért olvassák a publicisztikádat, (utólag bevallhatják), hogy lázadhassanak, majd pedig ugyanazzal a lenyűgöző indulattal megnyugodhassanak: nincs miért lázadni, (jelképesen) utcára menni, beszólni. Beszöltál, utcára mentél (nem jelképesen), lázadtál, mert Eörsi voltál. Izgalomban tartottál, hogy szerethessek és dühönghessek.

Hányszor mosolyogtunk rajtad. Valljátok be! Ti is valljátok be, akik most ültök/álltok megrendülten és mosolyogtok, és tehetetlenül mosolyogtok, valljátok be, hogy mosolyogtatok rajta! Ki és lemosolyogtatók.

„Ha marni kellett, mártál, ha tépni, akkor téptél. Ha simogatni kellett volna, akkor nem simogattál, de biztosan szaggattál. Őrzöd a házat (majdnem hazát írtam), benne a pengeéles gondolatot, kaparod a kerítést (pedig helyből átugorhatnád, mint egy puli), de sohasem ugatsz járókelőre” – írtam egyszer rólad.

Öt emberre, kortársadra, pályatársadra nem tudtál rosszat mondani.

K. J., T. D., P. Gy., G. és Eörsi István. Pedig a szenteket is kóstolgattad, kóstolgattad saját magadat is.

Petőfit, Ady, Tóth Árpád, Radnóti, Illyés Gyula, Csoóri verseket szavaltál. Heine-t németül, Shakespeare-t, Ginsberget angolul. József Attilát soha.

„Irigységem tárgya Petőfi és nem is csak a versei vagy a prózája, hanem a személye miatt. Egy ilyen ember, akinek eszébe nem jutott soha megaludni, vagy egy fél szóval is mást mondani, mint amit gondol. Szenzációs, ahogy ezt Magyarországon véghez vitte. Sok rossz verset írt, akárcsak Ady, de kitalált egy magyar költői dikciót, ahol a népiesség, a gondolatiság, és a tökéletes közvetlenség egyszerre van jelen. Költőileg még mélyebben hatot rám két költő, egy német, Heinrich Heine, és egy magyar, Ady Endre. Ők ketten hatottak rám publicisztikailag is a legmélyebben. Nagyon szeretem József Attilát, de elgondolkodtam, miért hat mégis mélyebben rám Ady. József Attila csaknem valamennyi versét, amit 25 éves kora után írt, kívülről tudtam. Most is nagyon sokat tudok, nagyon szeretem, de az az érzésem, hogy ezeket ismerem. Valahogy ki tudtam ismerni. De ha azt olvasom, hogy **„hullj, hullj hun legenda, mely zsarnokit lélegzik”** én leszédülök a székről hetvenedszer is, mert nem tudom mi ebben az örü-

letben a kiismerhetetlen. Úgy gondolom, hogy különleges költői, nyelvi zsenialitása volt Adynak. Azt mondja: Muszáj Herkules. Magára. Muszáj Herkules. Na most én iszonyú szerénytelenül, Muszáj Herkuleskének neveztem magamat, amikor beteg lettem, és éreztem micsoda remegő vágyakozás van a halálom iránt nagyon sok oldalról. „Sok senki, gnóm, nyavalyás, talmi,/ Jó lesz egy kis hódolás és csönd,/ Így nem fogok sohse meghalni.” Na gondolom, anélkül, hogy Ady lennék, én is elmondhatom, azzal együtt, hogy ő Muszáj Herkules én meg csak egy kis Muszáj Herkuleske, én is elmondhatom magamról, mert az Ady ellenfelei legalább annyival kisebbek, mint én Adynál. (...) Heine. Tőle kaptam a konkrétan a legnagyobb írói segítséget. Az ember kiábrándul abból, amiben hitt, de ugyanakkor nem akar a filozófiájából kiábrándulni.”

Egy barátod, képzőművész (szobrász és látványművész, a legnagyobbak egyike, ha nem az egyike), aki ugyancsak elvesztette a fiát egy hasonlóan szörnyű történetben évekkel ezelőtt, azt mondta rólad: Egy bajom van Pistával, és meggyőződése, hogy ez az ő baja is saját magával. Univerzális ateista. Tudnia kellene, hogy hinni kell, és nem tudja. Az ember, az ember élete, az élet bonyolultabb annál, semmint Istenben hinni tudnánk. Mégis: hinni kell. Ne keresztény, ne zsidó, és ne ateista, hanem csak hívó, a szó legegyszerűbb, legősibb, eredeti értelmében hívó ember legyél. Ezt üzenete neked, de hiába adtam át. Te már nem változol.

Marosvásárhelyen, a Bolyai utcában, egy könyvüzletben G. Gy., Székely János gyűjteményes verseskönyvét adta a kezébe. Megnézem, mit írt ötvenhatban, ötvenhétben, mondtad, csak aztán döntöttem el, megveszem-e. Félrevonultál, elolvastad, és megvetted.

Hinni kell, igen, Pistám, az értelmes semmiben. Te az értelmes értelmesben hittél. Nem (csak) Lukács Györgynek volt szenvedélye a gondolkodás, hanem neked (is)

Minket össze szoktak téveszteni. Összeszoktak volt, ha együtt láttak bennünket az egyformán szőrös fejünkben, téged a tiedben, engem az enyémben, az egyformán szőrös pófázmányunk miatt. Most már egy darab ideig nem téveszthetnek össze minket. Téged pedig, Pista, senkivel. Külsőség volt.

Nem szeretnél zsidó lenni, nem is voltál az. Magyar költő vagy, magyar gondolkodó, legtöbbet magadból, mindent: nekünk, megbocsátod, ha most először és utoljára kimondom, nekünk magyaroknak adtál. De, ha zsidóságodban bántot-

tak meg, hogy ember maradhass, elengedted az indulataidat.

Ha holnap találkozunk (kalapot teszek a fejemre, amit Te soha), mert, hogy ne tévesszük össze egymást, zsidósra veszem a figurát, amit Te sohasem tennél. Zsidónak te sohasem mutatnád magad. Nem azért, mert nem szeretsz játszani, s nem is azért, mert nem vállalod, hanem mert (bocsáss meg!) olyan *magyarnak* születted, aki miközben előre megy, a sárga csillagot egy sokszorosított kör közepén nem csak a mellén, a hátán is viseli. Szemből nem mernek, nem lehet, csak hátulról lehet leteríteni. Hiába távolodsz, vagy, nagyon messzire már, célpont maradsz. Halálodban is az éltet. Maradj célpont, az, aki voltál: „Tizenhárom éves voltam, kijárási tilalom volt, még nem voltak gettók. Csak kétszer lehetett a sárgacsillagosoknak egy nap kimenni, és én ezt nem bírtam elviselni, és elmentem, és félmeztelenül csavarogtam. Jött velem szembe egy Répa nevű haverom, akivel három hónapja még együtt fociztunk. Mondom neki örömmel, hogy: Szia, Répa! Megáll, rám néz. Már tudtam, hogy futnom kell, már kiabált is. Rohantam, mögöttem a Répa. Sikerült a Visegrádi utcai lakásunkba besurranni, Répa utánam. Bors Jolán tanítónőm habozás nélkül bedugott az ágya alá, a Répát meg nem engedte be. Így úsztam meg, ezen múltott. Később anyámat megkérdeztem: hát hogy engedted meg? Arra gondoltam, mondta, hogy ez még mindig kisebb veszély volt, mintha elkezdenél félni. Ezt mondta a mamám. Hát ebből is látszik, nagy ember volt a mamám.”

Időm Gombrovicz-csal (1994), Utasok a senkiföldjén/Jóbok könyve (1998) Szögek (2000). Most, 2005 októberében, néhány napja szóltál, hogy befejezted a régi könyvet. János halála után Jób és Heine mellé beleírtad megad a szenvedés történetbe Kis János felismerésének engedve. Ez még nem jelent meg, de már tudjuk az Utasok a senkiföldjén ezzel a betéttel, a Végjátékkal lett teljes és egész végérvényesen.

Ennyi szeretetteljes gonoszságot olvasván, amit most majd összeírunk rólad, de dühös lennél, Pista. Nem is olvasnád végig. Remélem, hogy mégis olvasod, és dühöngsz rendesen. Sejtet, sőt tudod, hogy nálad mi már csak hülyébbek vagyunk, csak hülyébbek lehetünk.

Gyuri szerint a férfiak ilyenkor keményen keznek. Fogjunk keményen kezet. Tudom, hogy nagy író voltál, tudom, hogy nagy író vagy és azt is tudom, hogy most már nincs akadálya annak, hogy nagy író maradj.

Úgy tudom, azt szeretnéd, hogy továbbra sem vegyük magunkat túl komolyan, hiszen csupán arról van szó, hogy soha többé nem látjuk egymást.

Jót fogsz röhögni rajtunk, ha szomorkodni látsz minket. Abban bízom, hogy már röhögsz is.

Azt kívánom Neked és magunknak, hogy maradj, maradhass célpont. Az, aki voltál!

Árpi. Bangó Árpád

(1970 Márkháza – 2009 Márkháza)

Meghalt Árpi, na de hogyan?

Árpihoz hasonló, „utolsó embere” minden falunak van, vagy volt, amíg az „utolsó ember” meg nem halt. És akkor helyébe lép a következő utolsó ember. De Árpi úgy volt utolsó – ha készült volna rangsor, felmérés, ami manapság szokás –, ő úgy lett volna utolsó, hogy simán belefért volna a falusi nemzeti tizenegybe, és talán feljebb is vihette volna, akár két vagy három szomszédságos falu nemzeti tizenegyébe is bekerülhetett volna.

Ördögien tudott cselezni, fejfel, mellbedobással, lábbal. Ollózva is rúgta a góljait, és lefeküdni is képes volt, fájdalmas képet vágni meg pláne, hangtalanul, vagy jajveszékelve, mikor milyen hangulatra volt vevő a kis számú közönség. Ezt ő mindig érzékelte már a kocsmában a mérkőzés előtt. Felszántotta a pályát, de ha a fölény megengedte, kifutott a vakondok túrta pálya szélére és bedobott egy újabb felest. Egy ágyúból kilőtt golyó volt, gyakran futott túl a pályán labda nélkül, ha volt háló a kapun, az fogta meg, ha nem volt, akkor a kapu mögötti mocsárban a nádas. A kapuban is jó volt részegen.

A faluból tizenkét ember miatta járt le a pályára, közöttük két öregasszony, az anyja meg a nővére, ellensúlyozni próbálták a vendégszurkolókat, akik mindig többen voltak, mint a hazaiak. Azt mondták, Árpi beleférne a megyei válogatottba, annyi energia van benne, ráadásul tehetséges is. Ez volt a szomszédfaluk szája.

Na, de hát piált. Reggel tíz órától a kétórai ebéd-szünetig (hegyi faluban vagyunk, délben még legettetőn az emberiség) öt liter bor, aztán aludt este hatig. Hattól a kiszámíthatatlan zárásig megemelte csaknem pontosan tíz literig. Ilyenkor már szünet nélkül azt hajtogatta, alkoholista az, aki egyáltalán nem iszik. Ebben a faluban pedig – mutass egyet! – nincsenek is. Így nem lett belőle csak halott, alig

negyvenévesen a saját falujában, mert a szomszéd-ba sem jutott el, azok meg hiába jöttek érte, hiába kérelték, hogy váltson nemzeti falut. A befolyásos kis Kós castingra is elvitte volna a városi másodosztályú csapatba, de nem. Hiába várta a szertáros ingyen mezzel, nem és nem. Én nem hazafi, hanem falufi vagyok, mondta.

Árpi epilepsziás volt, minden örömgólja után kifeküdt habzó szájjal. Tartani kellett tőle, ha gólt rúg, ki lesz az, aki hozzá mer nyúlni, és kiemeli a nyelvét. Mégis sok gólt rúgott, mert azt csak ő tudott a falufi nemzeti tizenegyben. Gólt kivédeni is, ha oda tették, meg gólt rúgni is, ha amoda. A kocsmáros, Helleluja volt az edző, meg a csapatkapitány, de ő pályára soha nem lépett. A helyi tizenkettek azt beszélték, hogy tart az Árpitól, aki mindenkit kicselez, lejátssza még a sajtjait is, gyorsabban, eredményesebben rohangál mindenkinél, ráadásul eredményes. Még az atyaúristennel is versenyre kel a vakondtúrta kis pályán. Árpi egyszer azt mondta Halellujnak, ha nincs vakondtúrás, az ő tehetsége semmit sem ér. A füvet azért minden mérkőzés előtt nyírják rendesen, ha nem kis feladat is.

Azt hitték most is hülyéskedik a habzó szájával, ráadásul fetreng, pedig hideg van este, majdnem tél a kocsmaudvaron. Tizenkét helyi nézte minden szombaton. Szokott produkálni habzó száját a kocsmaudvaron is, de ott nem hittek neki. Nagy színész ez az Árpi, pedig még harminc sincs. Erre ő felkuporodott a lépcsőre, jót röhögött, és azt mondta: ez volt az a farkas, aki nincs. Ezzel aztán egy hétre végképp

elveszítette mind a tizenkét állandó helyi nézője bizalmát a következő szombatig. De a következőn visszaszerezte, hozta a gólt, berúgva, vagy kivédve. Még sem tudta megmagyarázni, hogy lehet egy gólt kivédeni, merthogy az vagy gól, mert bent van, vagy nem gól, mert nincs bent. A gólra tartó labda, az más, az angolok tudják, azt ki lehet védeni.

Árpi műveltnek számított ebben a falusi környezetben: előre megmondta, napra, sőt órára pontosan, mikor lesz telihold, na, meg hogy az eső melyik irányból érkezik, s ha nem onnan, akkor amonnan vagy onnan sem, s ha nem akkor, máskor. Minden időpontot ismert, meg azt, hogy ha a cukorhabfelhők onnan nem arra, hanem emerre fordulnak, akkor abból mi következik, tartós eső, vagy tartós napsütés. Senki sem hallgatott rá, de Árpinak végül mindig igaza volt, utóbb belátták. Fizettek érte egy vörösfröccsöt, és ha kérte, éjszakára, de akár egy hétre is nála hagyták a bőrlabdát megőrzésre.

Amint meghal az „utolsó ember” azonnal követi őt a következő, még el sem temették, már azon a napon a kocsmában a helyébe lép a következő, az új, és marad, amíg meg nem hal, mint Árpi, akinek nem sikerült sokáig utolsónak lenni az utolsók között, de neki legalább pályája volt.

Na, de hogyan halt meg Árpi, a falú egyetlen örökös válogatottja, a cukorhabfelhők szakértője? Hát úgy, ahogy nem lehet elmondani! Hát úgy, hogy azt csak az őt követő tizenkettő tudja, közöttük a következő utolsó ember.

